

NSV LIIDU KALLALETUNG SOOMELE. TALVESÕDA 1939–1940

ANTS LAANEOTS

1939. aasta 30. novembri varahommik oli Soomes päikesepaisteline. Helsingi ja paljude teiste linnade tänavad olid täis lapsi ja täiskasvanuid, kes olid teel kooli või tööle. Võimalikust sõjast Nõukogude Liiduga küll räägiti ja kirjutati palju, kuid rahvas ei tahtnud uskuda selle võimalikkusesse, loodeti, et puhkenud kriis suhetes idanaabriga laabub siiski vägivallata. Järsku täitus taevaskümnete lennukite mootorimüraga, sellele järgnesid võimsad plahvatused. Nõukogude lennuvägi sooritas oma esimese pommirünnaku rahulikele Soome linnadele. Rikkudes jämedalt kehtivat mittekallaletungilepingut, ületas stalinlik Punaarmee samal ajal pärast võimsat suurtükitald naaberriigi piiri kogu selle pikkuses Soome lahest Valge mereeni. Algas Teise maailmasõja üks kõige ebavõrdsemaid, kuid ka ebataolisemaid võitlusi – Soome Talvesõda.

Eellugu

Soome kuulub nende riikide hulka, kes nagu ka Eesti, Läti ja Leedu said iseseisvaks Esimese maailmasõja ja Venemaa 1917. aasta revolutsiooni tulemusel. Aastatel 1809–1917 oli Soome kuulunud Vene tsaaririigi koosseisu, kus ta omas suurvürstiriigi staatuses olles suhteliselt suurt autonoomiat. Soome parlament kuulutas riigi iseseisvuse välja 6. detsembril 1917. aastal. Oma sõjaväge äsja sündinud riigil polnud, seda hakati alles looma. Korraga mitmetel rinnetel võitleva ja keerulises olukorras oleva kommunistliku Venemaa valitsus oli sunnitud 4. jaanuaril 1918. aastal tunnustama Soome iseseisvust endise Soome suurvürstiriigi administratiivpiirides.¹

¹ Тайны и уроки Зимней Войны 1939–1940. Военно-историческая библиотека. Ст-Петербург: Полигон, 2002. С. 34. [Edaspidi *Тайны и уроки Зимней Войны 1939–1940, 2002*]

Tsaarivägede kümnete tuhandete sõdurite ja punakaartlastega ülejutatud riigis puhkes 1918. aasta jaanuari lõpul äge kodusõda, milles saavutasid võidu iseseisvust toetavad nn valged väed, keda juhtis endise tsaariarmee kindralleitnant Carl Gustav Mannerheim. Ehkki Soome valitsus keeldus osalemast vene valgekaarti kindral Judenitšiga ühises pealetungis Petrogradile, tekkis bolševistliku Venemaa ja Soome Vabariigi vahel sõjaline konflikt soomlaste hõimurahvaga asustatud Ida-Karjala pärast. Läbirääkimised Soome ja Venemaa vahel sõjaseisukorra lõpetamiseks toimusid 1920. aastal Tartus. Kodusõjas oleva puna-Venemaa tollane juht Vladimir Lenin vajas hädasti uue kommunistliku riigi rahvusvahelist tunnustamist ning ei koonerdanud lubadustega rahuleppe sõlmimisel. Tartus 14. oktoobril 1920. aastal alla kirjutatud rahuleping andis Soomele võrreldes suurvürstiriigi ajastuga suured lisaterritooriumid: Petsamo piirkonna põhjas, osa Karjalast, soomlastega asustatud alad Karjala kannasel (maakitsusel). Riikidevaheline piir kulges vaid 32 km kaugusel impeeriumi endisest pealinnast Sankt-Peterburgist.

Ida-Karjala jäi aga endiselt Nõukogude Venemaa koosseisu ja muutus järgnevatel aastatel suureks pingeallikaks kahe riigi vahel. 1921. aasta oktoobris algas seal kohalike elanike ülestõus, mille Punaarmee surus maha. Ülestõusnute poolel võitlesid ka Soome vabatahtlikud. Puna-Venemaa valitsus esitas ülestõusu ajal selle tõttu Soomele isegi ultimaatumi. Veebruaris 1922. aastal organiseeris Venemaa punasoomlaste abil omakorda sissetungi Põhja-Soome, mis sai tuntuks “sigade mässu” nime all. Konflikt leidis lahenduse alles Rahvaste Liidu sekkumisel.² Soome-Vene suhted jäidki kahe maailmasõja vahelisel perioodil üsna keerulisteks.

Põhjamaade (sh ka Soome) välispoliitikat sõdadevahelisel perioodil iseloomustasid tugevad sidemed Inglismaa, Saksamaa ja USA-ga, julgeolekupoliitikas järgiti traditsioonilist neutraliteeti. Skandinaavias domineerisid 1920.–1930. aastatel sotsiaal-demokraatlikud valitsused, kelle ühiskondlik-poliitilised sümpaatiad kuulusid Inglismaale, samal ajal peeti Euroopa fašismi oluliselt väiksemaks kurjuseks kui Venemaa kommunismi.

1930. aastate teisel poolel saavutasid olulise võimsuse kaks Euroopa suurimat diktaatorriiki – hitlerlik Saksamaa ja stalinlik NSV Liit. Mõlemal olid maailma vallutamise plaanid ning mõlemad püüdsid selleks järjekindlalt parandada oma lähtepositsioone. NSV Liit oli igati huvitatud

² Российская Академия Наук, Институт Всеобщей Истории / Финляндское Историческое Общество. Политическая История. Зимняя Война 1939–1949. Москва: Наука, 1999. С. 43–44. [Edaspidi *Zimняя Война 1939–1949*, Кн. 1, 1999]

Hitleri tõukamisest sõtta Lääne-Euroopa riikide vastu. See oleks nõrgendanud Lääne-Euroopa kaitsevõimet tervikuna ja teinud võimalikuks palju aastaid Stalini peas mõlkunud plaani – sooritada kommunistlik “vabastusretk” Euroopasse. Õige aeg oli kätte jõudmas ning Stalin püüdis parandada NSV Liidu strateegilisi positsioone Ida-Euroopas ja Skandinaavias, et tagada edu tulevases sõjas. Kontroll Soome üle oleks võimaldanud NSV Liidul jõuda Saksamaa tööstusele eluliselt tähtsa Rootsi raua tootmiskeskuste vahetusse lähedusse, et neid vajadusel kergesti hõivata.

Tugevnev Nõukogude Liit ei suutnud leppida ka aastasadu Vene tsaaririigi koosseisu kuulunud Soome ning strateegiliselt ja majanduslikult Venemaale tähtsate Balti riikide kaotamisega ning planeeris nende taasühendamist kommunistliku impeeriumiga. Erilist muret Moskva strateegidele tegi Eesti ja Soome merekindluste poolt Soome lahe suudmele pandud “lukk”, mis kahe väikeriigi hea sõjalise koostöö puhul võis Porkkala neeme ja Tallinna vahelise kitsuse suurtükitele ja meremiinidega sulgeda ning muuta Soome lahe Stalini lähima abilise Vjatšeslav Molotovi väljendit kasutades “lombiks Nõukogude Liidu laevastikule”.³ Selle luku “lahtimuukimine” oleks võimaldanud punasel Balti laevastikul vabalt tegutseda kogu mere akvatooriumis.

23. augustil 1939. aastal sõlmisid Saksamaa ja NSV Liit Moskvas mittekallaletungilepingu ehk nn Molotov-Ribbentropi pakti, mis kujunes Teise maailmasõja avataktiks. Selle leppe salajase lisaga jaotasid kaks imperialistlikku suurriiki Euroopa omavahel mõjusfäärideks. Saksamaa lubas Stalinile Soome, Balti riigid (v.a Leedu) ja Bessaraabia (Moldova), saades vastutasuks ohutu võimaluse alustada sõda Poola alistamiseks, vabad käed tegutsemiseks Lääne-Euroopas ja kaheaastase, 180 miljoni Saksa marga suuruse, Berliinile hädavajalike strateegiliste materjalide tarnete lepingu Nõukogude Liidust.⁴

Saksa *Wehrmacht* ründas Poolat 1. septembril 1939. aastal – algas Teine maailmasõda. Kasutades ettekäandena vajadust tagada Poola idaosas elavate lääneukrainlaste ja -valgevenelaste julgeolek, tegelikult aga juhindudes Hitleriga augustis sõlmitud Poola jagamise kokkuleppest, ületas Punaarmee 17. septembril 1939. aastal Poola piiri. Ühemõtteline oli Stalini poolt Nõukogude vägedele määratud ülesanne: “Punaarmee...

³ **Leskinen, J.** Vendade riigisaladus. Tallinn: Sinisukk, 2000. Lk. 279. [Edaspidi *Leskinen 2000*]

⁴ **Фельштинский, Ю.** СССР – ГЕРМАНИЯ 1939. Документы и материалы о советско-германских отношениях в апреле–сентябре 1939. г., 1983. С. 49, 61–63. (Edaspidi *Фельштинский 1983*)

välkkiire löögiga purustada vastupanu osutavad vaenlase väed.”⁵ Poola oli Stalini jaoks vaenlane, kelle ta pidi koostöös Saksamaaga purustama. Naabrile kallaletungimiseks kaasati jõud, mis suuruselt ei jäänud maha seal juba tegutsevast Saksa armeest. Nõukogude “vabastusretkes” osales lennuväe võimsal toetusel 45 laskur- ja 10 ratsaväediviisi, 10 tanki- ning 2 motolaskurbrigaadi – kokku ligi poolteist miljonit punaväelast, 12 000 suurtükki, 3500 tanki, 4000 lennukit.⁶

Punaarmee sissetung oli reeturlikuks seljataguseks löögiks poolakatele, kes võitlesid sakslastega, kaistes meeleheitlikult oma vabadust, ning kellel polnud riigi idaosas peale piirivalve ja tagalaüksuste mingeid muid vägesid. Liitlased – Saksa *Reich* ja Nõukogude Liit – hävitasid Poola riigi kiiresti ning jagasid selle omavahel ”vennalikult”. Hitleri ja Stalini ühise sõjalise kampaania lõpupunkt pandi Lääne-Ukrainas, äsja vallutatud Bresti linnas, kus toimus kuulsa Saksa tankikindrali Heinz Guderiani ja vähemkuulsa Punaarmee tankipealiku Semjon Krivošeiini korraldatud mehhaniseeritud üksuste ühisparaad.⁷

Poola lõpliku jagamise vormistasid võitjad 28. septembril 1939. aastal, mil toimus Saksa välisministri Ribbentropi teine visiit Moskvasse, kus kirjutati alla NSV Liidu ning Saksamaa vaheline sõprus- ja piirilepe. Selle juurde kuulus ka uus salajane protokoll, millega mõjusfääride jaotust veidi muudeti: Saksamaa andis “nõukogude huvisfääri” Leedu ja sai vastu Lublini vojevoodkonna ning osa Varssavi vojevoodkonnast Poolas. Molotov teatas NSV Liidu Ülemnõukogu istungil 31. oktoobril 1939. aastal Poola kohta: “... piisas lühikesest löögist Poolale algul saksa armee, seejärel Punaarmee poolt ning sellest mitte poola päritolu rahvaste ekspluateerimisest elatuvast Versaille’ lepingu nurisünnitiseist ei ole midagi järele jäänud...”⁸

Neelanud koos Saksamaaga alla Poola, asus Nõukogude Liit viivitamata ellu viima ka teisi Molotov-Ribbentropi paktiga saavutatud kokkuleppeid. Nurka aetud Balti väikeriigid Eesti, Läti ja Leedu sunniti 28. septembrist kuni 11. oktoobrini 1939. aastal relva ähvardusel alla kirjutama nn baaside lepingutele, millele järgnes kohe Nõukogude vägede sisseviimine.

⁵ **Шерстнев, В.** Трагедия Сорок Первого. Документы и Размышления. Смоленск: Русич, 2005. С. 42. [Edaspidi: *Шерстнев 2005*]

⁶ Российский Государственный Военный Архив (edaspidi *РГВА*). Коллекция Д. 232. С. 1–2.

⁷ **Guderian, H.** Panzer Leader. New York: Da Capo Press, 1996. Lk. 83.

⁸ **Фельштинский** 1983. С. 116.

Poola ja Balti riikide vallutamise kergus pani Kremli valitsejate pea edust ringi käima. Initsiatiivi otsustati edasi hoida, võttes järgmisena kässile Soome. Punaimpeeriumi juhid lugesid Soomet, nagu ka teisi läänepoolseid piiririike, oma ajutiselt kaotatud aladeks juba alates Vene kodusõja päevist ning valmistasid peaaegu kogu sõdadevahelisel ajavahemikul ette agressiivseid plaane nende tagasivallutamiseks. Nõukogude arhiivide avanemine näitas, et alates 1936. aastast olid kõik Soome ja Balti riikidele suunatud Punaarmee sõjaplaanid ründava loomuga.

LÄBIRÄÄKIMISED

Pahaendelised eelkõnelused

Alates 1938. aastast hakkas NSV Liit järjekindlalt nõudma Soomelt kahe riigi vahelise mittekallaletungilepingu (sõlmitud 1932. aastal, pikendatud 1934. aastast kuni 1945. aastani) laiendamist, mis oleks näinud ette teatud Punaarmee baaside paigutamise Soome territooriumile. Kremli valitsejad väitsid, et see on hädavajalik riigi julgeoleku tagamise kaalutlustel, et vältida Soome territooriumi kui sillapea ärakasutamist NSV Liidu vastases agressioonis kolmandate riikide poolt. Vene välisluure arhiivis leitud dokumendid kinnitavad, et siseasjade ja julgeoleku rahvakomissariaat NKVD-NKGB (*Народный Комиссариат Внутренних Дел – Народный Комиссариат Государственной Безопасности*) alustas Stalini käsul 1938. aasta aprillis salajasi läbirääkimisi Soome juhtkonnaga. Eesmärgiks oli mitteametlikke kanaleid kasutades veenda Soome juhtkonda vastu tulema NSV Liidu taotlustele paigutada oma garnisonid Soome territooriumile ning nihutada riigipiir kaugemale Leningradist. Ülesanne määrati kolm aastat Soomes Nõukogude saatkonna teise sekretäri Boris Jartsevi nime all töötanud NKVD välisluure 5. osakonna ülemale Boris Rõbkinile 7. aprillil 1938 a. isiklikult Stalini poolt. Et mitte ärritada Soome rahvuslikke jõude ja lääneriike (sh Saksamaad), pidi läbirääkimiste operatsioon koodnimetusega “Seitsmenda aprilli üritus” (*Дело седьмого апреля*) olema rangelt salastatud, sealjuures isegi Helsingis asuvate Nõukogude diplomaatide eest.⁹ Saabunud 14. aprillil 1938. aastal Helsingisse, taotles Rõbkin-Jartsev kohe kokkusaamist Soome välisministri Rudolf Holstiga.

⁹ Тайны и уроки Зимней Войны 1939–1940, 2002. С. 13.

Kohtumisel joonistas venelane sünge pildi Saksamaa plaanidest tunnida kallale Nõukogude Liidule Soome territooriumi kaudu. Kremli luuraja väitis, et Punaarmee ei jää, käed rüpes, ootama sakslaste kallaletungi Leningradile, vaid on sunnitud ennetavalt viima oma väed võimalikult sügavale Soome territooriumile, et seal sakslastele vastu seista. Kasutades Nõukogude poliitilisele juhtkonnale tüüpilist piitsa ja prääniku taktikat, kinnitas venelane, et juhul kui Soome otsustab võimalikule Saksa vägede invasioonile vastu hakata, pakub NSV Liit talle igakülgselt sõjalist ning majanduslikku abi ja kohustub Punaarmee üksused kohe pärast ülesande täitmist maalt välja viima. Poliitilise koostöö edukuse puhul võib NSV Liit oluliselt laiendada ka kahepoolseid majanduslikke sidemeid, milles tal olevat piiramatud võimalused.

Teiselt poolt andis Vene emissar mõista, et Soome seaduslik valitsus ei suuda Moskva arvates oma jõududega sakslaste võimalikku dessanti tõrjuda, ja püüdis Soome välisministrit hirmutada võimalusega, et nn soome fašistid (Lapua liikumine) teevad riigipöörde ning moodustavad saksameelse valitsuse, kes võib Hitleri plaanidega kaasa minna. Ilmnes, et Nõukogude valitsus taotles järsku muutust NSV Liidu ja Soome suhetes – siirdumist mittekallaletungilepingu juurest sõjalise abistamise lepingu juurde.¹⁰ Soome juhid, analüüsinud ettepanekut, jõudsid järeldusele, et selle vastuvõtmine tähendaks suhete teravnemist nii Inglismaa, Prantsusmaa kui ka Saksamaaga. Salaläbirääkimisi otsustati siiski jätkata, kuna esialgu jäid ebaselgeks venelaste tõelised eesmärgid.

Järgmisel kohtumisel soomlastega (peaminister Cajanderiga) 11. juulil 1938. aastal kordas Rõbkin-Jartsev uuesti oma juttu Saksamaa võimalikust kallaletungist NSV Liidule läbi Soome ning väitis, et Soome lähemine Saksamaale tõmbaks ta ohtlikku avantüüri, samal ajal kui poliitiline liit NSV Liiduga tagaks riigile õitsengu. Ta mainis ka lubadust, et kui Soome ei anna sakslastele baase oma riigi territooriumil, siis on NSV Liit omalt poolt valmis Soome puutumatus tagama. Cajanderi vastus oli: “Soome on neutraalne riik ja suund sõjalistele liitudele ei ole temale vastuvõetav. Soome ei luba kellelgi rikkuda tema neutraliteeti ja territoriaalset terviklikkust.”¹¹ Ta lisas, et valitsus ja rahvas teevad kõik võimaliku, et ükski suurriik ei pääseks Soomet oma otstarbeks ära kasutama, ja avaldas lootust, et ka Venemaa on omalt poolt valmis Soome puutumatus tagama. Rõbkin-Jartsev edastas seejärel hoiatuse, et ilma riikidevahelise

¹⁰ Jakobson, M. Talvesõja diplomaatia. Tallinn: Tänapäev, 2004. Lk. 17. [Edaspidi Jakobson 2004.]

¹¹ Тайны и уроки Зимней Войны 1939–1940, 2002. С. 20.

poliitilise leppeta pole võimalik sõlmida kaubavahetuse lepet. Nende sõnumitega mindi seekord laiali. Läbirääkimistest teadlikke Soome valitsusliikmeid häiris asjaolu, et vaatamata arvukatele kohtumistele, ei olnud jõutud ikkagi selgusele kommunistliku impeeriumi lõppeesmärkide suhtes, ja väga ähmaseks jäid ka Stalini pakutud tagatised. Peaminister määras edaspidiseks läbirääkijaks venelastega Soome parlamendi (Eduskunta) väliskomisjoni liikme, tulevase välisministri Väinö Tanneri, pannes talle ülesandeks jõuda selgusele, mida Moskva tegelikult tahab. Vene luuraja saatis aga Stalinile telegrammi teatega, et soomlased keelduvad kangekaelselt poliitilist lepet sõlmimast.

Boris Jartsev-Rõbkini läbirääkimised Cajanderi ja Tanneriga jätkusid 1938. aasta hilissügiseni, kuid tulemusteta. Soome parlament ja valitsus jäid sõjalise koostööpakti sõlmimises kindlalt eitavale seisukohale.

Soome valitsusel tuli üha pealetükkivamaks muutuva idanaabri preentsioone tõrjuda ka järgmisel aastal. 1939. aasta esimesel poolel domineerisid Nõukogude Liidu ja Soome suhetes kolm tähtsat küsimust: majandussuhted, territoriaalküsimus (NSV Liit taotles Soomelt nelja saare loovutamist Soome lahe idaosas) ning Ahvenamaa staatus ja militariseerimine. 5. märtsil 1939. aastal informeeris NSV Liidu välisasjade rahvakomissar Maksim Litvinov oma saadikut Helsingis, Vladimir Derevjanskit: “Ma tegin täna Yrjö-Koskineni (Soome esindaja Moskvast – A. L.) kaudu Soome valitsusele ettepaneku anda meile 30 aastaks rendile saared Suursaari, Lavansaari, Seiskari ja Tütarsaared. Ma ütlesin, et me ei kavatse neid saari kindlustada, nad on meile vajalikud kui vaatluspunktid Leningradi tee kontrollimiseks ning et meie palve rahuldamine avaldab soodsat mõju eile alanud majandusläbirääkimistele, aga ka Ahvenamaa küsimuse lahendamisele.”¹² Vastuseks teatas Soome saadik Aarno Yrjö-Koskinen 8. märtsil Litvinovile, et tema valitsus ei saa seda soovi rahuldada.¹³ Soomlased ei pidanud võimalikuks rentida oma territooriumi loomulikku osa teisele riigile, pealegi oli NSV Liit Soome piire Tartu rahuleppega tunnustanud. Ahvenamaa osas kohustus Soome vastutama ise nende saarte kaitse eest. Litvinov pakkus seejärel territooriumite vahetust metsarikaste Karjala alade arvelt. Soomlased keeldusid ka sellest ning diskussioon soikus mõneks ajaks.

¹² **Sõja ja rahu vahel.** Eesti julgeolekupoliitika 1940. aastani. Tallinn: S-Keskus, 2004. Lk. 95.

¹³ **Соколов, Б.** Тайны Финской Войны. Москва: Вече, 2000. С. 11. [Edaspidi *Соколов 2000*]

Samal ajal baaside taotlusega alustas Moskva meedia propagandasõda Soome vastu, nimetades Soomet töörahva vanglaks ja süüdistades nõukogudevastastes agressiivsetes septsustes. Nende olemust ja absurdust näitavad hästi Talvesõja ühe peategelase, tulevase NSV Liidu marssali Kirill Meretskovi tõsimeelsed väited, et “Soome vägede ülesanne algusest peale oli... tuginedes Mannerheimi liinile, kurnata Punaarmee lahingutes Kannasel ja seejärel anda löök Leningradile.”¹⁴ Kremlis propagandameistrite süüdistuste naeruväärsuse mõistmiseks on paslik meelde tuletada, et 1939. aastal elas Soomes 3,65 miljonit inimest, mis oli vaid veidi rohkem Leningradi elanikest, samal ajal kui NSV Liidu elanike arv oli 172 miljonit.

Aasta teisel poolel algasid pidevad Soome õhupiiri rikkumised Nõukogude lennuväe poolt. Nii tungisid “punakotkad” 19. oktoobril 1939 Soome õhuruumi tervelt viiel korral. Kõigepealt tegid Gorelovo lennuväljalt startinud hävitajad kaks enam kui tunnist lendu marsruudil Terijoki-Kivennapa-Rautu-Metsäpirti. Seejärel tungisid Kesk-Karjala õhuruumi kaks korda Vene pommitajad ja luurelennuk SB, kusjuures viimane pildistas õhust kahe ja poole tunni jooksul Kaukajärvi, Syysjärvi ja Lipola piirkonda.¹⁵

Balti laevastik sai 5. oktoobril 1939. aastal käsu valmistada ette Soome lahes olevate saarte vallutamise plaan.¹⁶ Samal päeval kutsus NSV Liit Soome volitatud esindaja (sooviti välisministrit) Moskvasse, et läbi rääkida konkreetseid riigipiiriga seotud poliitilisi küsimusi, mis olevat Euroopas sõja pärast aktuaalseks muutunud. Vene arhiivimaterjalide järgi oli Stalinil 7. oktoobri seisuga kaks programmi.

Miinimumprogramm nägi ette, et Soome:

- 1) annab Venemaale Viiburi lääni idapoolse osa mööda liini Mestarjärvi-Kallenjärvi-Pyhäjärvi-Konevitsa;
- 2) annab Venemaale Lavansaare, Peninsaare ja Seiskari saared Soome lahes;
- 3) loobub NSV Liidu kasuks Kalastajasaarento (Rõbatši) poolsaare lääneosast;

¹⁴ Мерещков, К. А. На службе народу. (Издание четвертое.) Москва: Высшая Школа, 1984. С. 173. [Edaspidi *Мерещков 1984*]

¹⁵ Аптекарь, П. Советско-Финские Войны. Москва: Яуза, Эскимо, 2004. С. 44. [Edaspidi *Аптекарь 2004*]

¹⁶ Мелтюхов, М. Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу (документы, факты, суждения). Москва: Вече, 2000. С. 139–140. [Edaspidi *Мелтюхов 2000*]

- 4) lubab NSV Liidul ehitada mere- ja lennubaasid Suursaarele ja Hankosse;
- 5) kohustub mitte kindlustama Ahvenamaa saari ilma NSV Liidu nõusolekuta ja lubab NSV Liidul perioodiliselt kontrollida neid oma mereväekomisjoniga.

Maksimumprogramm nõudis, et Soome:

- 1) annab NSV Liidule osa Viiburi läänist ida pool joont Säkkijärvi-Jääski-Parikkala;
- 2) loovutab ülevalpool mainitud Soome lahes asuvad saared ning täiendavalt Suursaare, Ruuskeri, Suure ja Väikese Tütarsaare;
- 3) loobub täielikult Petsamost;
- 4) 4. ja 5. nõue jäid samaks nagu miinimumprogrammiski.¹⁷

Läbirääkimised algasid 12. oktoobril. Soomet esindas J. K. Paasikivi, NSV Liitu J. Stalin ja välisasjade rahvakomissari ametikohal Litvinovi väljavahetanud Vjatšeslav Molotov. Juba esimesel kohtumisel pani Molotov soomlaste ette lauale nn abistamispakti projekti, mis sarnanes vormilt ja sisult sellega, mis oli sõlmitud Balti riikidega.¹⁸ Soomlased lükkasid pikemalt mõtlemata tagasi kõik nõuded, mis olid seotud rahvuslikku iseseisvust kahjustavate asjaoludega. Nad kinnitasid ka, et Soome poolt ei ole praegu ega ka tulevikus mingit sõjalist ohtu Leningradile. Seejärel esitas Nõukogude poole nõuded Stalin isiklikult. Need olid järgmised:

- 1) jõus oleva mittekallaletungilepingu täiendamine seisukohaga, et mõlemad pooled kohustuvad mitte osalema sõjalistes blokkides, mis on suunatud kas NSV Liidu või Soome vastu;
- 2) Soome rendib NSV Liidule 30 aastaks Hanko poolsaare mereväebaasi paigutamiseks;
- 3) NSV Liidu laevastikul võimaldatakse kasutada Lappohja sadamat;
- 5) Soome annab NSV Liidule üle eespool juba mainitud saared Soome lahes (Suursaare, Ruuskeri, Seiskari, Lavansaare, Suure ja Väikese Tütarsaare).
- 4) Soome loovutab NSV Liidule territooriumi Karjala maakitsusel Lipola külast põhjas kuni Koivisto linna lõunapoolse piirini (üle 70 km Leningradist – A. L.);
- 5) põhjas annab Soome NSV Liidule Rõbatši ja Sredni poolsaarte lääneosa;

¹⁷ Зимняя Война 1939–1949. Кн. 1, 1999. С. 119.

¹⁸ **Mannerheim, G.** Mälestused. Stockholm: Välis-Eesti Kirjastus, 1952. Lk. 49. [Edaspidi *Mannerheim 1952*]

- 6) mõlemad pooled demilitariseerivad oma kindlustused Karjala kannasel, jättes sinna ainult piirivalve;
- 7) hüvitisena Soome loovutuste eest annab Nõukogude Liit Soomele ala Nõukogude Karjalas, Repola ja Porajärvi piirkonnas, mis on kaks korda suurem Soome poolt loovutatavast territooriumist.

Stalini selgituste kohaselt oli Hanko vajalik selleks, et rannapatareide suurtükitlega lahe mõlemalt kaldalt oleks vajadusel võimalik sulgeda Soome laht. Riigipiiri suhtes Kannasel oli Stalin resoluutne: "...Kuna me ei saa nihutada Leningradi, nihutame me piiri, selleks et tagada linna julgeolek."¹⁹ Läbirääkimisi seekord edasi pidada polnud enam mõtet ning Paasikivi tegi ettepaneku jätkata neid pärast konsultatsioone oma valitsusega. Järgmine kohtumine toimus 23.–25. oktoobril. Soomlased esitasid kompromissettepaneku:

- 1) Soome on nõus kompensatsiooni eest sõlmima lepingu nelja Soome lahes asuva saare üleandmise kohta;
- 2) Soome on nõus nihutama Kannasel riigipiiri 10 km võrra põhja poole;
- 3) Soome on nõus täiendama kehtivat mittekallaletungipakti klausliga vaenulikes liitudes mitteosalemise kohta.

Samas teatati kindlalt, et Soomele kui neutraalsele riigile on vastuvõetamatu Hanko ja teiste sadamate üleandmine. Venelaste vastus oli ultimatiivne, deklareeriti et NSV Liidu poolt 12.–14. oktoobril tehtud ettepanekud olid minimaalsed ja soomlased peavad need vastu võtma. Soome delegatsioon võttis taas aja maha, et Helsingis valitsusega konsulteerida. Nii Eduskunta liikmed kui ka Soome valitsus jäid seisukohale, et Stalini nõuete täitmine Kannasel tähendaks kogu kaitsevööndi (nn Mannerheimi liini – A. L.) loovutamist potentsiaalsele vaenlasele. Sama seisukoht oli ka Hanko suhtes. Nõukogude mereväebaas pealinna külje all oleks pannud Helsingi ja kogu riigi täiesti uude, palju ohtlikumasse julgeolekuolukorda. Valmis oldi loovutama Moskva poolt nõutavad territooriumid Põhja-Jäämere ääres.²⁰

Avalikkus sai sõja võimalikkusest teada NSV Liidu Ülemnõukogu istungil 31. oktoobril 1939. aastal, kus kõnega esinenud rahvakomissar Molotov peatus pikalt suhetel Soomega, esinedes uute nõudmistega, mis olid palju ulatuslikumad kui Moskva läbirääkimistel esitatud. Stalini abilise sõnadest kumas läbi peaaegu varjamatu ähvardus Soome iseseisvusele.

¹⁹ *Аптекарь* 2004. C. 48.

²⁰ *Tanner, V.* Olin välisministriks Talvesõja ajal. Göteborg: Orto, 1951. Lk. 86–95 [Edaspidi *Tanner 1951*]

Kui Soome delegatsioon pöördus 2. novembril tagasi Moskvasse, leidsid nad vastuse NLKP häälekandja, ajalehe Pravda esilehelt: "...Meie vastus on lihtne ja selge. Me heidame kõrvale igasuguse poliitiliste kaardimängu ja läheme oma teed, purustades kõik ja igasugused tõkked teel eesmärgile."²¹

Jäiga surve alla sattunud Helsingi oli 1939. aasta novembri algul isegi valmis vahetama neli Soome lahes olevat saart – Seiskari, Lavansaare, Peninsaare ja ühe Tütarsaare mingi samaväärse territooriumi vastu Karjalas ning nihutama oma piiri olemasolevast 25–30 km tahapoole.²² Kuid Stalin ei olnud järjekordsetel läbirääkimistel, 9. novembril enam nende ettepanekutega nõus, jäädes oma nõudmise juurde Hanko poolsaare suhtes. Läbirääkimised kestsid formaalselt veel kuni 12. novembrini, kuid ei andnud mingeid tulemusi.²³ Soome valitsus tegi lõpuks isegi sellise järeleandmise, et vahetas välja Moskvale ebameeldiva välisministri Erkko, kuid Stalin jäi oma nõudmiste juurde ning läbirääkimised jõudsid ummikusse. Murelik Soome delegatsioon pöördus 13. novembril tagasi Helsingisse.

NÕUKOGUDE SÕJAPLAAN

1939. aasta märtsis sai Leningradi sõjaväeringkonna uus juhataja, 2. järgu armeejuhataja²⁴ Kirill Meretskovi NSV Liidu kaitse rahvakomissarilt marssal Kliment Vorosilovilt ülesande kontrollida oma vägede valmidust sõjaliseks konfliktiks Soomega. Seda ka tehti. Leningradi sõjaväeringkonna staap koostas 19. aprilliks seletuskirja ringkonna baasil loodava nn Looderinde pealetungioperatsiooni plaanile Soome ja Eesti vastu, milles kavandati Soome vastu kasutada kaht suurt väekoondist: 14. armeed (koosseisus 6 diviisi ja 3 tankibrigaadi) Karjala kannasel ning 17. armeed (5 diviisi) lõigus Barentsi merest kuni Laadoga järveni. Sõjaväeringkonna juhtkond eesotsas Meretskoviga viis 25.–29. juunil 1939. aastal läbi üksikasjaliku maastikuluure Kannasel, mille käigus mängiti läbi ka võimaliku pealetungioperatsiooni plaan. Septembri keskel hakati Leningradi sõjaväeringkonna vägesid koondama oma tegevussuundadele.²⁵

²¹ **Аптекарь** 2004. С. 51. Vaata ka: Правда, 3. november 1939. a.

²² **Tanner** 1951. Lk. 111.

²³ **Tanner** 1951. Lk. 127.

²⁴ Sõjajärged NSV Liidu kõrgemate sõjaväelaste auastmete nimetused: vastab kindralpolkovnikule.

²⁵ **Мелтюхов** 2000. С. 140–142.

Seega algasid Nõukogude Liidu sõjalised ettevalmistused Soome ja Balti riikide vallutamiseks tegelikult juba 1939. aasta märtsis-aprillis. Nõukogude sõjalis-poliitiline juhtkond oli sõja edus nii kindel, et ei pidanud vallutusoperatsiooni Soome vastu isegi strateegiliseks ettevõtmiseks, vaid pani ülesande see ette valmistada ja läbi viia Leningradi sõjaväeringkonnale. Selle ringkonna tollane juhataja, 2. järgu armeejuhataja Kirill Meretskov kirjutab oma mälestustes, et ta kutsuti 1939. aasta juuni lõpupäevil Stalini juurde Moskvasse. Kremli valitseja määras Soome esikommunisti Otto Kuusineni juuresolekul kindralile ülesandeks planeerida ja valmistada ette vastulöökk Soomele tolle “relvastatud provokatsioonide puhul”. Asjaga olevat kiire, seepärast pidavat Meretskov oma plaani juba kahe-kolme nädala pärast Kremlile ette kandma. Seda ta ka tegi juuli teisel poolel.²⁶ Ettekannet kuulasid Stalin ja Vorošilov, kes kiitsid plaani tervikuna heaks. Soome vallutusretke kergekäelisele ettevalmistamisele vaidles Meretskovi väitel küll vastu Punaarmee kindralstaabi ülem, 1. järgu armeejuhataja²⁷ Boris Šapošnikov, kes tsaariaegse polkovnikuna teadis Esimese maailmasõja ja Vene kodusõja ajast hästi soomlaste tublidust lahinguväljal. Ta esitas Stalinile omapoolse, kindralstaabi poolt väljatöötatud “vastulöögi” plaani, mis nägi ette operatsiooni oluliselt laiaulatuslikuma ja põhjalikuma ettevalmistuse ning suurearvuliste vägede kaasamise.²⁸ Šapošnikov väitis, et Soome alistamine pole kaugeltki lihtne ja nõuab suuri jõude ning mitu kuud rasket ja pingelist sõjategevust, kuid Stalin ei võtnud teda kuulda ning allutas Leningradi sõjaväeringkonna operatsiooni ajaks otse iseendale, andes sellele täiendavalt sõjaks vajalikke üksusi.²⁹

Punaarmee (sh Leningradi sõjaväeringkond) alustas mobilisatsiooni 7. septembril 1939. aastal. Kaitse rahvakomissari marssal Vorošilovi 14. septembri käskkirja alusel formeeriti Kalinini linna piirkonnas 7. armee. Alates 12. septembrist allutati see Leningradi sõjaväeringkonna juhatajale ning koondati 30. novembriks Karjala maakitsusele. Armeed juhatajaks määrati 2. järgu armeejuhataja V. Jakovlev. Marssal Vorošilovi 16. septembri käsuga moodustati Leningradi sõjaväeringkonna koosseisus ka nn Murmanski väegrupp, mis 29. novembril nimetati ümber 14. armeeks. Novgorodi väegrupp reorganiseeriti 8. armeeks ja paigutati 29. novembriks Petrozavodski (Petroskoi) piirkonda ning seal edasi Soome piiri äärde. Kandalakša-Kemi piirkonnas formeeriti ja suunati lähtepositsioonidele 9. armee. Operatsiooni lõplik plaan töötati välja Leningradi sõjaväe-

²⁶ Мерцков 1984. С. 173–174.

²⁷ Vastab armeekindrali auastmele.

²⁸ Василевский, А. Дело всей жизни. Издание пятое. Москва: Военное издательство, 1984. С. 77.

²⁹ Мерцков 1984. С. 175.

ringkonna staabis ning 29. oktoobril 1939. aastal esitas Meretskov selle nime all “Soome armee maavägede ja merejõudude purustamise operatsiooni plaan” NSV Liidu kaitse rahvakomissarile. Plaani eesmärgid olid ambitsioonikad: “...Meie väed tungivad Soome territooriumile kõikidel suundadel eesmärgiga vedada laiali vaenlase väegruppeeriing ning koostevõimuses lennuväega otsustavalt purustada Soome armee.”³⁰ Vorošilov kinnitas dokumendi mõningate parandustega ning 17. novembril andis Punaarmee kindralstaap välja direktiivi nr 0205/Op vägede ülemineku kohta pealetungile Soome vastu. Direktiivis olid määratud konkreetset operatiivülesanded kõigile pealetungis osalevatele armeedele, lahtiseks oli jäetud vaid sõja alguse kuupäev ja kellaaeg. 21. novembril saatis Leningradi sõjaväeringkonna sõjanõukogu selle alusel oma üksustele direktiivi nr 4715 täpsustatud ülesannetega väekoondistele.³¹

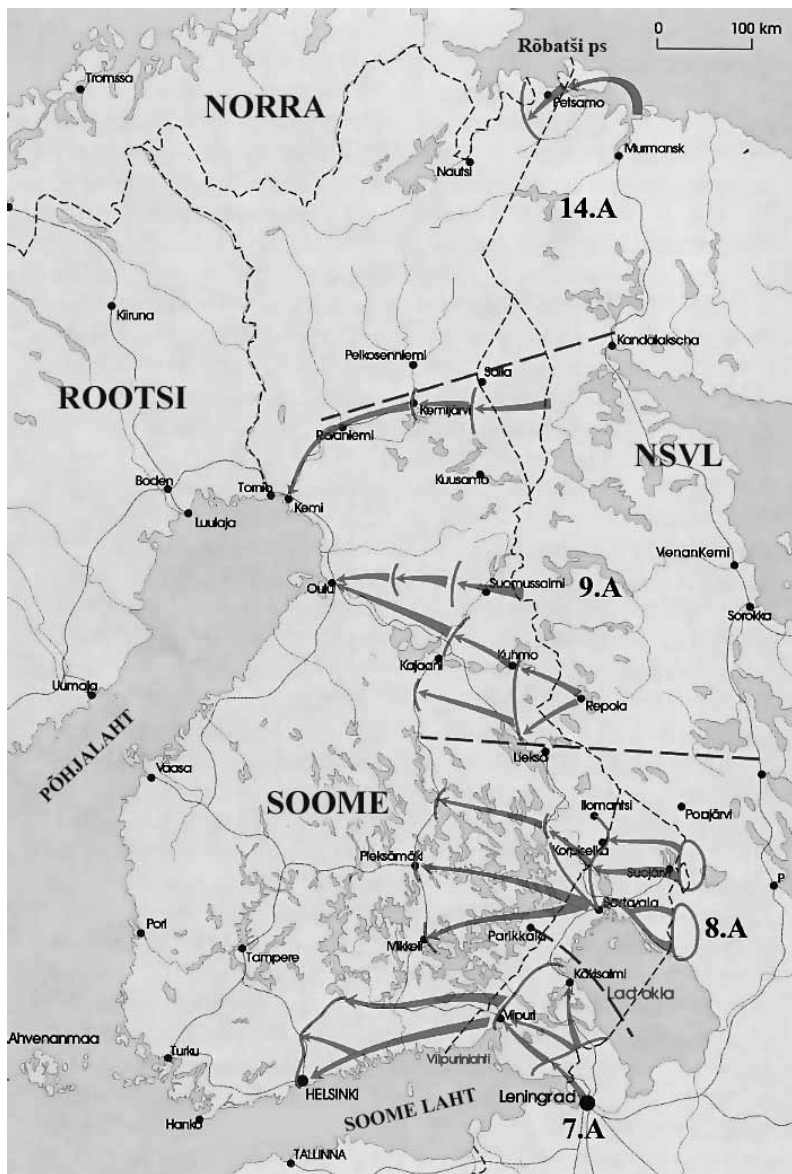
Operatsiooniplaani kohaselt rakendati Soome vallutamiseks neli armeed, milles oli kokku 425 640 punaväelast, 24 diviisi, 2289 tanki, 2876 suurtükki ja miinipildujat ning 2446 lennukit.³² Karjala kannasel tegutses kõige võimsam, 7. armee. Põhja pool Laadogat valmistusid pealetungiks 8. armee (6 laskurdiviisi ja 2 tankibrigaadi), 9. armee (5 diviisi) ning Murmanskil baseeruv 14. armee (3 diviisi). Vastavalt Vorošilovi 15. novembri direktiivile pidi vägede koondamine pealetungi lähtealadele lõpetatama 20. novembriks. Palju aastaid Vene Riiklikus Sõjaväe Arhiivis (*Российский Государственный Военный Архив – РГВА*) töötanud Pavel Aptekar kirjeldab väekoondiste ülesandeid järgmiselt: Karjala maakitsusel 2. järgu armeekomandör V. Jakovlevi juhtimisel tegutsevale 7. armeele määrati lähiülesandeks: “...võimsa rünnakuga, koostöös lennuväega hävitada katteüksused, vallutada Soome kindlustuste ala Kannasel ning arendades pealetungi loode suunas, purustada vaenlase peajõud Sortavala, Viiburi, Käkisalme piirkonnas ja hõivata Hiitola, Imatra, Viiburi piirkond. Edasine ülesanne – koostöös 8. armee üksustega arendada pealetungi Lahti-Riihimäki-Helsingi suunas ning vallutada pealinn...”³³ Operatsiooniplaan nägi ette, et 7. armee ületab 8–10 päeva jooksul soomlaste julgestusvööndi ja murrab läbi Mannerheimi liinist Kannasel, vallutab seejärel Viiburi ning jätkab kiiret pealetungi Helsingile, kus kavatseti olla enne 20. detsembrit ehk Stalini sünnipäeva, mis oli

³⁰ Шерстнев 2005. С. 59. Vaata ka РГВА. Ф. 25888. Оп. 14. Д.2. С.1.

³¹ РГВА. Коллекция Д. 233, 243.

³² Мелтюхов 2000. С. 153.

³³ Шерстнев 2005. С. 59.

Skeem 1. Nõukogude Liidu kallaletungi plaan Soomele – november 1939

21. detsembril. Pealöögi suund valiti piki Leningradi-Viiburi raudteed, toetav löök plaaniti anda armee paremal tiival, Käkisalmi suunal. Soome kaitsest pidid 17 km laiuses lõigus läbi murdma 7. armee koosseisus olevad 19. ja 50. laskurkorpused (90., 142., 24., 43., 70., 49., 123., 138. ja 150. laskurdiviis), mis olid tugevdatud 20., 35. ja 40. tankibrigaadiga, 101., 136., 301., 302. ja 311. raskesuurtükiväe polguga ning kahe (316., 317.) raskesuurtükiväe divisjoniga.

Pealetungiks rühmitus 7. armee järgmiselt: esimeses ešelonis riigipiiri joonel ligi 110 km rindel asusid lähtepositsioonidele 5 laskurdiviisi. Neist 90. ja 142. diviis kuulusid 50. laskurkorpusesse, 24., 43. ja 70. olid 19. laskurkorpuse koosseisust. Koos laskurdiviisidega olid esimeses ešelonis veel kolm (20., 40. ja 35.) tankibrigaadi. Armee teise ešeloni moodustasid kolm Lehtus-Stanki-Dibunõ joonel hargnenud laskurdiviisi. Neist üks (49.) oli 50. laskurkorpuse koosseisust, teised kaks (123. ja 138.) kuulusid 19. laskurkorpusesse. Arme juhataja reservi moodustas 150. laskurdiviis.³⁴ Operatsiooni esimestel päevadel saabusid armee koosseisu veel kolm diviisi. Rännakul lahingutegevuspiirkonda Kannasel oli ka 10. tankikorpused. Seega võttis 7. armee pealetungist osa kokku 12 laskurdiviisi ja kolm tankibrigaadi, ligi 200 000 punaväelast, 1500 suurtükki ja miinipildajat, enam kui 1000 tanki ja soomukit ning ligi 700 lahingulennukit. Lisaks oli siin operatsiooni kaasatud ka NSV Liidu Balti laevastik.³⁵

Samal ajal pidi Petrozavodski suunal diviisikomandör³⁶ I. Habarovi juhtimisel hargnev 8. armee, liikudes põhja poolt ümber Laadoga järve, ründama vastast lõigus Porajärvi – Laadoga kirdepoolne kallas ning arendama pealetungi lääne suunas. Lähiülesandeks oli purustada Soome piirikatte üksused ja jõuda joonele Maaselkä-Vidlitsa-Prjaža [Prääsa]. Edasine ülesanne – jätkata pealetungi Mikkeli suunal, olles oma vasaku tiiva üksustega valmis sooritama manöövri Kannasel paiknevate Soome vägede tagalasse ja koostöös 7. armeeaga purustada seal asuvad Kannase armee peajõud. Armee pidi ka julgestama oma paremat tiiba Kuopio suunal ning saavutama kontakti põhja pool tegutseva 9. armeeaga. 8. armee koosseisus olid 1. ja 56. laskurkorpused (56., 18., 75., 139., 168. ja 155. laskurdiviis), 108. raskesuurtükiväepolk ja 315. raskesuurtükiväedivisjon.

³⁴ Петров, П. В., Степанов, В. Н. Советско-Финляндская война 1939–1940. Том I. Ст.-Петербург: Полигон, 2003. С. 191–192. [Edaspidi *Петров, Степанов 2003*]

³⁵ Аптекарь 2004. С. 68.

³⁶ Vastab kindralmajori auastmele.

9. armee korpusekomandör³⁷ M. Duhhanovi juhtimisel sai käsu ületada riigipiir kolmes erinevas kohas, purustada seda kaitsvad katteüksused ning jätkata pealetungi kolmel suunal – Kuhmo, Suomussalmi ja Salla. Lähiülesandeks oli jõuda joonele Kemijärvi-Kantiomäki. Järgnevalt tuli arendada kiiret pealetungi Oulu suunas ja jõuda Põhjalaheni, lõigates nii Soome territooriumi kaheks, ning katkestada igasugused kommunikatsioonid Põhja- ja Lõuna-Soome vahel.

Punaarmee juhtkonna võhiklikkust Talvesõjas näitab kujukalt 9. armee juhataja operatsiooni läbiviimise ajaarvestus. Oma jõudude täielikus ülekaalus veendunud Duhhanov jagas operatsiooni kolmeks etapiks. Lähiülesanne sisaldas kahte etappi. Esimese täitmiseks ehk jõudmiseks riigipiirist ca 90 km kaugusel asuvale joonele Märkäjärvi-Hyrnsalmi-Nurmes plaanis Duhhanov seitse ööpäeva, sealjuures viis ööpäeva lahingutegevuseks ning kaks ööpäeva puhkamiseks ja pealetungi jätkamise ettevalmistamiseks. Arvestuslik pealetungitempo esimesel etapil pidi olema 18 km ööpäevas. Teiseks etapiks ehk armee lähiülesande joonel jõudmiseks, milleks tuli läbida veel ca 65 km, arvestati (koos pausidega) viis-kuus ööpäeva ja pealetungi tempoks ca 25 km ööpäevas. Armeedealise ülesande täitmisel – jõudmisel lähiülesande joonest 90 km kaugusel asuva Põhjalaheni Kemi-Oulu piirkonnas – pidi armee pealetungitempo olema juba ca 30 km ööpäevas ja selle täitmiseks vajalik aeg neli ööpäeva. Seega operatsiooni kogupikkus koos kolmeööpäevase varuajaga ei tohtinud armeejuhataja arvates ületada 20 ööpäeva.³⁸ Armeekoosseisus olid 47. laskurkorpus (122. ja 163. laskurdiviis) ja nn diviisikomandör Šmõrevi korpus: 55. laskurdiviis ning vahetult enne sõjategevuse algust Ukrainast saabunud 44. motoriseeritud diviis.

Diviisikomandör V. Frolovi juhtimise all olev 14. armee (104., 14. laskurdiviis ja 104. raskesuurtükiväepolk) pidi koostöös Põhjäläevastiku-ga vallutama Rõbatši (Kalastajasaarento) poolsaare ja Petsamo piirkonna ning lõikama soomlased ära Barentsi merest, seejärel kindlustuma vallutatud alal, organiseerima ranniku kaitse ja tõkestama igasuguse vägede ning relvastuse juurdeveo Soome läbi Norra sadama Kirkenesi.³⁹

Leningradi sõjaväeringkonna lennuväe ülesanne seisnes Vorošilovi direktiivi kohaselt Soome õhujõudude ja selle baaside hävitamises ning täieliku üleoleku saavutamises õhus. Teiseks ülesandeks oli pidevate rünnakutega raudteesõlmedele ja tööstusobjektidele halvata transport ning

³⁷ Vastab kindralleitnandi auastmele.

³⁸ РГВА. Ф. 34980. Оп. Д.212. С. 12.

³⁹ Тайны и уроки Зимней Войны 1939–1940, 2002. С. 77.

riigi kõigi tähtsate ettevõtete töö. Direktiiv nägi lennuväe ülesandena ette ka Leningradi ning tähtsate sadamate Kroonlinna ja Murmanski õhukaitse korraldamise ja Soome sõjalaevastiku hävitamise koostöös merejõududega.

NSV Liidu Balti laevastik pidi koos lennuväega hävitama Soome laevastiku ja tõkestama kõik Soome sadamad, halvama igasuguse laevaliikluse Soome lahes, vallutama selles asuva Suursaare, Seiskari, Lavansaare, Suure ja Väikese Tütersaare ning olema valmis dessantide maandamiseks Soome rannikule.

Balti laevastikus oli 2 suurt lahingulaeva, 2 kergeristlejat, 2 liiderit, 11 miiniristlejat, 29 allveelaeva, 4 suurtükilaeva, 62 torpeedokaatrit, 12 valvelaeva, 33 patrullkaatrit, 31 miinilaeva. Peale sõjaluste olid laevastiku juhtide käsutada 22 rannakaitsepatareid ja merelennuväe 469 lennukit. Nendele jõududele said soomlased vastu panna vaid 2 rannakaitse lahingulaeva, 5 allveelaeva, 6 suurtükipaati, 6 miiniveeskjat, 9 valvelaeva (tegelikult relvastatud tsiviilalused), 30 miinitraalerit ja 7 torpeedokaatrit. Merelennuväel oli ainult 16 lennukit. Soome merejõud Laadoga järvel olid esindatud flotilliga, milles oli 4 suurtükipaati, 3 miiniveeskjat, 2 miinitraalerit ja mõned patrullkaatrid. Soome lahe idaosas, Kotka ja Humalijoki vahelisel alal asus kaksteist tsariajast pärit, kahe 305 mm, üheksa 254 mm, kahe 203 mm ja kahekümne viie 152 mm vananenud suurtükiga varustatud rannakaitsepatareid.⁴⁰

SOOME KAITSEPLAAN

Mannerheimi liin

Alates kodusõja päevist tunnetasid soomlased pidevalt Venemaalt tulenevat potentsiaalset ohtu. Soome kindralstaap lähtus riigikaitse planeerimisel kogu kodusõja ja Talvesõja vahelisel perioodil seisukohast, et sõjas on NSV Liidu pealöögisuunaks Karjala maakitsus (kannas). Kannas koos riigi suuruselt teise linna Viiburiga oli üks Soome kõige arenenumaid majanduspiirkondi. Sõjaliselt oli see Soomele kõige ohtlikum operatiivsuund, sest võimaldas idast tulevale vaenlasele mööda lühimat teed juurdepääsu pealinnale Helsingile ning eluliselt tähtsatesse Lõuna- ja Kesk-Soome piirkondadesse. Selle ohtliku suuna kaitsmiseks otsustati varsti

⁴⁰ Аптекарь 2004. С. 297.

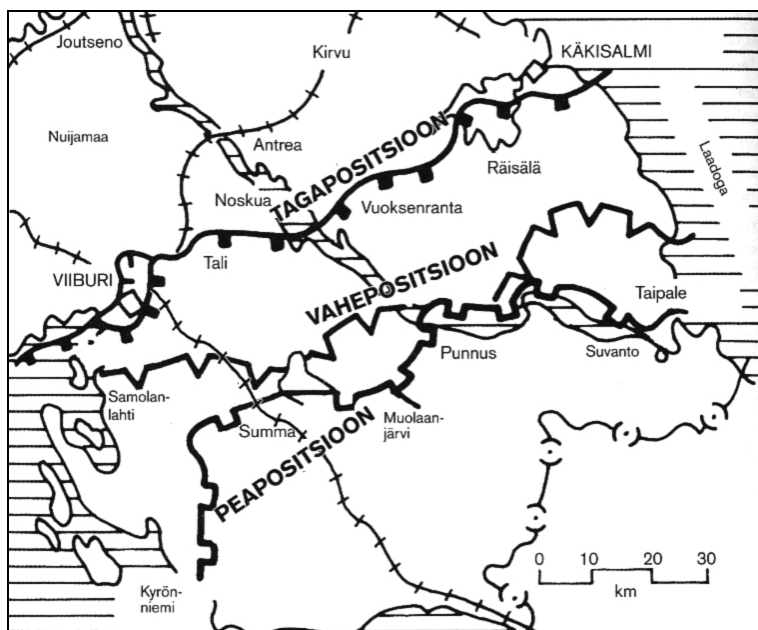
pärast iseseisvumist luua kindlustusvöönd, mille ehitamine toimus vaheaegadega 1920.–1939. aastani. Tööde esimene etapp teostati aastatel 1920–1924 tollase Soome kindralstaabi ülema kindralmajor Oscar Enckelli koostatud projekti alusel. Enckelli liiniks nimetatud peakaitsepositsioonile, mis kulges Rõmpötti-Humalijoki-Summa-Muolaanjärvi-Äyräpäänjärvi-Vuoksi jõe joonel, ehitati 18 vastupanusõlme. Liini kuulus ka Viiburi juurdepääse kaitsev, kümnest vastupanusõlmest koosnev nn tagakaitsevöönd. Kokku ehitati neil aastatel 168 betoon- ning raudbetoonrajatist.⁴¹ Enckelli liini asukoht oli kaitsetegevuseks soodne. Kindlustustööde tegemist kergendas sinne metsade, soode, jõgede ja järvede rohkus ning kaljude ja kividega kaetud maastik.

Varsti tööd paraku raha puudusel soikusid. Ehitustööde teine etapp algas 1930. aastate algul ning oli kolmeosaline: 1932.–1934., 1936.–1938. ja 1938.–1939. aastal. Tõsiselt võeti kindlustusvööndi ehitamine käsile alles 1938. ja 1939. aastal, kui selgusid NSV Liidu pretensioonid Soome territooriumile. Soomlaste kaitsevööndit Kannasel hakkas Nõukogude propaganda kutsuma Mannerheimi liiniks, eriti pärast sellel Punaarmeele osaks saanud suuri kaotusi. Püüdes hiljem seletada Nõukogude vägede ebaedu ja suuri kaotusi lahingutes Kannasel, esitasid Moskva propagandistid Mannerheimi liini kui samaväärset Euroopa kõige tugevamate kindlustusvöönditega, sealhulgas prantsuse Maginot' liiniga. See ei vastanud pehmelts öeldes tõeale. Mannerheimi liinist ainult õige veidi pikemal Saksamaa piiril asuval Maginot' liinil oli 5800 betoneeritud kaitserajatist, soomlastel oli neid üle kümne korra vähem. Ka võrdlus teiste Kesk-Euroopa kindlustusvööndite püsirajatiste hulga näitab, et Soome peaposition oli tegelikult nõrgalt kindlustatud.⁴²

Talvesõja alguseks nägi selle käigus maailmakuulsaks saanud Mannerheimi liin välja järgmiselt:

⁴¹ Петров, Степаков 2003. C. 131–132.

⁴² Leskinen, J., Juutilainen, A. Talvesõda 1939–1940. 105 päeva Soome rahva kangelaslikku võitlust. Tallinn: Varrak, 2004. Lk. 46. [Edaspidi *Leskinen, Juutilainen 2004*]

Skeem 2. Mannerheimi liin – november 1939

– Riigipiiri ja peapositsiooni vahele jäi katteüksustega mehitatud julgestusvöönd, mille laius idaosas oli 12 km, keskosas 45–50 km ja lääneosas 60–65 km. Selles oli suhteliselt vähe kaitserajatisi, kuid see oli täis kõige erinevamaid tõkkeid: traataedu, miinivälju, langetatud puid, vaitõkkeid, mis olid oskuslikult ühendatud looduslike tõkete – jõgede, järvede, soode, metsade ja kaljudega.

– Peakaitsepositsiooni paiknemiskohas oli Kannas umbes 100 km laiune, kuid peapositsioon ise oli ligi 140 km pikk. Sellel asus enamik Kannasele ehitatud kaitserajatisi, sealhulgas 194 betoon- ja raudbetoon-tulepesa ning 805 oluliselt nõrgemat mullast ja puust kaitserajatist. Neist suure osa ehitasid oma jõududega vahetult enne sõja algust siin kaitsele asunud üksused. Kõige paremini oli kindlustatud Viiburi suunal asuv lõik Summa külast lääne pool voolava Summajoki ja Muolaanjärvi vahel, kus asus 48 betoonist valatud püsirajatist.⁴³

⁴³ Leskinen, Juutilainen 2004. Lk 463.

– Vahekaitsepositsioon (taktikaliste reservide liin ehk VT-liin) asus 3–5 km tagapool peakaitsepositsiooni ning oli sellega ühendatud kolme – Leipäsuo, Summa-Harjumäki ja Näykki-Suurijärvi – põikpositsiooni abil. Põikpositsioonide ülesanne oli lokaliseerida ja tõkestada vaenlase läbi-murded juhul, kui tal oleks õnnestunud end kaitsesse kiiluda. VT-liinil oli juba oluliselt vähem rajatisi – 39 betoonkaitserajatist ning 178 mullast ja puust tulepesa.

– Tagapositsioon (T-liin) kulges umbes 12 km tagapool peapositsiooni ning koosnes kolmest kindlustatud sõlmest, milles oli kokku 18 raudbetoonist kaitserajatist ning 77 mullast ja puust ehitatud tulepesa.

– Viiburi kattepositsioon kaitses linna kagu ja lõuna poolt. Selles oli kaks kaitsevööndit: esimene oma 16 raudbetoon- ja 31 muld-puit-rajatisega kulges 3–5 km kaugusel linnast, teine asus linna sees, kus paljud majad olid muudetud tugipunktideks.⁴⁴

Mannerheimi liinile oli rajatud kokku 440 km kaevikuid ja jooksukraave, 136 km tankitõrjekraave ja vaitõkkeid, 331 km 3–5-realisi okastraataedu.⁴⁵

Pärast Talvesõja lõppemist Mannerheimi liini isiklikult üle vaadanud 7. armee juhataja Meretskov kirjeldab seda järgmiselt: “Kaitserajatistega kaetud territooriumi üldine sügavus oli 80–90 km. Olemasolevatest väga hästi moondatud rajatistest olid 350 raudbetoonist ja 2400 ehitatud mullast ja puidust. Igal traattõkkel oli keskmiselt 30 rida... Iga asustatud punkt oli muudetud kindlustatud sõlmeks, millel oli raadio ja telefonside, laskemoona- ja kütuselaod. Kaitse vastupanusõlmedel oli valdavalt viis tugipunkti, igas neist oli neli suurtükkide ja kuulipildujatega varustatud betoontulepesa. Eriti hakkasid silma 1938.–1939. aastal ehitatud raudbetoonrajatised, milles oli 1–2 suurtüki ja 3–4 kuulipilduja laskeava. Neid teenindasid rühma- või kompaniisuurused garnisonid, kes elasid maa-alustes kasarmutes...”⁴⁶

NSV Liidu pealetükkivus ja halb olukord riigikaitsega tegid murelikuks Soome valitsuse, eriti aga riigi kaitsenõukogu. Selle esimees välimarssal C. G. Mannerheim esitas presidendile 1938. aasta septembri lõpupäeval märgukirja, milles teatas, et riik ei ole käesoleval ajal valmis ennast kaitsma ja nõudis kiirete abinõude tarvitusele võtmist olukorra parandamiseks relvajõududes ning maal tervikuna. Kolmkümmend aastat tsaarivene sõjaväes teeninud marssal teadis, milline surmaoht ähvardab Soomet.

⁴⁴ Аптекарь 2004. С. 57.

⁴⁵ Петров, Степаков 2003. С. 134.

⁴⁶ Мерцков 1984. С. 185–186.

Tänu eelkõige Mannerheimi energilisele tegutsemisele õnnestus sõjaväe võitlusvõime tõstmiseks üht-teist ka ära teha. 7. märtsil 1939 algasid Karjala kannasel Soome iseseisvusaja suurimad manöövrid, millesse oli kaasatud 20 tuhat sõjameest, sh palju reservväelasi. Õppuste käigus mängiti kaitseministri Juho Niukkaneni juhtimisel ja Mannerheimi osavõtul läbi kaitselahingud riiki kagusuunalt ootamatult rünnanud “kollaste” (NSVL – A.L.) vastu, kusjuures “valged” (Soome – A.L.) korraldasid oma kaitse Viiburi lähistel.⁴⁷

Erinevalt tollasest Eesti sõjalis-poliitilisest juhtkonnast, kes kartis 1939. aasta augustis-septembris viia läbi mobilisatsiooni, arvates, et see annab Nõukogude Liidule ettekäände agressiooniks, talitas Soome vastupidi. 1939. aasta augustis demobiliseeritud sõdurid kutsuti 9. septembril tagasi tegevteenistusse. Samal päeval suurendati Kannase kattevägesid. 14. septembril sai Uusimaa rügemendi kattepataljon käsu minna Turusse ja sealt vajaduse korral Ahvenamaale. 23. septembril said õppekogunemiste sildi all käsu ilmuda oma teenistuskohdadele piirivalveüksuste reservväelased. Saanud teada, et 4–6. oktoobril alustas Punaarmee oma vägede koondamist Soome piiridele, tegi Mannerheim kaitseministrile ettepaneku viivitamata läbi viia osalise mobilisatsiooni, mille valitsus ka kinnitas. 7. oktoobril kutsuti osa Soome väliarmee erakorralistele õppustele, mis algasid 10. oktoobril. Enamus katteüksustest viidi aegsasti Kannasele oma vastutusalaadesse. Neljapäeval 11. oktoobril 1939 andis Soome kaitseministeerium välja käsu üldmobilisatsiooni läbiviimise kohta. “Erakorralistele õppustele” kutsuti ülejäänud osa Soome väliarmee. Kaks päeva hiljem järgnes valitsuse määrus üldise töökohustuse sisseviimise kohta kõikidele 18–60 aasta vanustele Soome kodanikele.⁴⁸ Mobiliseeritud üksuste koondumine oma tegevuspiirkondadesse algas 16. oktoobril. Järgmisel päeval määras Soome president Kyösti Kallio marsal Mannerheimi vabariigi sõjavägede juhatajaks.⁴⁹ 18. oktoobril moodustati sõjavägede juhataja staap. Seega jõudis Soome aegsasti ehk 25. oktoobrini 1939 viia läbi varjatud mobilisatsiooni kogu oma relvajõudude sõjaaja koosseisule ning paigutada sõjaaja üksused nendele kaitsealadele, kus asuti täiustama kaitseüsteemi ning jätkati väljaõpet. Sõja esimesel päeval, 30. novembril nimetas Soome president marsal Mannerheimi Soome vägede ülemjuhatajaks.

⁴⁷ Власов, Л. МАННЕРГЕЙМ. Москва: Молодая Гвардия, 2005. С. 230 [Edaspidi Власов 2005]

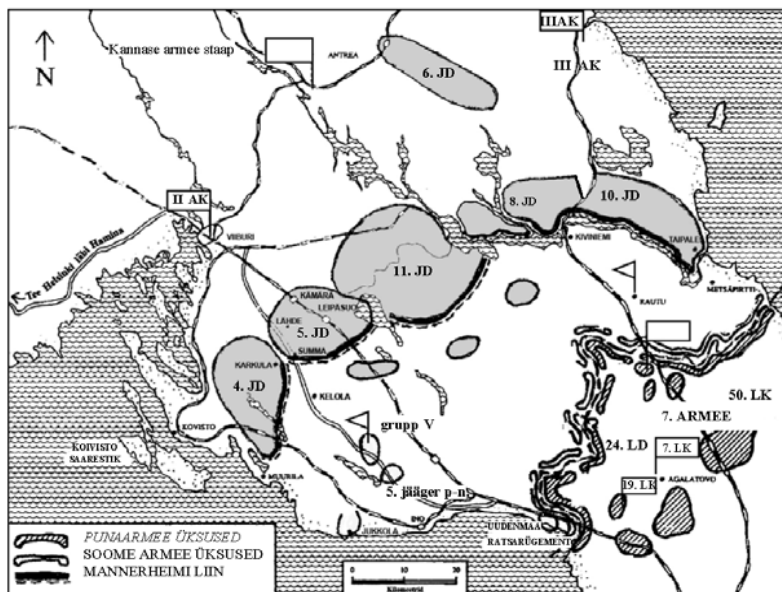
⁴⁸ Власов 2005. С. 232

⁴⁹ Leskinen 2000. Lk 146–150.

Leningradi sõjaväeringkonna staabiülem kandis 10. novembril 1939 Moskvale ette:

“1. Vastavalt luureandmetele on Soome armee lõpetanud mobilisatsiooni läbiviimise ning koondub NSV Liidu riigipiirile. Armeesse on kutsutud kuni 40-aastased reservväelased ja kuni 50-aastased kaitseliitlased. Armee üldine suurus küündib 260 000 inimeseni.

2. Väljaõpetatud inimressursid riigis ja relvastuse tagavarad võimaldavad soomlastel meie vastu välja panna 9–10 diviisi, ühe ratsaväe brigaadi, neli üksikut raskesuurtükiväe divisjoni, kolm rannakaitse suurtükipolku, kaks õhutõrje suurtükipolku, ühe tankipataljoni, kolm-neli soomusrongi, neli lennupolku. See moodustab 99 jalaväepataljoni, sh 12 üksikut piirivalve pataljoni ja kolm kindluspataljoni, 464 välisuurtükki (sh 48 rasket), 80 õhutõrjekahurit, 50 tanki, 200–250 lennukit...”⁵⁰

Skeem 3. Soome armee ja Punaarmee vägede rühmitumine Karjala maakitsusel 30. novembril 1939

⁵⁰ ПГВА. Ф. 25888. Оп. 11. Д. 17. С. 194.

Vene ajaloolase Mihhail Meltjuhovi andmetel oli 30. novembril 1939. aastal Soome armees 265 000 meest (üheksa diviisi), 534 suurtükki ja miinipildujat, 64 tanki ja 270 lennukit.⁵¹ Jari Leskinen ja Antti Juutilainen annavad pisut teised numbrid: meeste arvuks 337 000, kelle käsutuses oli 418 kasutuskõlblikku suurtükki ning 32 vananenud tanki, kusjuures osa neist relvastamata.⁵²

Soome kaitsesüsteem Kannasel

Oodatava Vene pealöögi suunal Karjala maakitsusel asus juba oktoobris kaitsele kindralleitnant Hugo Östermani juhtimise all olev Kannase armee (*Kannaksen Armeija*) staabiga Imatras. Armees oli 133 000 meest (6 jalaväediviisi), 349 suurtükki, 32 tanki ja 36 lennukit. Selle koosseisus oli kaks korpust.

Kaitse raskuspunkt asus Lääne-Kannasel, kuhu arvati tulevat vastase pealöök. Selle ala kaitse eest vastutav, kindralleitnant Harald Öhquisti juhitud II korpus (65 450 meest) staabiga Viiburis koosnes kolmest, Mannerheimi liini lõiku Soome lahest kuni Vuoksa jõeni kaitsvast diviisist. Korpuse koosseis ja rühmitumine oli sõja puhkemise hetkel järgmine: peakaitsepositsiooni paremal tiival asus kolonel Bjarne Nordenswani juhitud 4. diviis, keskel oli kolonel Selim Isaksoni 5. diviis ja vasakul tiival kolonel Eino Koskimiesi 11. diviis. Diviiside kaitselõikude laius, sõltuvalt nende paiknemisest, oli 20–35 km, kõige tugevamini olid kindlustatud idapoolsed juurdepääsuteed Viiburile. Korpust võisid vajadusel abistada selle läheduses asuv, Kannase armee juhataja reservis olev, kindralmajor Taavetti Laatikaineni juhitud 1. diviis ja ülemjuhataja reserv, Viiburi lähedal paiknev 6. diviis kolonel Paavo Paalu juhtimisel.⁵³ II korpus vastutas ka Viiburi lahte kaitsva Koivisto rannakaitsesektori eest. Peapositsioonil olevate 4. ja 5. diviisi ees 60–70 km lauses julgestusvööndis asus vahetult Öhquistile allutatud, tugevdatud ratsaväebrigadist koosnev Uudenkirkko grupp. Sellest ida pool, 11. diviisi ees, tegutsesid oluliselt väiksemad, kolme pataljoni suurused Muolaa ja Lipola kattegrupid, mis olid allutatud 11. diviisi ülemale.

Teisest korpusest vasakul (kuni Laadoga järveni) kaitses Mannerheimi liini III korpus (45 600 meest) kindralmajor Erik Heinrichsi juhtimisel. Selle koosseisus oli kaks diviisi, millest kolonel Claes Winelli juhitud

⁵¹ Мелтюхов 2000. С. 153.

⁵² Leskinen, Juutilainen 2004. Lk. 284, 300, 301.

⁵³ Leskinen, Juutilainen 2004. Lk. 365–367.

8. diviis vastutas peapositionil korpuse parema ja kolonel Viljo Kaupila 10. diviisi vasaku tiiva eest. Diviiside rinne kulges peaaegu tervikuna veekogude joonel. Mõlema diviisi kaitselõikude laius oli umbes 30 km. Kindral Heinrichsile allus ka Kannase Laadoga järve poolne rannakaitsesektor, mis vastutas järve lääneranniku kaitse eest. Korpusel oli kattevägedena kasutada kaks väegruppi, millest üks oli elavjõult julgestusvõõndis Kannasel tegutsevatest suurim ja teine vähim. Kolonel Auno Kaila juhitud tugev Rautu grupp koosnes ühest brigaadist ja kolmest üksikpataljonist. Teises, Laadoga rannikualal tegutsevas Metsäpirtti grupis oli vaid kaks kompaniid.⁵⁴ Ka III korpuse ees asuvate katteüksuste alluvussuhted olid üsna segased: Rautu grupp allus otse Heinrichsile ja Metsäpirtti grupp 10. diviisi ülemale Kauppilale. Piirivalvuritest, jäägripataljonidest, ratsaväesalkadest ja kohalikust omakaitsest koosnevates kattevägedes oli kokku 21 600 meest ja 71 suurtükki.⁵⁵ Korpustevaheline piir kulges Vuoksi-Raakolanjärvi-Valkjärvi-Latojärvi-Novaja joonel.

Laadoga järvest põhja pool (kuni Ilomantsi linnani) asus positsioonidel ligi 100 km pikkusel rindel IV korpus, algul kindralmajor Juho Heiskaneni, seejärel kindralmajor Johan Woldemar Hägglundu juhtimisel. Selle koosseisus oli kaks diviisi – 12. Suojärvi ja 13. Salmi-Uomaa suunal – ning mõned väiksed katteüksused. Hiiglaslik territoorium Ilomantsist kuni Põhja-Jäämereni oli mingil määral kaitstud kindralmajor Wiljo Einar Tuompo juhitud Põhja-Soome grupiga, mis kujutas endast tugipunktide süsteemiga kõiki riigipiirilt sisemaale tulevaid teid tõkestavat üksikute pataljonide ja kompaniide ketikest.

Ülemjuhataja kasina reservi moodustasid kaks jalaväediviisi. 6. diviis asus Viiburi lähedal Luumäkil ning 9. diviis oli alles Oulus formeerimisel.

	Soome sõjavägi	Punaarmee	Suhe
Diviise	14 (ekvivalent)	24	1 : 1,7
Isikkoosseis	265 000	425 640	1 : 1,6
Suurtükid ja miinipildujad	534	2876	1 : 5,4
Tankid (korrasolevad)	26	2289	1 : 88
Lahingulennukid	270	2446	1 : 9,1

Soome ja tema vastu suunatud NSV Liidu jõudude vahekord seisuga 30. november 1939 (M. Meltjuhovi andmetel).⁵⁶

⁵⁴ Leskinen, Juutilainen 2004. Lk. 368.

⁵⁵ Петров, Степачов 2003. С. 193–195.

⁵⁶ Мелтюхов 2000. С. 153.

MAINILA PROVOKATSIOON

Ettekäändena kallaletungiks Poolale 1. septembril 1939. aastal kasutas Hitler ära tema enda käsul korraldatud provokatsioonilise rünnaku Gleiwitzis paiknevale Saksa raadiojaamale. Ka NSV Liidul oli tarvis ettekäändet sõja alustamiseks Soome vastu. 26. novembril 1939. aastal kell 15.45 teatas NSV Liidu teadeteagentuur TASS, et Soome suurtükivägi on tulistanud Karjala kannasel piiriala vene poolel asuva Mainila küla juures. Sama päeva õhtul kutsuti Yrjö-Koskinen, Soome esindaja Moskvas, Molotovi juurde, kes andis üle noodid, mille kohaselt olevat Mainilas surma saanud kolm reameest ja üks allohvitser, haavata seitse sõdurit ning kaks inimest juhtivkoosseisust. Noodis nimetati juhtunut Soome-poolseks “NSV Liidule vaenulikuks aktiks”, millega seoses avaldati Soome valitsusele protesti ning tehti ettepanek viia oma väed riigipiirilt Kannasel tagasi 20–25 km, hoides sellega ära edaspidised provokatsioonid.⁵⁷

Soome piirivalvurid fikseerisid samuti 26. novembril ajavahemikul 15.30–16.05 (Moskva aeg – A. L.) seitse lasku Mainila piirkonnas, kuid piiri tagant. Nende laskude taga pidi olema Nõukogude suurtükivägi, sest Soome armeel polnud selles piirkonnas ühtki suurtükiväeüksust, mille laskekaugus oleks ulatunud Mainilani. Soomlased tegid venelastele kohe ettepaneku moodustada juurdluse läbiviimiseks ühiskomisjon, millest Nõukogude juhtkond resoluutselt keeldus. 29. novembril saatis Molotov Soome esindajale Moskvas noodid, milles teatas, et seoses Soome jätkuvate kallaletungidega Vene-Soome piiri erinevates lõikudes, ei saa NSV Liit seda enam taluda ja hoida normaalseid suhteid Soomega ning on sunnitud oma poliitilised ja majanduslikud esindajad Soomest ära kutsuma. Ühtlasi teatati noodis, et Soome vaenuliku hoiaku tõttu Nõukogude Liidu suhtes vastu ei kavatse viimane enam järgida kahe riigi vahelise mittekallaletungilepingu nõudeid.⁵⁸ See tähendas diplomaatiliste suhete katkestamist ja sõda. Mingit ultimaatumit NSV Liit Soomele ei esitanud.

TERIJOKI VALITSUS

Nõukogude impeeriumi valitsejate korraldatavad alatused Soome vastu jätkusid. Esimesel detsembril 1939. aastal sai Terijoki asula (nüüdne Zele-nogorsk) Kannasel tuntuks kogu maailmas. Vastukaaluks seaduslikule

⁵⁷ Известия, nr 273 (7043), 27. november 1939. a.

⁵⁸ Tanner 1951. Lk. 149.

Soome valitsusele Helsingis kuulutati Terijool välja “Soome Demokraatliku Vabariigi rahvalitsus”, eesotsas juba 20 aastat Venemaal redutava Soome kompartei ja Kommunistliku Internatsionaali tegelase Otto Ville Kuusineniga. Hiljem selgus, et kõigepealt pakuti 1939. aasta novembri keskel “rahvalitsuse” juhi ametit Stockholmsis elavale Soome kommunistliku partei peasekretärile Arvo Tuominenile, kes aga keeldus oma rahvast reetmast ega sõitnud Moskvasse.⁵⁹ Rahvalitsuse koosseis oli sarnane selle juhiga: valitsuse aseesimeheks ja rahandusministriks sai Mauri Rosenberg, kaitseministriks staažikas punasoomlane, Punaarmee diviisikomandör Aksel Anttila, siseministriks Tuure Lehen, põllumajandusministriks Armas Äikiä, haridusministriks Inkeri Lehtinen, ministriks Karjala küsimustes Paavo Prokkonen (mitmed ajaloolased väidavad, et tegemist oli venelase Pjotr Prokofjeviga – A. L.).⁶⁰

Et lavastusele vähegi tõepära lisada, pidi see nn Soome rahvalitsus asuma Soome territooriumil, milleks kasutati ära punaväe rünnaku käigus vallutatud, riigipiirist mõne kilomeetri kaugusel asuv Terijoki. Sama 1. detsembri õhtul pöördus Kuusinen NSV Liidu juhtkonna poole telegrammiga, milles märgiti, et “uus valitsus palub Nõukogude Liidult abi võitluses Soome Demokraatliku Vabariigi eest.” Järgmisel päeval oli Kuusinen juba Moskvas, kus sõlmis Stalini, Molotovi, Vorošilovi ja Ždanovi juuresolekul “sõpruse ja vastastikuse abistamise lepingu NSV Liidu ja Soome Demokraatliku Vabariigi vahel.” Selle kohaselt andis Nõukogude Liit Soomele üle Nõukogude Karjala valdavalt karjalastega asustatud piirkonnad – ligi 70 000 km² territooriumi. Vastutasuks pidi Soome andma NSV Liidule 3970 km² suuruse maatüki Kannasel, rentima Punaarmee vajadusteks 30 aastaks Hanko neeme ning müüma Soome saared Lavansaare, Suursaare, Seiskari, Tütarsaared ja Koivisto Soome lahes, samuti Rõbatši ja Sredni poolsaare osad Põhja-Jäämere ääres. Selle “leppe” sõlmimisega tahtis Kreml igati legaliseerida agressiooni.

Nõukogude ametlik historiograafia püüdis kuni kommunistliku impeeriumi lagunemiseni veenda maailma, et Terijoki valitsuse löid Soome kommunistid ise, mitte aga Stalini käsul. Üheksakümnendate aastate sulaperioodil avanenud Vene arhiivid kinnitavad muud. Tegelikult koostati nii teadaanne valitsuse loomise kohta kui ka lepingutekst Moskvas aegsasti ning neid toimetasi kompartei ideoloog Andrei Ždanov ja nõukogude

⁵⁹ Tuominen heideti selle tõttu kui renegaat Soome kommunistlikust parteist välja. Ta pöördus kodumaale tagasi 1955. aastal. Oli aastatel 1958–1962 Soome parlamendi liige sotsiaal-demokraatliku partei esindajana.

⁶⁰ Leskinen, Juutilainen 2004. Lk. 139.

valitsuse välisasjade rahvakomissar Vjatšeslav Molotov. Säilinud paberitel on mainitud tegelaste tehtud parandused ja märkused. Talvesõja telgitaguseid uurinud vene ajaloolane Boris Sokolov kinnitab ka, et Nõukogude juhtkond informeeris oma tegevusest üpris üksikasjalikult liitlast, fašistlikku Saksamaad. Nii teatas Molotov Talvesõja esimesel päeval krahv Schulenburgile, Saksa saadikule Moskvast: “Ei ole välistatud, et Soomes luuakse uus valitsus – sõbralik Nõukogude Liidule ja ka Saksamaale. See valitsus ei saa olema nõukogude, vaid demokraatlikku tüüpi... see saab olema valitsus, kellega me saame kokku leppida ja tagada Leningradi julgeoleku.”⁶¹ Sakslase küsimusele, kas Nõukogude väed on juba ületanud Soome piiri, vastas Molotov: “Jah, ületasid.”

Kuusineni fantoomvalitsus pidas Soome pinnal Terijokis ainult ühe koosoleku – 1. detsembril 1939. aastal. Kogu sõjaaja istus ta Nõukogude tagalas, Petrozavodskis.

Marionettvalitsusel ja selle institutsioonide loomisel oli ka sõjaline pool. Kaitse rahvakomissar K. Vorõšilovi 25. oktoobri 1939. aasta käsuga formeeriti Punaarmee koosseisus uus, 106. laskurdiviis, mis mõni nädal enne sõja algust reorganiseeriti sama numbriga armeekorpuseks. Selle ülemaks sai Aksel Anttila. Paljutähendav on see, et kõigi Punaarmee korpuste numbrid olid sel ajajärgul väiksemad kui 56, mis viitab uue väekoondise n-õ sihtotstarbelisele loomisele. Vorõšilov andis 11.–19. novembril 1939. aastal ka mitmeid korraldusi nn Soome rahvaarmee loomise kohta, mis pidi olema lõpetatud 24. novembriks 1939. aastal. Armeel aluseks võeti eespool mainitud punaväe 106. laskurkorpus, mida hakati kiires korras mehitama Venemaal elavate soomlaste, karjalaste ja ingerlastega. Rahvaarmee, mis hiljem küll nimetati ümber esimeseks Soome korpuseks, pidi koosnema kahest diviisist, üksikust tankipolgust ja hävitajate eskadrillist, ühtekokku 22 594 mehest. Sellise suuruseni ei jõutud aga kunagi. Kuna soome sugu rahvaste esindajaid ei jätkunud (meenutagem, et 1930. aastate repressioonid olid eriti valusasti tabanud just NSV Liidus elavaid soomlasi ja nende sugulasrahvaid), määrati korpusesse hulgaliselt venelasi, andes neile soomepärased nimed. Värskele isikkoosseisule korraldati soome keele kursused. Leningradi sõjaväeringkonna poliitkomissar Vašugin kandis 27. novembril 1939. aastal kaitse rahvakomissarile ette, et Petrozavodskis moodustatavas korpuses on juba 13 405 meest, sealhulgas reakoosseisus 12 087, nooremas juhtivkoosseisus 767 ja juhtivkoosseisus 551 meest.⁶² Korpus toodi seejärel Leningradi, et

⁶¹ Соколов 2000. С. 62.

⁶² РГВА. Ф. 33987. Оп. 3. Д. 1380. С. 1–3.

valmistada isikkoosseis ette võiduparaadiks Helsingis. Sellesse kuulusid 1. ja 2. diviis, igas neist kaks laskurpolku, üksik-tankipolk ja lennueskadri. Hiljem formeeriti juurde veel 3. diviis. Detsembri keskel oli väekoondise personal kasvanud ligi 18 000 inimeseni. Kuid ilmselt oli korpuse võitlusemoraal nii madal, et Nõukogude väejuhatuse ei julgenud selle üksusi rindel kasutada. Üks kord seda küll tehti, kuid rahvaarmeelased jooksid pärast lühikest tulevahetust soomlastega lahinguväljalt minema.⁶³

Samal ajal rahvaarmee loomisega töötati Moskvas välja oma plaani teostamiseks vajalikke poliitilisi dokumente. Juba 22. novembril valmis Nõukogude välisasjade rahvakomissariaadis “Vastastikuse abistamise leping Nõukogude Liidu ja Soome Demokraatliku Vabariigi vahel.”

Kuivõrd NSV Liidu septsustest oldi teadlikud ka Soomes, siis Mannerheimi sõnul hindas Soome valitsus ja rahvas olukorda üheselt: “Kogu rahvas mõistis nüüd, et ainus võimalus pääsemiseks on koondada read ühiseks võitluseks – kuid see polnud Terijoe valitsus, kelle ümber koonduti.”⁶⁴ Olukorda mõistis ka muu maailm – 14. detsembril 1939. aastal heitis Rahvaste Liiga Nõukogude Liidu kui agressori oma ridadest välja.

PUNAARMEE ESIMENE ÜLDPEALETUNG

Paljud uurijad jagavad Talvesõja kolmeks perioodiks.

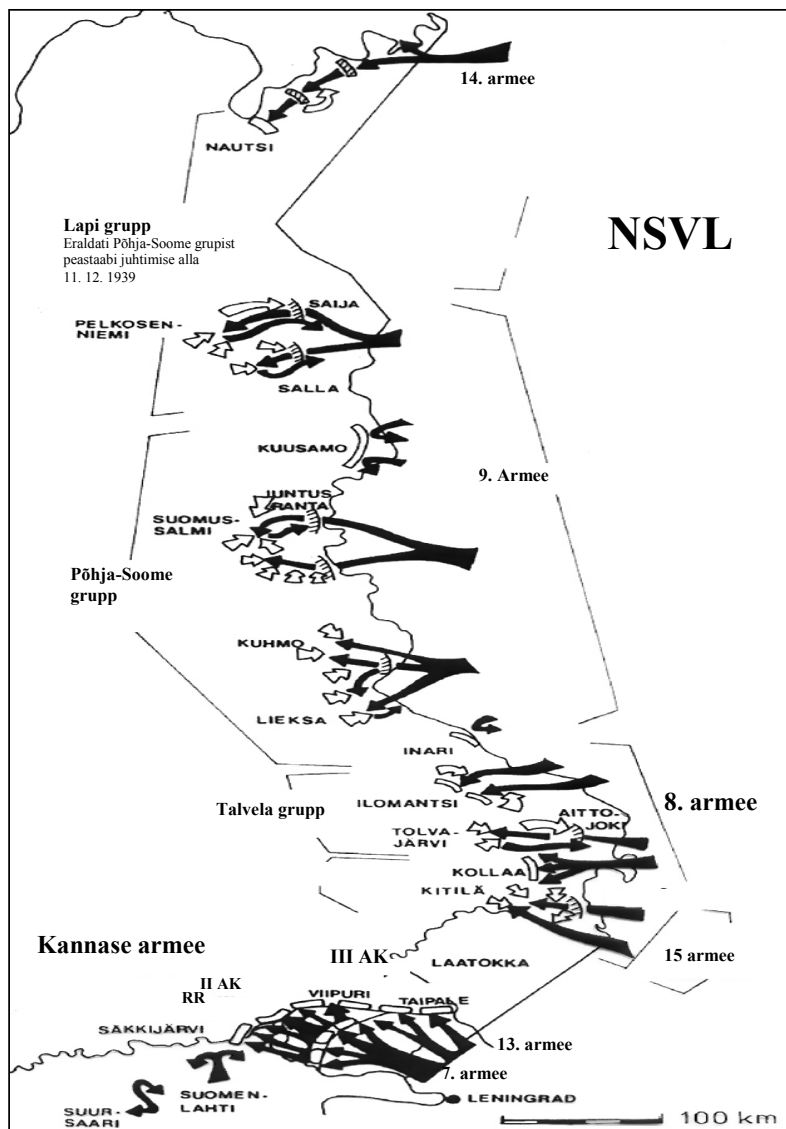
1. 30 november – 26. detsember 1939. Nõukogude vägede esimene üldpealetung kogu rindel. Lahingud piiriäärses julgestusvööndis ja Punaarmee läbikukkunud katsed murda läbi Mannerheimi liinist. Soome vägede vasturünnakute algus rindelõikudes põhja pool Laadoga järve ja Karjalas.

2. 27. detsember 1939 – 31. jaanuar 1940. Punaarmee operatiivpaus Kannasel, sõjaplaanide täpsustamine ja ettevalmistumine teiseks suurpealetungiks. Olukorra teatud stabiliseerumine. Soome üksuste piiramisoperatsioonid Põhja-Laadoga piirkonnas ja Karjalas.

3. 1. veebruar – 13. märts 1940. Punaarmee kontsentreeritud suurpealetung Leningrad-Viiburi suunal. Läbimurre Mannerheimi liinist. Moskva rahuleppe sõlmimine.

⁶³ Советско-Финская война 1939–1940 гг. Хрестоматия. Редактор-составитель А. Е. Тарас. Минск: Харвест, 1999. С. 341–345. [Edaspidi *Советско-Финская война 1939–1940* 22, 1999]

⁶⁴ Mannerheim 1952. Lk. 67.

Skeem 4. Punaarmee sõjategevus detsembris – märtsis 1940 a

Lahingud Kannasel

Sõda algas 30. novembri hommikul kell 7.30 Soome aja järgi Nõukogude vägede üldpealetungiga kogu 1610 km pikkusel rindel Soome lahest Jäämereni. Punaarmee pealöögi suunal, Karjala maakitsusel eelnes sissetungile võimas 30-minutiline tuleettevalmistus. Meretskovi plaan nägi ette soomlaste peakaitsepositsiooni ees oleva 20–65 km sügavuse kattevööndi ületamise ühe hooga, mis aga ebaõnnestus. Ründava 7. armee ees tegutsesid Soome katteüksused pidasid esimeste lahingupäevade pingele hästi vastu ja osutasid kallaletungijatele südi vastupanu, taandudes organiseeritult ning evakueerides ka kogu kohaliku elanikkonna. Esimestena Teises maailmasõjas kasutasid soomlased siin “põletatud maa” taktikat. Õhku lasti kõik sillad, purustati teetammid. Vaenlasele ei jäetud ühtki tervet ehitist, mida too oleks võinud kasutada neljakümne kraadises pakases oma üksuste majutamiseks.⁶⁵ Vaatamata sellele, et kindral Österman ei eraldanud julgestusala mehitamiseks piisavalt jõude, teenides õigustatult juba 1. detsembril ära Mannerheimi suure pahameele, suutsid oskuslikult viivituslahinguid pidavad väikesed Soome katteüksused siduda vaenlase ülekaalukaid jõude kattevööndis peaaegu kaheks nädalaks.

Mannerheim pidas katteüksuste tegevust üldiselt liiga passiivseks ja nõudis oma kindralitelt olukorra parandamist, sest ellu viimata jäid mitmed head võimalused efektiivseteks vasturünnakuteks ja tõsiste kaotuste tekitamiseks suurte massidena liikuvatele, kuid üsna oskamatult tegutsedale Nõukogude vägedele. Tagantjärele hinnates osutus Kannase kattevägede juhtimiskorraldus liiga keerukaks, mis omakorda vähendas viivituslahingute efektiivsust. Palju aega kulus kõikvõimalikuks arvamustevahetuseks ja tegevuse kooskõlastamiseks. Otsused sündisid olukorda arvestades sageli viimasel hetkel ja planeeritud vasturünnakud käivitusid tõenäolise hilinemisega.⁶⁶ Vaatamata tehtud juhtimisvigadele oli olukord Soome väejuhatuse kontrolli all.

Sõdurid jõudsid harjuda Punaarmee tankidega, mida paljud reservist tulnud mehed nägid esimest korda elus, ja said ka esimesed lahingukogemused. Tankide vastu leiti lihtne, kuid tõhus relv – süütepudelid, mis said kaitsjate seas tuntuks Molotovi kokteili nime all.

Esimestena saavutasid kontakti Soome peakaitseliiniga selle idapoolisel tiival, julgestusvööndi kõige kitsamas kohas, Suvantojärvi ja Taipaleejoki piirkonnas, 4. detsembri õhtul Punaarmee 50. korpuse 142.

⁶⁵ Соколов 2000. С. 79.

⁶⁶ Leskinen 2000. Lk. 369–377.

laskurdiviisi eelüksused. Rinde keskosas jõudsid 7. armee peajõud kontakti Mannerheimi liiniga 6. detsembril ja rinde lääneosas, Soome lahe ranniku piirkonnas, 10. detsembril. Seega moodustas punaväe pealetungitempo 3–7 km ööpäevas ehk vähem kui poole sellest, mis oli planeeritud.⁶⁷ Esimeste päevade tulemused ei rahuldanud Moskva juhtkonda. Juba 3. detsembril saatis marssal Vorošilov Leningradi sõjaväeringkonna ülemale kurja käskkirja, milles tõi välja vägede tegevuse puudused ning kritiseeris sõjategevuse juhtimist. Selles märgiti, et Kannasel tegutsevate Punaarmee üksuste peamiseks probleemiks on oskamatus korraldada koostööd relvaliidide vahel. Suurtükivägi pidavat tihti jalaväest maha jääma, mille tõttu jalavägi, kohates vastupanu, peab ootama suurtükide järelejõudmist. Laskudes sõjaväeakadeemia aabitsatõdedeni, kirjeldas marssal oma kindralitele, kuidas peab korraldama jalaväe ja suurtükiväe koostööd.

Iga rünnak pidanuks algama nii polgu kui ka diviisi suurtükiväe 5–10-minutilise tulelöögiga, seejärel pidid jalavägi ja tankid tungima edasi 3–5 kilomeetrit ning kinnitama kanda vallutatud alal. Selle järel pidi toimuma suurtükiväe tulepositsioonide vahetus, et korrata kõike otsast peale.

Vorošilov oli rahulolematu ka lenn väe tegevusega, märkides, et see võtab korruga ette liiga suure hulga peamiselt kaugel vastase tagalas asuvaid sihtmärke, hajutades pommitajad, mille tõttu on rünnakud väheefektiivsed. Samal ajal unustatakse peaaegu täielikult ära oma maaväe õhutoetus. Marssal nõudis lenn väelt koondlööke ja seda eelkõige Soome transportdisõlmede vastu.⁶⁸

Juba 4. detsembril algasid Kannasel tegutsevates Nõukogude vägedes esimesed karistusaktioonid ohvitseride vastu, kes ei tulnud juhtimisega toime. Side kaotamise pärast alluvate diviisidega tagandas kaitse rahvakomissar oma käskkirjaga ametikohalt 19. laskurkorpuse staabiülema polkovnik Koptevski ja käskis ta määrata mitte kõrgemale ametikohale kui pataljoniülem.⁶⁹ Arhiivimaterjalide põhjal näib, et Moskva hakkab üha rohkem sekkuma Soome vastu tegutsevate punavägede juhtimisse, laskudes isegi diviiside, brigaadide ja üksikute lahinguepisoodide tasandile, segades nii Meretskovi ja teiste armeejuhatajate tööd. Vorošilovi käsud sõdivatele üksustele ilmusid peaaegu iga päev.

⁶⁷ **Manninen, O.** The Soviet Plans for the North Western Theatre of Operations in 1939–1944. Finnish Defence Studies 16. Helsinki: National Defence College, 2004. Lk. 19. [Edaspidi *Manninen 2004*]

⁶⁸ ГГВА. Ф. 33987. Оп. 3. Д. 1376. С. 10–12.

⁶⁹ ГГВА. Ф. 34980. Оп. 5. Д. 208. С. 30.

Meretskov kavatses arendada pealetungi kahel, Käkisalml ja Viiburi suunal. Ehkki operatsiooniplaani järgi oli viimane suund tähtsam, otsustas ta, püüdes ära kasutada soomlaste nõrgemat kaitset Taipaleenjoki põhjakaldal ja 142. laskurdiviisi esialgset edu, anda pealööök 7. armee paremal tiival, forsseerida Taipaleenjoki ning murda Mannerheimi liinist läbi Taipale-Koukkuniemi lõigus. Sinna, 142. laskurdiviisi vastutusosalale nihutati täiendavalt suurtükiväeüksustega tugevdatud 49. ja 150. laskurdiviisid, mis ühendati korpusekomandör V. Grendali juhtimise all erigruppi. Grupp sai tugevduseks ka 10. tankikorpuse esimesed rindele jõudnud üksused. Samal ajal Grendali grupi rünnakuga pidid 90. laskurdiviisi ja 142. diviisi kaks polku forsseerima kaela Vuoksijärvi ja Suvantojärvi vahel Kiviniemi raudteejaama läheduses.⁷⁰ Pealetung pidi lõppema kaitsepositsioonist läbimurdmisega, millele plaani kohaselt oleks järgnenud tankibrigaadide viimine lahingusse ja seejärel nende kiire liikumine Soome vägede tagalasse. Rünnakut ettevalmistav suurtükitali algas 6. detsembril kell 8.00 hommikul ning kestis neli tundi. Erilist tulemust see ei andnud, sest Vene luure ei suutnud välja selgitada kaitstes olevate Soome üksuste täpset paiknemist ning tuld anti “sisetunde” järgi. Soome peakaitsepositsiooni ees oleva jõe forsseerimist alustas korpusekomandör V. Grendal kahe laskurdiviisi ja tankibrigaadiga kolmes erinevas kohas. Suurte kaotuste hinnaga õnnestus Vene üksustel õhtuks vallutada jõekääru põhjakaldal 2 km laiune ning 3,5 km sügavune sillapea. Püüdes jätkata pealetungi, kuhjas Vene väejuhatas sellele suure hulga vägesid ning soomlastel oli suhteliselt kerge suunata oma raskerelvade tuli inimesi ja masinaid täistuubitud sillapeale, tekitades seal suuri kaotusi. Ägedad lahingud antud lõigus kestsid kuni 11. detsembrini, mille järel võtsid venelased oma vägede ümberrühmitamiseks mõnepäevase operatiivpausi.

Moskva oli äärmiselt rahulolematu pealetungi kesiste tulemustega ning 7. detsembril määrati Leningradi sõjaväeringkonna juhataja Meretskov ise juhtima 7. armeed. Ta sai valju käsu murda läbi vastase kaitsepositsioonist armee vasakul tiival, Summa piirkonnas. Samal ajal tegi V. Grendali grupp teise läbimurdekatse Käkisalml suunal, muutes löökide suunda. Nõukogude vägede uus pealetung Taipale lõigus algas 15. detsembril kahel suunal – ida poolt Terenttilät ja lääne poolt Kirvesmäkit.⁷¹

Grendali väegrupi kaotused olid rängad ning läbimurdest ei tulnud ka seekord midagi välja. Saanud aru, et soomlaste kaitse on tugev, võttis Meretskov kümnepäevase operatiivpausi, et vahetada pealöögi suunda

⁷⁰ Петров, Степаков 2003. С. 204.

⁷¹ Leskinen 2000. Lk. 380.

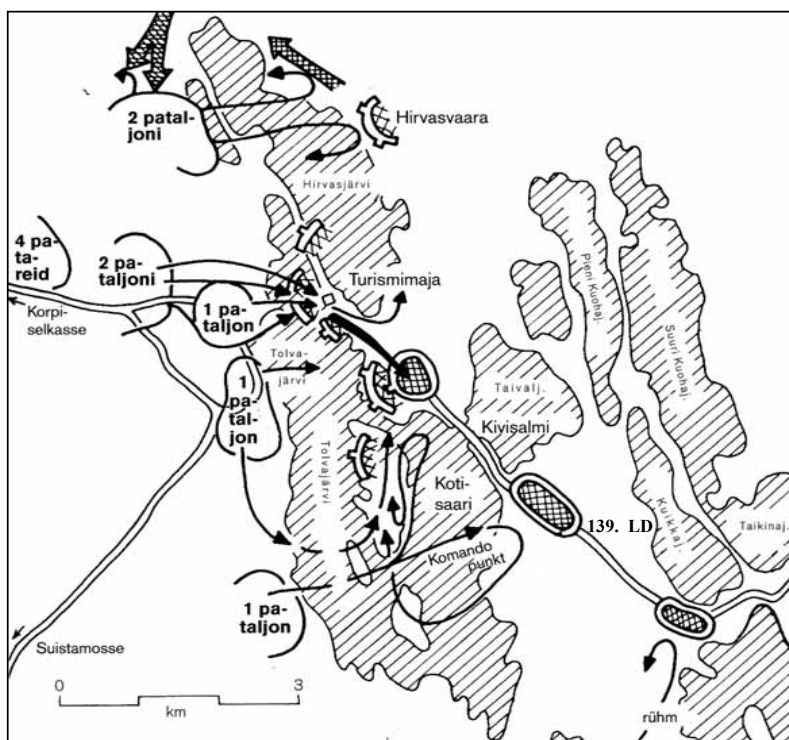
ning valmistada oma väed korralikult ette läbimurdelahinguteks Viiburi suunal. 16. detsembril algas 7. armee kolmas suurpealetung, seekord Summa sektoris. Pealöögi suunal piki Leningrad-Viiburi raudteed asusid kitsas lõigus rünnakule kolm tugevdatud diviisi, kes püüdsid suurtükkide marutule ja lennuväe toetusel murda läbi soomlaste kaitse selle kõige haavatavamal, Summa ja Lähde vahelises lõigus. Soome väed osutasid visa vastupanu, hävitades tuhandeid punaväelasi ja kümneid Nõukogude tanke, sealhulgas ka 67 rasketanki. Summa piirkonnas osutus väga tõhusaks Soome suurtükivägi, kes oma võimsa koondtulega tekitas Vene üksustele ränki kaotusi ja halvas vastase mitu rünnakut. Kõik 7. armee läbimurdekatsed, mis kestsid 21. detsembrini, löödi tagasi.

Seda Soome rahva ja armee võitlusmoraali tugevasti tõstnud suurlahingut hakati nimetama Summa imeks. Kannase armee juhataja kindral Österman muutus pärast neid tõrjelahinguid isegi nii enesekindlaks, et püüdis 23. detsembril kõigi oma olemasoleva viie diviisiga korraldada vastupealetungi, millel aga ei olnud edu ja mis peatati kiiresti. Viimaseks Punaarmee läbimurdekatseks jäi korpusekomandör V. Grendali grupi pealetung üle Suvanto järve 25.–27. detsembril, mis ebaõnnestus ning venelased löödi suurte kaotustega tagasi. Pealetungiks Viiburi suunal 28. detsembriks kavandatud uus operatsioon “Laadoga” aga jäeti ilmselt perspektiivituse tõttu ära. Detsembri lõpuks kaotas Punaarmee Kannasel initsiatiivi täielikult, sõjategevus muutus positsiooniliseks. Punaarmee ülemjuhatus võttis 26. detsembril vastu otsuse ülemineku kohta üldisele kaitsele. Samal päeval reorganiseeriti Grendali grupp Stavka (Moskvas asuv Punaarmee kõrgeim juhtimisorgan, mille koosseisu kuulusid J. Stalin, marssal K. Vorosilov, 1. järgu armeekomandör B. Šapošnikov, admiral N. Kuznetsov) käsuga 13. armeeks. Suhteline vaikus Kannase rindelõigus kestis kogu 1940. aasta jaanuari.

Lahingud Laadoga järve põhjakaldal. Tolvajärvi

Diviisikomandör I. Habarovi (kelle 4. detsembril vahetas välja korpusekomandör V. Kurdjumov – A. L.) juhtimise all oleva Nõukogude 8. armee kuue laskurdiviisi, 75 000 punaväelase ja 154 tanki ülesanne oli jõuda Olonetsi piirkonnast 10 päevaga Joensuu-Tohmajärvi-Sortavala jõe-tele. Seejärel pidi armee vasak tiib ründama soomlaste Kannase armee tagalat ning seega aitama maakitsusel pealetungival 7. armeel purustada vastasseisvad Soome sõjaväe peajõud. 8. armee operatiivrivistuse keskel tegutsevad väekoondised pidid samal ajal arendama pealetungi Mikkeli ja

Ülemjuhataja pidas sõja algul olukorda IV korpuse rindel kõige kriitilisemaks sõjatandril. Korpiselkä ja Ilomantsi suunas edasitungiv vastane oli vaja peatada. Et olukorda parandada, otsustas Mannerheim luua uue väegrupi oma vana tuttava, kolonel Paavo Talvela juhtimisel. Varsti hakkasid põhja pool Laadoga järve toimuma sündmused, mis hämmastasid maailma ja andsid soomlastele uut lootust.

Skeem 6. Tolvajärvi lahing 12. detsembril 1939

(Otsustavaks sai rünnak raskuspunkti olnud mäeseljandiku suunal. Seevastu tiibamisrünnakud, eriti põhja pool, ei viinud soovitud tulemusteni.)

Võttes arvesse kindla rindejoone puudumise, teede vähesuse ja metsase sõjatandri omapära, otsustasid soomlased loobuda senisest suhteliselt passiivsest positsioonilisest kaitsetaktikast. Kasutades ära oma suuskadel

olevate üksuste hea liikuvuse, raske tehnikaga koormatud nõukogude vägede ülemäärase seotuse teedega ja nende oskamatusse sõjida paksu lume all olevas metsas, mindi üle manööversõjategevusele. Julgete ja oskuslike manöövrите ning tiibrünnakutega tükeldas Talvela grupp 8.–17. detsembri lahingutes Tolvajärvi piirkonnas Vene 139 laskurdiviisi (718., 609. ja 364. jalaväepolk) osadeks ning purustas selle.

Mõni päev hiljem ründas Talvela grupp edukalt ka 139. diviisile appi tulevat Vene 75 laskurdiviisi, tekitas sellele suured kaotused ja sundis taganema. Mannerheim kirjeldab juhtunut järgmiselt: “Lõpptulemus oli hiilgav. Vaenlase 139. diviis oli täielikult purustatud ja ka sellele täienduseks saadetud 75. diviis oli saanud hävitava kaotuse – üle 4000 surmasaanu arvestati ainuüksi peatee ääres. Võeti ligikaudu 600 vangi. Sõjasaagina olgu nimetatud 59 tanki, 31 suurtükki, 220 kuulipildujat...”⁷² Detsembri teisel poolel peatasid IV korpuse üksused ka piki Laadoga järve kallast pealetungiva Vene 166. ja 18. laskurdiviisi Kitelä juures ning sundisid nad üle minema kaitsele. Nende vastu 26. detsembril alanud IV korpuse pealetung osutus edukaks. Kahe päeva pärast blokeeriti mõlemad Vene diviisid tagalast, lõigati tükkideks ning osaliselt ka hävitati. Väekoondiste ümberpiiratud jäänused olid sunnitud ringkaitseesse jääma kuni rahu sõlmimiseni. Pärast 8. armee peajõudude hävitavat lüüasaamist stabiliseerus rinne selles lõigus kuni sõja lõpuni 1940. aasta märtsis.

Tolvajärvi lahingute tulemusi imetles kogu Euroopa ning neil oli eriline tähtsus soomlaste kaitsetahte ja võitlusrõõmu tõstmisel.

Raate-Suomussalmi

Ida-Karjala põhjaosas tegutseva Nõukogude 9. armee ülesanne oli ületada kolmes erinevas kohas riigipiir ja pealetungiga Kemijärvi-Kontiomäki joonelt Oulu suunal lõigata Soome territoorium pooleks selle kõige kitsamas kohas. Ülesande eduka täitmise puhul oleks punaväe üksused jõudnud Põhjalaheni ning eraldanud riigi Rootsist, mille kaudu tuli lõviosa Soome välisabist. Selleks oli armee koosseisus 110 000 meest ja 191 tanki. Esialgul kulges paksu lume all olevas põlismetsas piki üksikuid teid väljaveninud 9. armee kolonnide pealetung edukalt. Soome jõud selles rindelõigus olid nõrgad. 30. novembrist kuni detsembri keskpaigani osutasid pealetungivatele Vene üksustele vastupanu vaid neli jalaväepataljoni.

⁷² Mannerheim 1952. Lk. 79.

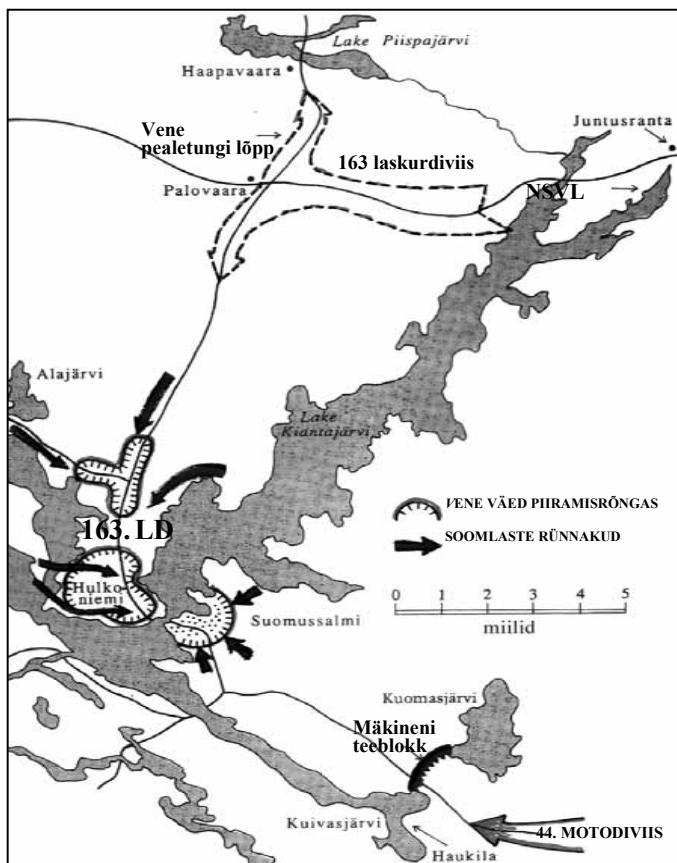
Põhjatiival, Kandalakša-Salla suunal oli 9. armee eesmärgiks liikuda pärast Sallat edasi, vallutada Rovaniemi ja jätkata pealetungi Torniole. Siin tegutseva 122. laskurdiviisi rünnak kahele talle vastupanu osutavale Soome pataljonile oli edukas. Juba 8. detsembril jõudsid Nõukogude eelüksused riigipiirist 110 km kaugusel asuvasse Salla külla. Pealetung jätkus ka järgnevatel päevadel ning 16. detsembriks olid diviisi eelüksused juba Joutsijärve ning Pelkosenniemi piirkonnas, olles kahe ja poole nädalaga liikunud 200 km Soome territooriumi sügavusse. Venelased ohustasid nüüd vahetult Kemijärvi linna ning Kemi-Rovaniemi-Kemijärvi raudteed. Päev hiljem alanud soomlaste Lapi väegrupi vasturünnak paiskas punaüksused 19. detsembriks Pelkosenniemi 20 km ida poole, kus rindejoon jäi Sallast loode pool pidama. Sellega likvideeriti vahetu oht Jäämere-äärsetest sadamatest Soome lõunaossa viivatele teedele, millel jätkus intensiivne liiklus.⁷³

Soome “piha” kõige kitsamas kohas, Uhtua-Suomussalmi-Oulu suunal pealetungi alustanud brigaadikomandör A. Zelentsovi juhitud vene 163. laskurdiviisi vallutas 7. detsembril Suomussalmi kirikuküla.

9. armee vasakul tiival Repola-Kuhmo suunal liikus edukalt 54. laskurdiviis ning jõudis 6. detsembril tähtsa Rasti teesõlmeni, seades järjekordselt ohtu soomlaste kommunikatsioonid riigi põhja- ja lõunaosa vahel. Olukord rindelõigus oli murettekitav ning selleks, et peatada Oulu suunas edasirühkiv vaenlane, oli Soome ülemjuhataja sunnitud viivitamata saatma oma reservi, Oulus alles formeerimisel oleva 9. diviisi osade kaupa Suomussalmi suunale, kus nad ühendati 6.–7. detsembril kolonel Hjalmar Siilasvuo juhtimise all esialgu brigaadiks, seejärel diviisiks.

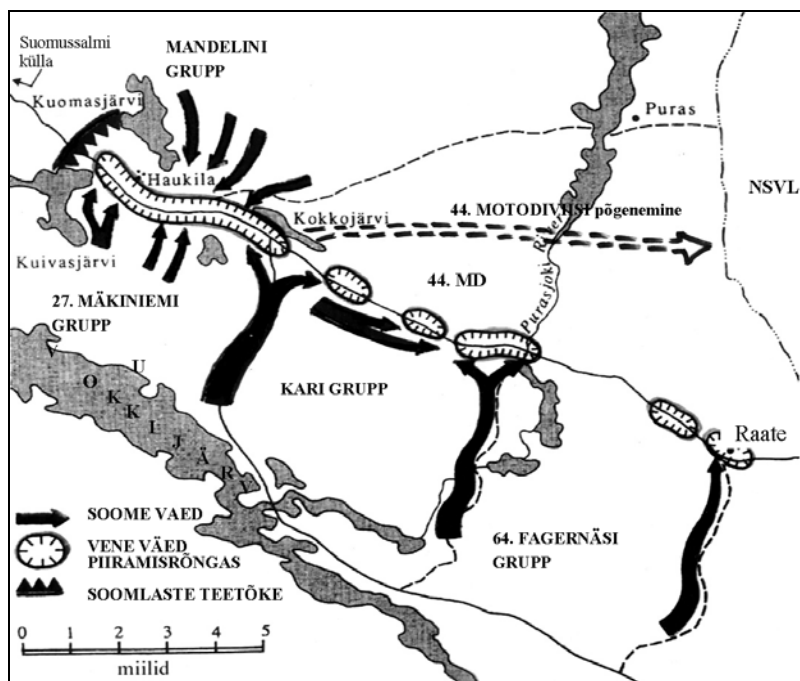
Siilasvuo kasutas kolonel Talvela juba Tolvajärvil edukaks osunud taktikat. Blokeeritud mehitatud sulgudega 163. laskurdiviisi eelüksused rindelt, alustas ta 11. detsembril vastasest oluliselt väiksemate jõududega rünnakuid Suomussalmis peatunud Vene üksuste tiibadele ja tagalale, jõudis seejärel diviisi varustusteedele Raate piirkonnas, lõikas need ära ja piiras tükeldatud diviisi sisse. Saanud juurde tugevdusjõude, alustasid soomlased 27. detsembril rünnakuid 163. laskurdiviisi peajõududele. Järgmise päeva õhtuks oli diviis peaaegu täielikult hävitatud, tema jäänused kaitsesid end meeletult Juntusranta piirkonnas.

⁷³ Manninen 2004. Lk. 25.

Skeem 7. Punaarmee 163. laskurdiviisi hävitamine Suomussalmis – jaanuar 1940

Veel kurvem saatus tabas 44. motoriseeritud diviisi, kelle NSV Liidu 9. armee juhataja oli hädas olevatele üksustele Raate teed pidi appi saatnud. Äsja Ukrainast saabunud, ilma talvevarustusega 44. motodiviis sai ülesande päästa kotis olev 163. diviis, kuid tema liikumine paksus lumes oli aeglane ning kolonn venis paljude kilomeetrite pikkuseks. Soomlased tõkestasid väikeste üksustega diviisi liikumisteed ja hakkasid tegema selle vastu pidevaid tiibrünnakuid. Väekoondis lagundati 5. jaanuariks osadeks (*mottideks*) ning hävitati kahe järgneva päeva ägedates lahingutes.

Skeem 8. Punaarmee 44. motodiviisi hävitamine Raate-Suomussalmi teel

Üksikud punaarmeevalde grupid püüdsid end metsa põgenedes päästa, kuid enamuses külmusid seal või hävitati jälitavate soome suuskurite poolt. Väga vähestel 163. laskurdiviisi ja 44. motodiviisi meestest õnnestus jõuda omadeni. Piiramisrõngast eluga pääsenud 44. diviisi ülem, brigaadikomandör A. Vinogradov anti koos oma staabiülemaga ja poliitkomissariga sõjakohtu alla ning lasti 11. jaanuaril 1940 oma ülesrivistatud diviisi jäänuste ees maha. Seega olid kõik 9. armee diviisid kas purustatud või sunnitud minema üle kaitsele. Lüüasaanud armee juhataja Duhhanov vahetati 20. detsembril välja hilisema Stalingradi lahingu kangelase, korpusekomandör Vassili Tšuikoviga.

Võit Suomussalmi all oli täielik – kaks vaenlase diviisi lakkasid eksisteerimast. Nõukodude vägede pealetung Oulu suunas oli peatunud ja venelased ei teinud rohkem katseid seda jätkata. Venelaste kaotused siin olid 27 500 meest (tapetud ja külmunud), lisaks sellele 1800 vangi, 131

suurtükki, 54 tanki, 430 autot ja traktorit.⁷⁴ Soomlased said rikkaliku sõja-saagi, mis läks peaaegu kohe ka kasutusse. Ühes järgnevas intervjuus prantsuse ajakirjaniku küsimusele, kes kõige rohkem abistab Soome armeed varustuse ja relvadega, vastas Lapi väegrupi ülem kindral K. Wallenius: “Muidugi venelased.” Soomlastel hukkus lahingutes kahe punadiiviisi hävitamisel 809 meest ja 1100 sai haavata.⁷⁵ Suomussalmi all vabanenud 9. diviisi paisati kohe Kuhmo juures pealetungiva Vene 54. laskurdiviisi vastu. Jõudnud 28. jaanuaril 1940 vaenlasega kontakti, alustas Siilasvuo juba järgmisel päeval rünnakuid 54. diviisi tiibadele ja tagalasse. Ka see väekoondis lagundati üksikuteks gruppideks, kuid lõpuni hävitada neid siiski jõudude vähesuse tõttu ei suudetud. 54. laskurdiviisi allesjäänud osad jäid piiramisrõngasse ning olid sunnitud tõrjuma soomlaste rünnakuid kuni sõja lõpuni.

Petsamo vallutamine

Murmanski suunal tegutseva Nõukogude 14. armee koosseisus oli sõja alustamisel kaks diviisi, 38 822 inimest (arvestamata piirivalvureid), 217 erinevat suurtükki, 38 tanki ja 77 lahingulennukit.⁷⁶ Armeediviisid paiknesid järgmiselt: 14. laskurdiviisi asus kaitses Koola poolsaare rannikul, olles valmis tõrjuma dessante merelt; teise, 104. mägilaskurdiviisi polgud paiknesid Titovka jõe suudmes ja Rõbatši poolsaarel. Valgevenest oli Murmanski suunas raudtee-ešelonides teel veel üks – 52. laskurdiviisi.

Soome jõud polaarjoone taga olid tühised. Petsamo linna kaitses vaid kompaniisuurune üksus. Selleks oli Parkkinas piirivalvuritest formeeritud 10. üksik-kompanii kapten Voldemar Salmelo juhtimisel. Liinahamari sadamat kaitses ainult 5. üksik-suurtükkipatarei, milles oli neli vana, 1887. aastast pärinevat 75 mm suurtükki. Petsamo Nikkeli aktsiaseltsi reservväelastest suudeti õnneks moodustada veel üks, 11. kompanii.⁷⁷ Kogu Lapimaa põhjasektoris saadi piirivalvuritest, kaitseliitlastest ja reservväelastest kokku 757 meest. Teiste sõnadega, suhe punavägede ja Soome jõudude vahel selles rindelõigus oli järgmine: jalaväes 1:5, tankides

⁷⁴ Mannerheim 1952. Lk. 81–82.

⁷⁵ Петров, Степакон 2003. С. 420.

⁷⁶ Петров, Степакон 2003. С. 441.

⁷⁷ Leskinen, Juutilainen 2004. Lk. 530.

absoluutselt, välisuurtükkides 1:10, tankitõrjesuurtükkides 1:6, miinipildujates 1:15 Soome kahjuks.⁷⁸

30. novembri hommikul ületasid 14. armee üksused pärast lühikest suurtükiväe tulelööki Soome piiri. 104. mägilaskurdiviis sai ülesande vallutada Petsamo ja Liinahamari sadam ning jõuda Norra riigipiirile. Diviisi 95. laskurpolk möödus kaarmanöövriga Petsamost lõuna poolt, selleks et lõigata ära Petsamo-Rovaniemi maantee. Juba pealetungi esimesel päeval hõivasid punaväed täielikult Rõbatši ja Sredni poolsaare, neil asuvad 35 Soome piirivalvurit lahkusid lahinguta. Soome ohvitseride kõrgest au- ja vastutustundest neil rasketel päevadel räägib kõnekalt kapten Salmelo traagiline surm. Kapten, saanud 30. novembri õhtul teada ülekaalukate Vene jõudude pealetungist, andis käsu hävitada Liinahamari sadama rajatised, selles asunud kalapaadid ja -laevad ning pärast elanike evakueerimist põletada rannaäärsed külad. Suures osas viidi see käsk ka täide. Kuid venelaste pealetung kulges väga aeglaselt ning Salmelol tekkis mõne aja pärast kahtlus, et ta on Liinahamari ilmaasjata hävitanud. Arvates, et ta on tekitanud mõtlematu teoga oma rahvale korvamatut ja õigustamatut kahju, lasi täiesti alusetult süümepiinades vaevlev ohvitser enda maha. Pärast Salmelo hukkamist võttis kõigi Petsamo piirkonnas asuvate Soome üksuste juhtimise enda peale kapten Antti Pennanen, kes moodustas neist mittetäieliku pataljoni ja organiseeris linna kaitse.

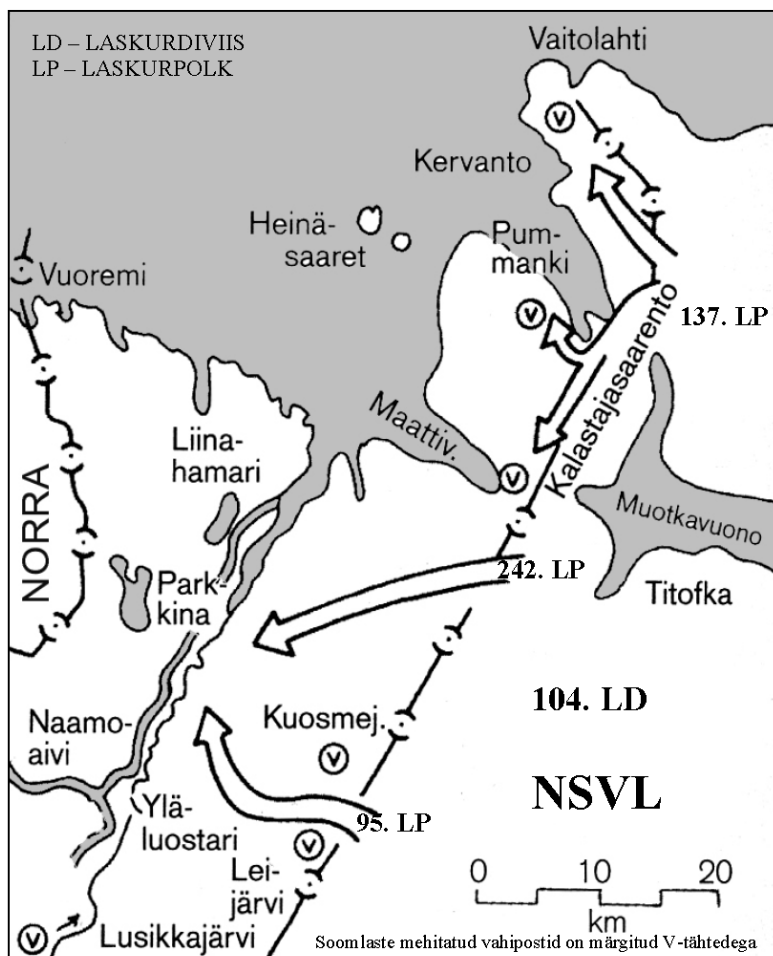
Petsamo suunas pealetungiv Vene 242. mägilaskurpolk sattus 1. detsembri pärastlõunal linna lähistel soomlaste tugeva püssi- ja kuulipildujatule alla. Lahing kestis hilise õhtuni. Punaväelastel õnnestus siiski oma sõjalaevade võimsal suurtükitle toetusel põlev linn õhtuks vallutada. Soome üksused, võttes kaasa kogu raskerelvastuse ning õhkides sillad ja teetammid, taandusid organiseeritult Luostari suunas. Järgnevatel päevadel jätkasid 14. armee üksused Soome väikeste gruppide pidevate varituste ja rünnakute all aeglast pealetungi piki Norra piiri Rovaniemi suunas. Ainsana neile vastuseisval kapten Pennaneni juhitud pataljonil ei olnud piisavalt jõudu, et ründav vaenlane peatada.

Olukord põhjas pani muretsema ka Soome armee kõrgema juhtkonna. 13. detsembril eraldati Lapimaa põhjaosas asuvad üksused Põhja-Soome väegrupist iseseisvaks, otse peakorterile alluvaks Lapimaa väegrupiks, mida asus juhtima kindralmajor Kurt Martti Wallenius. Grupi ülesanne seisnes Põhja-Soome kaitsmises ning seda eelkõige Salla suunal ründava vastase peatamises ja hävitamises.⁷⁹ Lapimaa väegruppi otsustati tugev-

⁷⁸ Петров, Степаков 2003. С. 442.

⁷⁹ Leskinen, Juutilainen 2004. Lk. 533.

dada veel kahe jalaväepataljoni ning kohalikest kaluritest ja jahimeestest formeeritud 400-mehelise salgaga. Ent nende jõudmine rindejoonele võttis aega ja venelaste pealetung jätkus.

Skeem 9. Vene 104. diviisi edasilikumine Rõbatsi poolsaarele ja Petsamo põhjossa

Punavägedel õnnestus Põhja-Lapis liikuda 18 ööpäeva jooksul vahetpidamatute lahingutega riigipiirist edasi ligi 150 km. Kõige kaugemale Petsamost, 110 km kaugusele Rovaniemi suunas jõudsid värskelt lahingusse toodud 52. laskurdiviisi eelüksused, kes peatusid Höyhenjärvi piirkonnas. Metsiku tühermaa ja karmi polaaralve tingimustes tegutseva 14. armee pealetungis osalevad väeosad olid üsna kurnatud. Nad vajasisid aega puhkuseks ja oma varude täiendamiseks. Punaarmeeelaste võitlustahet mõjutasid negatiivselt mitu nädalat kestvad pidevad lahingud soomlastega neile võõra polaaröö tingimustes ning raskused varustamisega. Kasutanud ära pausi, korraldasid soomlased oma kaitse Kornettijokil, Heteojal ja Nautsis. Pärast mõnepäevast puhkust käivitas kapten Pennanen venelaste vastu tõelise sissisõja. Ainult veebruarikuu jooksul käis vaenlase tagalas reididel kokku 19 kahe jao ja kuni poole kompanii suurust Soome suusaüksust.⁸⁰ Uut pealetungi Rovaniemi suunas alustas 14. armee ööl vastu 24. veebruari. Järgnevate päevade lahingutes ülekaaluka vaenlasega oli Pennaneni pataljon sunnitud taanduma Nautsijoki läänekaldale, kuhu rindejoon punavägede korduvatele rünnakutele vaatamata jäi pidama kuni sõja lõpuni. Väärib märkimist, et Pennaneni üksuse kaotused olid väikesed, vaatamata enam kui kahekuulistele ägedatele lahingutele ning pidevale taandumisele. Langenuid oli kokku 33, haavatuid 87 ja kadumajäänuid 69. Soomlased hindasid punaarmeeelaste kaotusteks 900 hukkunut.⁸¹

PUNAARMEE STRATEEGILINE PEALETUNG

Kahe esimese sõjakuu tulemused šokeerisid NSV Liidu juhtkonda. Soome armee oli saavutanud mitmeid silmapaistvaid võite Põhja-Laadogas ja Karjalas ning peatanud venelaste pealetungi oma peakaitseliini ees Kannasel. Meretskovi sõnul oli Stalin sõja käiguga äärmiselt rahulolematu ja vihane. Ta nõudis kiiret edasilikumist ja edu.⁸² Punaarmee esialgse sõjaplaani läbikukkumise põhjuseks olid valearvestused Soome kaitsevõime osas, vägede nõrk väljaõpe ja ettevalmistamatus sõjategevuseks ääretute metsade ning karmi talve tingimustes, nende hajutatud kasutamine ja sellest tulenev löökide ebaefektiivsus. Planeerimisel ei arvestatud ka sõjatandri omapära, hõreda teevõrgu ja maastiku raske läbiääsetavusega, mis ei võimaldanud kiiresti manööverdada, koondada

⁸⁰ Leskinen, Juutilainen 2004. Lk. 535.

⁸¹ Leskinen, Juutilainen 2004. Lk. 538.

⁸² Мерецков 1984. С. 181.

üksusi vajalikku kohta ja teha üheaegseid rünnakuid suurte väekoondistega. Vaatamata suurele ülekaalule, ei suutnud Nõukogude väepealikud seda eduks muuta. Saanud 1939. aasta detsembri lahingutes kaotuse osaliseks, otsustas Kremli juhtkond võtta operatiivpausi ja põhjalikult ette valmistada uue suurpealetungi. Sõda, mida Nõukogude propaganda esitas maailmale kangekaelselt vaid relvakonfliktina, muutus strateegiliseks. Meretskov operatsiooni juhina kaotas Stalini usalduse. Juba kaks nädalat pärast sõja algust saadeti Leningradi tekkinud olukorda inspekteerima kindralstaabi esindaja, tulevane marssal Matvei Zahharov. 16. detsembril, pärast tagasipöördumist Moskvasse, esitas Zahharov oma ettepanekud:

- 1) pealöögi suund Kannasel tuleb nihutada Kiviniemilt lääne poole, Viiburi suunale;
- 2) Soome kindlustuste hävitamine tuleb korraldada täpselt vastavalt Punaarmee normatiivaktile “Kindlustusvöönditest läbimurdmise eeskiri”;
- 3) vägede juhtimise parandamiseks on otstarbekas luua kaks rinnet: Looderinne Karjala kannasel ja Karjala rinne Laadoga järve ning Murmanski vahelisel alal.⁸³

Jaanuaris 1940 tehti Meretskovile Stalini nimel hoiatus, et kui ta ei löö oma vägedes korda majja, antakse ta kohtu alla.⁸⁴

Soome kampaaniaga seonduva olukorra arutamiseks korraldati jaanuari esimestel päevadel NLKP poliitbüroo eristung, kuhu oli kutsutud Leningradi sõjaväeringkonna kõrgem juhtkond ning 1939. aasta Poola “vabastusretke kangelased”, Kiievi ja Valgevene sõjaväeringkondade ülemad S. Timošenko ja M. Kovalev. Kindralstaabi ülem Šaposnikov pakkus sõja jätkamiseks peaaegu sama plaani, mille ta oli Mannerheimi liinist läbimurdmiseks esitanud mõni kuu tagasi. Nüüd see üldjoontes ka kinnitati. Operatsiooni hakkas juhtima Punaarmee kõrgem juhtimisorgan – Stavka.

Soomele kallaletungivate vägede struktuur ja juhtimine korraldati ümber. Stavka 7. jaanuari 1940. aasta otsusega loodi Kannasel Looderinne, mille juhiks määrati Kiievi sõjaväeringkonna juhataja, 1. järgu armeekomandör Semjon Timošenko. Tema alluvusse läksid Meretskovi 7. armee ning Moskva käsul 29. detsembril loodud uus, korpusekomandör V. Grendali juhtimise all olev 13. armee. Ainuüksi 1940. aasta jaanuari jooksul said Looderinde väed täienduseks 12 laskurdiviisi ja 6 suurtükiväepolku Moskva, Kiievi, Odessa, Uurali, Siberi ja Volga-äärse sõjaväering-

⁸³ Manninen 2004. Lk. 38.

⁸⁴ Шерстнев 2005. С. 85.

konna koosseisust. Suurpealetungi alguseks oli rinde koosseisus 23 diviisi. Rinde tagalas, Leningradi oblasti läänepoolses osas, paiknes kõrgema ülemjuhatuses reservis veel kolm laskurdiviisi, ratsaväekorpus ja tankibrigaad. Neid plaaniti kasutada pealetungiks Viiburile pärast läbimurret Mannerheimi liinist.⁸⁵

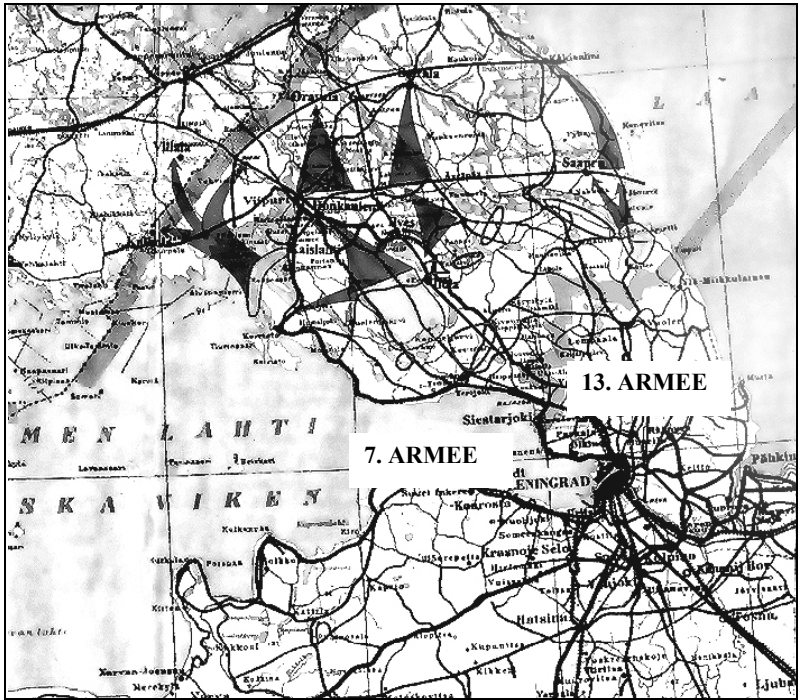
Detsembrikuu ebaõnnestumised sundisid Vene sõjalist juhtkonda tõsiselt ümber korraldama üksuste väljaõppe. Erilist tähelepanu pöörati koostöö harjutamisele jalaväe, tankide ja suurtükiväe vahel kaitserajatiste ründamisel. Täiendavalt formeeriti ning õpetati välja 40 suusapataljoni ja 200 suusaeskadroni, milledesse kokku määrati 45 000 meest.

Samal ajal vägede ettevalmistustega jätkusid Vene lennukiväe rünnakud Soomele. Stavka 3. jaanuari 1940. aasta käsus märgiti: “Lähima kümne päeva jooksul me peame kasutama pommilööke süstemaatiliselt ja jõuliselt sügaval tagalas paiknevate sihtmärkide vastu, selliste nagu administratiivobjektid, relvatööstus, raudteesillad ja -jaamad, sadamad ja kauba-laevad.”

Suured muudatused toimusid ka põhja pool Laadogat asuvate vägede koosseisus: reorganiseeriti nende juhtkond, loodi uus 15. armee. Kolm armeed – 8., 15. ja 9. armee – said uued juhid, vastavalt siis 2. järgu arme juhatajad G. Šterni ja M. Kovaljovi ning korpusekomandör V. Tšaikovi. Jaanuaris kõne all olnud Karjala rinde loomisest siiski loobuti ning Laadogast põhja pool tegutsevad armeed jäid sõja lõpuni Stavka otsealluvusse. Seega oli 1. veebruariks 1940. aastal Põhja-Jäämere ja Balti mere vahelisele alale Soome vastu koondatud punavägede 40 diviisi, 8 tankibrigaadi, 10 tankipolku, 3 õhudessantbrigaadi ning hulk piirivalve, reserv- ja tagalaüksusi – kokku 957 675 punaväelast ehk peaaegu üks kolmandik 3,5-miljonilisest Punaarmees.⁸⁶ Nende käsutuses oli 11 266 suurtükki ja miinipildujat, 2998 tanki ja 3253 lahingulennukit. Vägede juurdevool jätkus veel ka suurpealetungi käigus.

⁸⁵ Соколов 2000. С. 233.

⁸⁶ Manninen 2004. Lk. 41–42.

Skeem 10. Punaarmee teise suurpealetungi plaan Karjala Kannasel – veebruar 1940

Looderinde juhataja S. Timošenko valmistas uut suurpealetungi ette põhjalikult, valides erilise hoolega pealöögi suunda, mille õigest valikust sõltus tegelikult kogu läbimurdeoperatsiooni edu. Ta sõitis läbi kogu rinde, tutvudes maastiku ja Soome kaitsega, arutades võitlusmeetodeid alluvate ohvitseridega. Pealöök otsustati anda Viiburi suunal. Seda pidid toetama kaks abilööki: üks rinde paremal tiival Käkisalme suunal ja teine, haarav löök vasakult, üle Soome lahe jää Viiburist põhja poole. Selle läbiviimiseks loodi nn korpusekomandör D. Pavlovi grupp järgmises koosseisus: kolm laskurdiviisi (86., 91. ja 173.), 3. ratsaväekorpus (7. ja 36. ratsaväediviis) ning 29. tankibrigaad. Vastavalt rindejuhataja plaanile pidid 7. ja 13. armee üksused operatsiooni kaheksandal-kümnendal päeval

jõudma Käkisalmi-Antrea-Viiburi joonele ning sellega otsustama sõja tulemuse.⁸⁷

Läbimurre valitud sektoris töötas suuri eeliseid otsustavaks operatsiooniks kogu rinde ulatuses ja andis Timošenko arvates head võimalused kogu soomlaste Kannase armee purustamiseks. Arvestati ka, et Soome suuruselt teise linna, Viiburi langemine võib tekitada vastasele suure moraalse, materiaalse ja strateegilise kahju. Nõukogude väed olid kõigest 30–35 km kaugusel linnast. Ka maastik Muolaanjärvi-Summa sektoris oli pealetungiks kõige soodsam. Seal oli hea teevõrk ja vähe järvi, mis võimaldas kasutada suurt hulka sõjatehnikat ja raskerelvastust.

3. veebruaril 1940. aastal saatis Looderinde juhtkond oma vägedele pealetungi operatiivdirektiivi. Soome kaitsesüsteemi läbimurde saavutamiseks koondati pealöögi – Viiburi – suunale tohtu hulk vägesid. Direktiivi kohaselt sai rinde paremal tiival tegutsev 13. armee ülesande anda pealöök vähemalt viie laskurdiviisiga oma vasakul tiival, Vuoksijärvi ja Muolaanjärvi vahelises lõigus, ning kaks toetavat lööki: esimese kahe laskurdiviisiga Käkisalmi suunal oma paremal tiival Taipaleenjoki läänekaldal asuvalt sillapealt; teise 142. laskurdiviisiga üle Suvantojärvi jää. Armee pidi jõudma nelja-viie päevaga Lohijoki-Purpua-Riitasaari-Ilvese joonele ning seejärel jätkama pealetungi Käkisalmi ja Antrea suunas. Ülesandeks oli hoida ära Soome üksuste võimalik ümberpaigutamine läände, appi Viiburi kaitsjatele. Koostöös 7. armeeaga tuli viia lõpule vastase Kannase armee peajõudude purustamine. Ülesande täitmiseks oli 13. armee koosseisus kolm (3., 15. ja 23.) laskurkorpus üheksa diviisiga (4., 8., 17., 49., 50., 62., 136., 142. ja 150. laskurdiviis) ning 39. tankibrigaad.

7. armee pidi andma pealöögi üheksa laskurdiviisiga oma paremal tiival, lõigus Muolaanjärvi-Karhula ning koostöös 13. armee vasaku tiiva väekoondistega murdma läbi vastase kindlustatud vööndist Yrjölä-Ristseppälä suunal, jõudma neljandal-viiendal operatsioonipäeval joonele Lohijoki – Purkua – Ilves – Kämärä raudteejaam – Humola ning jätkama pealetungi Antrea ja Viiburi suunas. Armee vasakul tiival oli plaanitud toetav löök kahe laskurdiviisi jõududega. Ülesande täitmiseks oli 7. armee koosseisus neli (10., 19., 34. ja 50.) laskurkorpus kaheteistkümne diviisiga (7., 24., 42., 43., 51., 70., 80., 90., 100., 113., 123. ja 138. laskurdiviis), 1., 13., 20., 35. ja 40. tankibrigaad ning 15. motolaskurkuulipildujabrigaad.⁸⁸

⁸⁷ Аптекарь 2004. С. 188.

⁸⁸ Аптекарь 2004. С. 189–190.

Mõlemas armees loodi võimsad suurtükiväegrupid. Peale diviiside ja armeekorpuste koosseisuliste suurtükiväeüksuste oli 7. armees veel seitse polku ja kaks diviisjoni nn suure võimsusega suurtükiväge kõrgema ülemjuhatusel reservist ning 13. armeel täiendavalt kuus suurtükiväepolku ja kaks -diviisjoni. Igal armeel olid ka omad lennuväeüksused: 7. armeel kümme ja 13. armeel viis lennupolku.

Edu tagamiseks pealöögi suunal otsustas Timošenko luua Looderinde vägede operatiivrivistuses neli pealetungiešeloni: üksteist diviisi pidid ründama esimeses laines; seitsme armeekorpuse teise ešeloni diviisid moodustasid teise liini; 13. ja 7. armee kaks üldreservi kuuluvat diviisi koos tanki- ja mehhaniseeritud brigaadidega olid kolmandas ešelonis ning rindejuhataja kaks reservdiviisi koos "Soome rahvaarmee" kahe diviisiga pidid tegutsema neljandas ešelonis.

Armeekorpus (50 000–60 000 meest) ründas rindelõigus laiusega 5–6 km, diviis 2–2,5 km, polk 700–800 m ja kompanii vähem kui 400 m lõigul.⁸⁹ Selline tihendatud lahingukord võimaldas anda punaohvitseride arvates võimsa esimese löögi ning vajadusel pidevalt tugevdada vägesid pealetungi laiendamisel vastase kaitse sügavuses. Põhimõtteliselt oli tegemist ühe esimese nn sügava operatsiooni doktriini rakendamise katsega Punaarmee poolt.

Kogu jaanuarikuu pildistasid Vene luurelennukid Soome kaitserajatisi, armeede ja korpuste staabid töötasid välja ja täpsustasid operatsiooniplaane, suurtükivägi ehitas oma laskepositsioone ning tegi vajalikud siselaskmised. Läbimurdelõiku koondati suur hulk raskerelvi, igal rindekiilomeetril paiknes keskmiselt 50 suurtükki.

Looderinde esimese operatsiooni sügavuseks oli arvestatud 20–25 km ja kõigi järgnevate plaanitud operatsioonide üldiseks sügavuseks 60–65 km, milleks nähti ette 12–15 ööpäeva. Pealetungitempoks arvestati läbimurdel 2–3 km ööpäevas ning tegutsemisel Soome kaitse sügavuses 6–10 km ööpäevas.

Suurpealetungi eel, 10. veebruaril oli Looderinde koosseisus kokku 705 360 punaväelast, 109 739 hobust, 35 546 autot, 4519 traktorit, 5796 suurtükki ja miinipildujat, 2303 tanki ning koos Balti laevastiku lennuväega ligi 2200 lennukit.⁹⁰ Soome Kannase armeel oli sellele hiiglaslikule väehulgale vastu panna ligi sada tuhat sõjameest, vähem kui 500 suurtükki ja miinipildujat, 30 tanki ja 200 lennukit. Nõukogude vägede ülekaal

⁸⁹ Зимняя Война 1939–1949. Кн. 1, 1999. С. 306.

⁹⁰ РГВА. Коллекция Оп.1, Д. 645.

oli seega elavjõus seitsmekordne, suurtükiväes kaheteist ja poole kordne, lahingulennukites üheteistkümnekordne ja tankides absoluutne.

Looderinde strateegiline üldpealetung algas 1. veebruaril kümnepäevase suurtükiväe ettevalmistustule ja vahetpidamatute lennuväe õhurünnakutega. Punatähelised pommitajad sooritasid selles ajavahemikus üle 4000, hävitajad enam kui 3500 lahingulendu. Ainult 7. armee suurtükivägi tulistas iga päev välja ligi 12 000 mürsku. Samal ajal võimsate tulelöökidega sooritas 7. armee ajavahemikus 1.–9. veebruarini 100. ja 113. laskurdiviisiga mitmeid väiksemaid rünnakuid Soome kaitsesüsteemi tundmaõppimiseks ning oma positsioonide parandamiseks. Näiteks 5. veebruaril oli nendesse rünnakutesse kaasatud 100–150 tanki. Edukamaks osutus 100. laskurdiviis, kellel õnnestus kiiluda end sisse Hotineni vastupanuõlme ja hävitada mõned soomlaste betoontulepesad.

Looderinde peajõudude suurrünnak Soome peakaitseliinile algas 11. veebruaril võimsa suurtükiväe saatel 15 km laiuses läbimurdelõiguse Muolaanjärvi ja Karhula vahel. Vene suurtükke oli selles lõigus nii palju, et neile ei jätkunud ruumi ja nad seisid ratas ratta kõrval. Siia olid koondatud ka peaaegu kogu lennuväe õhulöögid.⁹¹ Timošenko eesmärgiks oli purustada võimsate löökidega kaitserajatised Mannerheimi liinil, tekitada kaugtulega Soome üksustele maksimaalsed kaotused, desorganiseerida kaitsesüsteem ning vallutada Viiburi. 7. armee juhataja Meretskov määras rünnaku ettevalmistustule pikkuseks oma armee lõigus 2 tundi 20 minutit (9.40–12.00). 13. armee juht Grendal nägi selleks ette kolm tundi (8.50–11.50). Jalaväe ja tankide rünnak pidi algama vastavalt kell 12.00 ja kell 11.50. Soomlastel oli ka natuke õnne – Vene lennuvägi ei saanud esimesel päeval halva ilma tõttu ründetegevuses osaleda, mis kergendas teataval määral kaitsjate olukorda.

Suurtükiväe ajal asusid punaväe tanki- ja jalaväeüksused rünnaku lähteasendisse ja niipea, kui tuli kandus vastase kaitse sügavusse, läksid üle pealetungile. Puhkesid ägedad lahingud. Vaatamata tugevale vastupanule, hävitasid Punaarmee ründeüksused pealöögi suunal esimese päeva jooksul seitse kaitsjate betoonrajatist ning liikusid poolteist kilomeetrit edasi peapositsiooni sügavusse. Teistes sektorites suutsid 7. ja 13. armee ründeüksused küll ületada tõkestusvööndi ning vallutada üksikud tulepesad ja punkrid, kuid olid siis sunnitud tugeva vastupanu tõttu peatuma. Järgmisel päeval jätkusid venelaste rünnakud ida pool Summajärvit ning neil õnnestus saavutada edu Lähde sektoris, kuhu paisati kiiresti täiendavad jõud – 7. ja 90. laskurdiviis.

⁹¹ Шерстнев 2005. С. 91.

Viis päeva kestvate vahetpidamatute rünnakutega suutsid venelased suurte kaotuste hinnaga kiiluda end kuni 4 km sügavusele Mannerheimi liini. Ebavõrdne võitlus jätkus pausideta. Edu saavutas vene 50. laskurkorpuse, kellel õnnestus hõivata kindlustused Summa-Hotineni, Leipäsoo ja Taipale piirkonnas ning laiendada 17. veebruariks läbimurdelõiku juba 12–15 km sügavuseni ning 10–12 km laiuseni. Selle likvideerimiseks puudusid Mannerheimil vajalikud täiendavad üksused ja vahendid. Kuid Soome vägede visa ja organiseeritud vastupanu ei võimaldanud Loode- rinde juhtkonnal ellu viia esialgset kava – murda läbi laial rindel –, sest kõik ülejäänud väekoondised polnud nii edukad kui 50. korpus. Täielikult ebaõnnestusid ajavahemikus 11.–15. veebruar 13. armee 15. ja 23. laskurkorpuse poolt tehtud läbimurdekatsed.

Pärast esimesi ebaõnnestunud lahinguid hakkasid 16. veebruaril ikkagi vilja kandma venelaste jõupingutused 13. armee paremal tiival, kus nad ületasid 18 km laiuses lõigus Soome esimese kaitsepositsiooni, liikudes 4–5 km edasi ning jõudsid Punnusjärvi põhjakaldale, Kyyrölä põhjaossa ja Muolaanjärvi põhjakaldale. Seega olid 16. veebruari õhtuks Mannerheimi liini võtmepositsioonid hävitatud, kusjuures nende kaitsjad kandsid suuri kaotusi. Tõhusat abi oma maavägede üksustele osutas Nõukogude lennuvägi, püüdes maksimaalselt purustada soomlaste kindlustusi. Õhurünnakute intensiivsusest räägivad järgmised numbrid: 17. veebruaril sooritas punalennuvägi oma maaväe toetuseks 2082, 18. veebruaril 1741, 19. veebruaril 1359, 20. veebruaril 1579, 21. veebruaril 1093, 26. veebruaril 1837, 27. veebruaril 1265 lahingulendu.⁹²

7. armee läbimurdeüksused sundisid kaitsjaid peapositsioonil Summa ja Lähde sektorites taganema, kaitse stabiilsuse hoidmiseks oli Mannerheim sunnitud andma Kannase armeele loa taanduda vajadusel oma põikpositsioonidele, kuhu soomlased 15. veebruariks ka liikusid. Kuid mitmes rindelõigus kaitse tekitatud mõrad nõrgestasid oluliselt soomlaste rinde püsivust Kannasel ning 17.–19. veebruaril taandusid kaitsjad organiseeritult kogu Vuoksi veevõtjaama ja Soome lahe vahelise rindega vahepositsioonile (VT-liinile).

Saanud teada Soome vägede taganemisest, andis Timošenko 17. detsembril 7. armeele käsu pidevalt jälitada Soome üksusi ning takistada nende üleminekut kaitseesse, mis aga tervikuna ebaõnnestus. Nõukogude vägede pealetungitempo siiski kasvas märgatavalt, olles 6–10 km ööpäevas. Vene eelüksused jõudsid VT-liinini juba 17. veebruaril. Soome vahkaitsepositsioon kulges Muolaanjärvi idakaldast läbi Pieni-Pero ja

⁹² Петров, Степанов 2003. С. 290.

Näykkijärvi kuni Sommee raudteejaamani Viiburi lahe kaldal. Paksu lumega kaetud metsane, teedeta maastik ja soomlaste aegsasti ettevalmistatud, otsustav vastupanu ei võimaldanud 7. armee mehhaniseeritud eelüksustel käigult hõivata kaitseliini. Laiaulatuslikke rünnakuid sellele alustati järgmisel päeval. Vaatamata südile vastupanule, jõudsid kaitsest läbimurdnud Vene tankid kaks päeva hiljem Soome kaitsepositsiooni taha Mustalampi piirkonnas ning jätkasid liikumist piki Viiburi-Muolaa maanteed. Õnneks suutsid kaitsjad Vene jalaväe tankidest ära lõigata ja peatada. Ehkki tankid ei saanud ilma jalaväeta hõivata ja hoida ala, tegid tagalas liikuvad sõjamasinad närviliseks siin kaitstes asuvad, äsja mobiliseeritud, kogenematud Soome üksused. Punaarmee puhastas 17.–25. veebruari jooksul kaitsjatest kogu Mannerheimi liini lääneosa, vallutas Koivisto kindluse ja saared ning Viiburi lahe sissepääsu kaitsvad rannapatareid. Kannase armee parema tiiva taandumine VT-liinile suurendas oluliselt survet ka Soome III korpuse läänetiivale Vuoksi jõe piirkonnas. Korpus oli sunnitud tiiba tugevdama, paigutades sinna üksusi teistest rindelõikudest.

Venelaste kontrolli all olid nüüd kõik idast Viiburisse viivad teed. Teatud hingetõmbeaja soomlastele andis 21.–23. veebruaril märatsenud tugev lumetorm, mis aeglustas ja raskendas tunduvalt punavägede pealetungi. Ka lahingutes räsitud, suuri kaotusi kandnud ja väsinud Vene ründeüksused vajasid jõudude taastamiseks aega – 26.–27. veebruarini tehti pealetungis operatiivpaus. Selle jooksul reorganiseeriti vägesid ja paigutati neid ümber, hooldati relvastust ja tehnikat ning puhati. 26. veebruari hommikul andis Looderinde juhataja oma vägedele korraldused, kuidas murda läbi soomlaste teisest kaitseliinist.

Pärast kahepäevast puhkust ja ettevalmistusi asusid Nõukogude väed 28. veebruaril uuele üldisele pealetungile. Nende eesmärk oli hävitada Soome jõud Viiburi piirkonnas ning jõuda Käkisalme-Joutseno-Lappeenranta-Luumäki-Virojoki joonele. Pärast raskeid lahinguid oli Soome ülemjuhataja reservide puudusel sunnitud 28. veebruaril andma loa taandumiseks oma viimasele tagakaitsepositsioonile (T-liin).⁹³ Karm talv ja lumerohkus raskendasid õnneks oluliselt venelaste pealetungi. Paksus lumes abitult lõpututes liiklusummikutes seisvad tankid ja suurtükid ei suutnud tekitada soomlastele suurt kahju ning võimaldasid organiseeritud taganemise viimasele kaitseliinile.

Venelased saavutasid sellega kontakti Viiburi-Tali suunal 1.–2. märtsil, kuid raske maastik tegi võimatuks tankide ja mehhaniseeritud üksuste

⁹³ Manninen 2004. Lk. 49.

ulatusliku kasutamise selles lõigus. Timošenko otsustas nüüd arendada pealetungi 13. armee jõududega, vallutada Soome kaitseliini Äyräpäänjärvi taga ning jätkata rünnakuid põhja ja loode suunas. 7. armee eelüksused pidid samal ajal liikuma põhja suunas, möödudes kaarega Viiburi piirkonna kindlustustest ida poolt. Rindejuhataja reserv (kolm diviisi ja toetusüksused) nimetati ümber 28. korpuseks ning allutati 29. veebruaril 7. armeele.

Jõud Kannasel olid liiga ebavõrdsed. Punaarmee käsutuses olid piiramatud hulgad kahuriliha, mida aeti lahingusse külmavereliselt ja hoolimatult. Väikesel rahval niisugust inimressurssi ei olnud, tema kaitsevägi oli verest tühjaks jooksmas. 3. märtsiks jõudsid Nõukogude väed Viiburi lähiste. Linna pärast puhkesid kümnepäevased ägedad lahingud. Kaitsjate olukorda raskendas järsult suurte Punaarmee üksuste rünnak üle Viiburi lahe jää Häränpäänniemi ja Vilaniemi piirkonda selle läänekaldal ning jõudmine linna lähiste põhja suunalt. Venelasel õnnestus 8. märtsil läbi lõigata tähtsaim Viiburist Helsingisse viiv maantee. Soome ülemjuhatus oli sunnitud olukorra päästmiseks kiiresti formeerima Hamina ning Vilaniemi vahelise ruumi kaitseks uue, nn Hamina grupi, kuhu saadeti kõik veel olemasolevad reservid. Soome sõdurid kaitsesid Viiburit ennenähtamatu külmaverelisuse ja ennastsalgavusega. Ägedad lahingud käisid linnas veel ka kaks tundi pärast seda, kui 13. märtsil 1940. aastal jõustus vaherahulepe Soome ja NSV Liidu vahel. Linna keskosa jäigi Vene üksustel vallutamata.

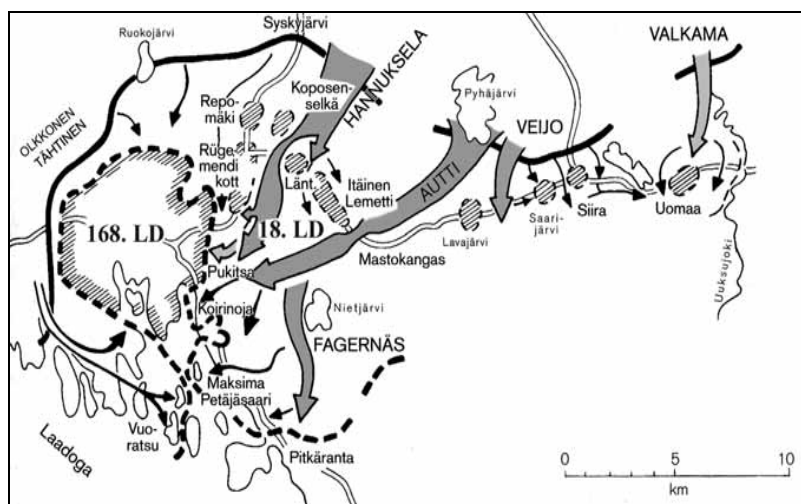
Pavel Aptekari andmetel oli sõja lõpupäeval, 13. märtsil, Karjala maakitsusel võitlevate Soome vägede koosseisus 124 000 meest, 283 väli- ja 72 tankitõrjesuurtükki, 96 miinipildujat, 120–130 lennukit ja 30 tanki. Nõukogude poolelt ründas neid mitmekordselt suurem väehulk: ligi 760 000 punaväelast, enam kui 7100 suurtükki ja miinipildujat, ligi 3000 tanki, enam kui 600 soomukit ja 2000 lennukit.⁹⁵

Lahingud Laadoga ja Jäämere vahel

Ehkki Nõukogude vägede teise suurpealetungi raskuspunkt oli Karjala maakitsusel, pööras Punaarmee juhtkond suurt tähelepanu ka Laadoga järvest põhja pool tegutsevate väekoondiste järgnevatele operatsioonidele. Stavka tugevdas vägesid ning valmistas Laadoga ja Petsamo vahelises ruumis ette pealetungi Soomele mitmes erinevas kohas. Nii suurendati

⁹⁵ Аптекарь 2004. С. 262.

Petrozavodski-Sortavala suunal tegutsevaid üksusi enam kui kaks korda, lisades olemasolevale kaheksale diviisile veel kaheksa jalaväe- ja kaks ratsaväediviisi.⁹⁶ Juhtimise lihtsustamiseks jagati põhja pool Laadogat tegutsev 8. armee kaheks osaks. Stavka määras 10. jaanuaril 1940 põhjapoolse 8. armee juhatajaks 2. järgu armeejuhataja G. Šterni. Lõunapoolne osa endisest 8. armeest reorganiseeriti 15. armeeks ning seda asus juhtima 2. järgu armeejuhataja M. Kovaljov. Samal ajal jätkus Soome vägede edukas sõjategevus Karjalas ka veebruaris. Neil õnnestus 18.–19. veebruaril piirata sisse ja hävitada veel üks Nõukogude väekoondis – 18. laskurdiviis. Kokku olid veebruari lõpuks põhja pool Laadogat ja Karjalas Vene üksused sisse piiratud viies erinevas kohas (suurim *motti* oli Kiteläs) ning Soome vägede rünnakud nende vastu jätkusid.

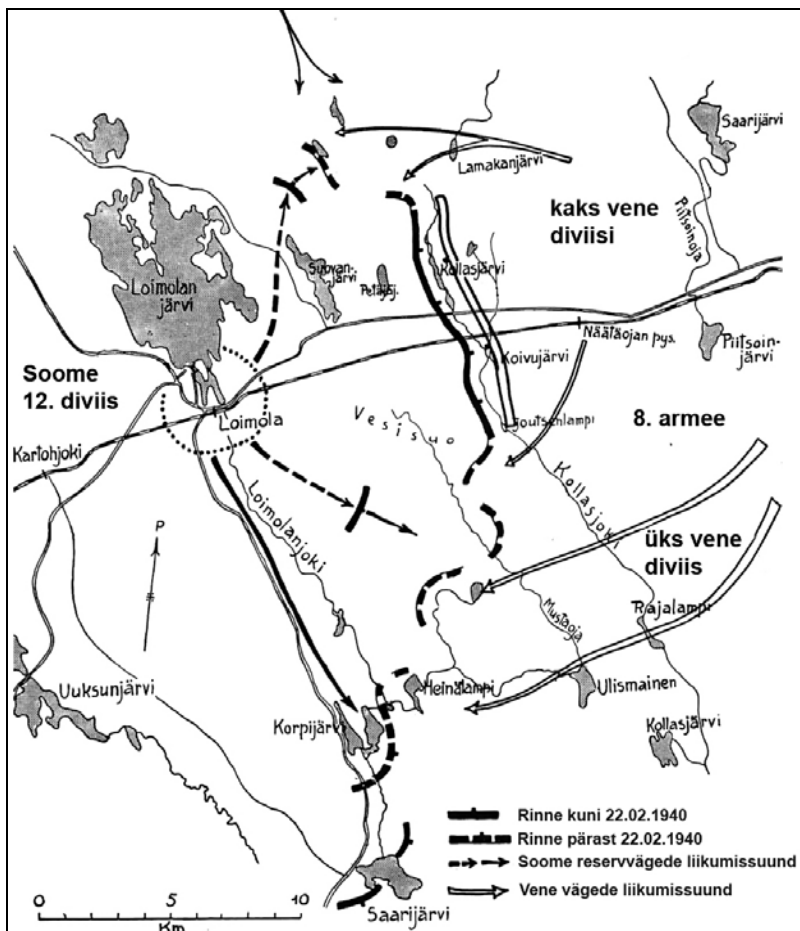

Skeem 11. Soome IV korpuse vastupealetung 6.-16. jaanuaril 1940

Selleks et kergendada läbimurret Kannasel ning vältida sinna Soome reserveid juurdetoomist Karjalast, andis Stavka 12. veebruaril 15. armeele käsu rünnata Impilahti-Sortavala piirkonda ning jõuda joonele Sortavala-Koukkaniemi-Rauhalahhti. Üks armee pealetungi eesmärke oli ka avaldada Käkisalmla suunal tegutsedes survet Kannasel paikneva Soome armee

⁹⁶ Manninen 2004. Lk. 50.

vasakule tiivale ja tagalale. Enne seda aga pidi 15. armee piiramisrõngast vabastama 18. laskurdiviisi. Armee staap ja armeejuhataja Kovaljov töötasid ülesande täitmiseks välja kolmeetapilise pealetungiplaani, kuid kõik katsed seda ellu viia kukkusid läbi. Punaarmee ülemjuhatus vahetas 25. veebruaril armeejuhi välja.

Skeem 12. Kollaa rinne veebruar–märts 1940

15. ja 8. armee suurpealetung algas teisel märtsil. Kasutades oma lahinguvivistuse tiibadel suuskurüksusi, pressisid 8. armee kuus diviisi raske-suurtükiväe toetusel aeglaselt edasi Kollaa suunas. Nende eesmärk oli piirata sisse Loimola piirkonnas asuv Soome 12. diviis ja hävitada see. Ehkki Soome IV korpuse juhtkond paiskas ründava vaenlase vastu kõik oma reservid, ei suudetud Nõukogude vägesid lõplikult peatada. Eriti rasked lahingud puhkesid Kollaanjärvist lõuna pool, kus Soome üksused osutasid meeleheitlikku vastupanu, peatades lõpuks Vene üksuste edasi-liikumise. Pingeline võitlus Loimola pärast käis kuni rahu kehtestamiseni 13. märtsil, kuid pealetungi eesmärk jäigi 8. armeel saavutamata.

Olukord 15. armee lõigus oli märtsi algul oluliselt keerulisem kui naabritel, 8. armeel. Soomlastel oli õnnestunud 15. armee vastutuselal sisse piirata kaks – 168. ja 18. – laskurdiviisi ning nüüd püüdsid nad neid hävitada. Armee varustamine oli raskendatud, sest ta sai kasutada ainult üht korralikku, kuid Soome suusaüksuste pidevate rünnakute all olevat, Lodeinoje Polest läbi Salmi ja Pitkäranta piki Laadoga järve kallast kulgevat tagala juurdevoteed.⁹⁷ Enne rünnakuid Sortavalale oli tarvis puhastada see vaenlasest ning muuta ohutuks. Armee asus pealetungile 6. märtsil. Hästi organiseeritud tuletoetuse tõttu oli see edukas, 37. laskurdiviisi üksused vallutasid kolm saart – Maksimansaari, Petäjäsaari ja Paimionsaari – ning vabastasid piiramisrõngast 168. laskurdiviisi. Soomlased olid siin sunnitud taanduma mõne kilomeetri Pitkäranta suunas. 15. armee pealetungi teine etapp nägi ette kahe värsked diviisiga tugevdatud peajõudude rünnakut Impilahti suunal.⁹⁸ Kuid järgnevad katsed pealetungi jätkata luhtusid hästi korraldatud Soome üksuste kaitse tõttu.

Nõukogude 9. armee pidi 5.–17. märtsil minema oma peajõududega üle pealetungile Salla-Kemijärvi suunas, eesmärk oli lõigata ära kõik ühendused Märkäjärvi ning Kemijärvi vahel, purustada Soome üksused Kemijärvi piirkonnas ning arendada seejärel pealetungi Rovaniemi-Kemi suunas. Tema peajõududele osutasid vastupanu 6–9 Soome pataljoni ning Rootsi vabatahtlike brigaad. Selleks et operatsioon õnnestuks, kaasati ka punaväe kaheksa suusapataljoni, kes alustasid reidi eesmärgiga lõigata ära Kuusamost lõunasse ja edelasse viivad teed. Kohanud selles piirkonnas kaitstes olevat Rootsi vabatahtlike brigaadi, alustasid punasuuskurid 12. ja 13. märtsil selle vastu tagajärjetuid rünnakuid, mis kestsid kuni sõja lõpuni.

⁹⁷ Соколов 2000. С. 304.

⁹⁸ Manninen 2004. Lk. 52.

Tervikuna jäi 9. armee tegevus sõja lõpuperioodil lokaalseks ning erilist mõju üldisele strateegilisele olukorrale Soome-Vene rindel ei avaldanud.

Talvesõja vältel pidevalt tiirlevad jutud Prantsuse ja Inglise vägede saatmisest Petsamosse Soomele appi, sundisid Nõukogude ülemjuhatus hoidma Kaug-Põhjas tegutseva 14. armee peajõude Koola poolsaarel ja Petsamo kaitses, valmiduses tõrjuma lääneriikide üksuste maabumist. Punaarmee liikumine 52. laskurdiviisi jõududega lõuna suunas piirdus vaid Nautsi küla vallutamisega 7. märtsil, millega ka pärast 165 km läbimist vägede vähesuse ja karmi talve tõttu piirduti.

Nõukogude ülemjuhatus sõjaplaanid nägid Talvesõja lõpus ette ka Norra territooriumil asuva Kirkenesi sadama vallutamist 14. armee poolt. Sellest siiski loobuti, sest NSV Liit ei pidanud vajalikuks sellises olukorras Norrat provotseerida.

13. MÄRTSI 1940. AASTA VAHERAHU

Palju on spekulieritud selle üle, kas Soome oleks suutnud jätkata sõda pärast Punaarmee läbimurdmist Mannerheimi liinist. Soome olukord oli tõesti raske. Armee kaotused langenute, haavatute ja vangilangenute näol küündisid 70 000 inimeseni. Probleeme oli laskemoonaga. Tunda andis ka sõdurite ja ohvitseride üldine väsimus, kuid Soome sõjavägi polnud kaotanud võitlusvõimet. Ta kujutas endast ikka veel hästi töötavat, võimsat sõjamasinat. Vene uurijad märgivad, et isegi sõja viimastel päevadel ei ilmutanud Soome sõdurid kaitsetahte languse märke ja nõrkust. Soome võitlejad kaotasid küll Kannase, kuid igauks, kes vaatab Soome kaardile, mõistab, kui palju arvestatavaid takistusi ja raevukat vastupanu oleks Punaarmee kohanud oma teel Helsingi, Imatra või Joensuu poole. Kätejõudnud märtsikuu oma läbipääsmatu pori ja suurveega jõgede- ja järvederohkel maastikul oleks kindlasti peatanud mõneks nädalaks Punaarmee tuhanded soomukid ja raskesuurtükid. Ka talvel peamiselt külmunud järvede jääd lennuväljadena kasutanud Nõukogude lennuväe tegevus oleks kevadsuvisel ajal olnud suuresti raskendatud, sest vajalikke lennuvälju kiiresti ehitada selleks täiesti sobimatul maastikul polnud võimalik.

Samas teadis Soome juhtkond hästi, millised õnnetused langevad rahvale kaela sõja jätkudes ja täieliku sõjalise lüüasaamise puhul. See oli kõige kindlam argument, miks otsustati rahuleppe kasuks, ehkki seda tehti suurte territoriaalsete kaotuste hinnaga.

Talvesõja lõpetamisega seonduv on olnud aastakümnete jooksul teadlastele vaidlusteemaks. Ühed on olnud seisukohal, et just Inglismaa-Prantsusmaa sekkumise oht Talvesõtta sundis Kremli diktaatori peatuma poolel teel ning sõlmima 1940. aasta märtsis rahuleppe Soomega, loobudes oma tava vastaselt kogu väikese riigi territooriumi okupeerimisest ja annekteerimisest.

Teiselt poolt, pärast Nõukogude Liidu lagunemist avanenud arhiive uurinud ajaloolased kinnitavad, et põhjus oli hoopis Stalini kavatsuses rünnata Saksamaad. Ka NSV Liidu juhtkond andis ilmselt endale aru, et sõja jätkamine Soomega võib siduda teadmatuks ajaks väga suure osa Punaarmee ja viia selle ettearvatute kaotusteni, mis oleks aga rikkunud Stalini hoopis suuremate eesmärkide täitmise Lääne-Euroopas.

Vaadelgem neid võimalikke seletusi. Tõepoolest, püüdes ära hoida Skandinaavia sattumist Hitleri-Stalini kätte, arutasid Prantsusmaa ja Inglismaa kogu 1940. aasta veebruari oma vägede saatmise erinevaid plaane Norra kaudu Soome ning olid kategooriliselt vastu Soome võimalikele rahulettepanekutele NSV Liidule. Prantsusmaa peaminister Daladier oli sidunud oma poliitilise positsiooni Soome saatusega. Soome päästmist nimetas ta esmatähtsaks sõjaliseks eesmärgiks, Soome kaotust Saksamaa võiduks. Aeg läks, kuid sõnadele ei järgnenud tegusid ning peaministri parlamentaarne toetus kahanes sedamööda, kuidas venelased Karjala kannasel edasi tungisid. Viiburi langemine ähvardas viia Daladier' valituse langemiseni. Inglastega nõu pidamata lubas ta lõpuks 1. märtsil 1940. aastal, et Soome saadetakse vastupanu jätkamisel tervelt 50 000 meest, kellest enamik pidi tema sõnutsi jõudma kohale juba märtsi lõpus ning lisaks sellele 100 pommituslennukit, mis saadetakse kohale, kui Soome on esitanud ametliku abipalve.⁹⁹

Hiljem selgus, et sel lubadusel polnud katet. Veel 27. septembril 1939. aastal, kohe pärast Varssavi alistumist teatas Hitler Berliinis toimunud nõupidamisel *Wehrmacht*'i juhtidele, kindralitele Brauchitschile ja Halderile, et Saksamaa relvajõudude ees seisab uus ülesanne – alistada Prantsusmaa. Selle purustamine sundinuks Hitleri sõnul alla andma ka Inglismaa. Relvajõudude juhtidele teatati ka sõja eesmärk: “Panna põlvedele Inglismaa, purustada Prantsusmaa.”¹⁰⁰

Saksa kindralstaabi ülema kindral Franz Halderi päevikusse on 28. septembril 1939. aastal pandud kirja: “...On tarvis läbi mõelda pealetungiplaan Läänes, mis [peab algama] ajavahemikus 20.–25. oktoober ja

⁹⁹ Jakobson 2004. Lk. 351.

¹⁰⁰ Шерстнев 2005. С. 48.

toimuma läbi Hollandi ja Belgia...”¹⁰¹ Hitleri plaan rünnata läant oli luure kaudu hästi teada ka liitlasriikide Prantsusmaa, Inglismaa, Belgia ja Hollandi valitsustele. Winston Churchill meenutab, et 19. jaanuaril 1940. aastal sooritas Belgias hädamaandumise Saksa lennuk sideohvitseriga, kelle portfelist leiti kinnipidamisel operatiivkaardid, mis tõendasid Hitleri plaani rünnata Belgiat, Hollandit ja Prantsusmaad. Briti peaminister on oma mälestustes Daladier’ Soome suunal tehtud lubaduse kohta märkinud: “Suurbritannia poleks mingil juhul sellisel skaalal tegutseda saanud ning arvestades teavet sakslaste jätkuvast läänerindele koondumisest, ületas ta suurelt selle, mida kainelt arutledes oleks saanud eraldada.”¹⁰²

On ka tõsi, et kui Punaarmee tohutute kaotuste hinnaga murdis veebruaril lõpus Mannerheimi liinist läbi ja jõudis märtsi alguses Viiburini, käis Inglismaal ja Prantsusmaal ettevalmistus liitlasvägede ekspeditsioonikorpuse saatmiseks Soome. Ent see plaan osutus, nagu Max Jakobson seda nimetab, “Lääne numbrimänguks”. Pariisist liitlaste nimel suure aplombiga väljaõeldud lubadus saata Soomele appi 50 000 meest kuivas kiiresti kokku hoopis väikeseks, tegeliku abi seisukohalt Soomele tühi-seks arvuks. Briti suursaadik teatas Soome välisministrile Tannerile ametlikult, et Inglismaalt läheb 11. märtsil teele 12 000–13 000-meheline sõjavägi, mis üheksa päeva hiljem sooritab dessandi Narvikis, kust aprilli esimesel poolel jõuab Soome 6000 meest.

Soome vajas aga edukaks sõja jätkamiseks 200 000 mehe abi, pakutav oli vaid piisk merre. Max Jakobson kirjeldab olukorda järgmiselt: “Liitlaste abiekspeditsiooni suurust puudutavad numbrid vaheldusid päevast päeva otsekui börsikursid: 50 000 pealt oldi vahepeal 6 000-ni langetud. Ei saa olla kahtlustki, et Daladier’ tipp-pakkumine oli poliitiline veksell, millel puudus kate ja mida ei mõeldudki välja lunastada.”¹⁰³ Perspektiivis taheti Inglismaa-Prantsusmaa poolt saadetavat väekontingenti kasutada eelkõige selleks, et lõigata Saksamaa ära Rootsi rauamaagi kaevandustest.

Võimekuse puudumine lääneliitlastel saata suurt väekontingenti appi Norrasse ja Soome, nagu ka Saksamaa plaan rünnata Prantsusmaad ja Belgiat, olid teada Vene luurele ja loomulikult Stalinile. Lääneriikide dessandi saatmise vähetõenäolisusest kandis toleaege NKVD välisluure aseülema Pavel Sudoplatovi sõnul Kremlile 1940 aasta algul ette ka

¹⁰¹ Гальдер, Ф. Военный дневник 1939–1940. Москва-Ст.-Петербург: Издательство АЦ Терра Фантазия, 2002. С. 170.

¹⁰² Churchill, W. S. The Second World War. The Gathering Storm. Boston: Houghton Mifflin Company, 1948. Lk. 573.

¹⁰³ Jakobson 2004. Lk. 352.

ülevalpool mainitud nõukogude luure tippagent Rõbkin-Jartsev.¹⁰⁴ Kremlis valitseja teadis hästi, kuhu on pöördumas Saksa sõjamasin, samuti seda, et Nõukogude Liidul pole lähitulevikus midagi karta varsti algava *Wehrmacht*'i läänekampaania tõttu. Vastupidi, Saksamaa takerdumine sõtta Prantsusmaa ja teda toetava Inglismaaga, lääneriikide nõrgenemine võitluses üksteisega võis tekitada Stalinile ainulaadse võimaluse teha maailma päästja sildi all “vabastusretk” Lääne-Euroopasse, purustada ja okupeerida nõrgestatud Saksamaa ning selle liitlased, ühtlasi ka selle äsja sed verest tühjaks jooksnud vastased ning hea õnne puhul jõuda Inglise kanali kallastele.

President Boris Jeltsini valitsemise sulajaajastul Vene sõjaarhiivi materjalidele juurde pääsenud Vene ajaloolased kinnitavad selliste plaanide olemasolu. Stalinile oli hästi teada, et Hitleri katsed sõlmida rahu Prantsusmaa ja Inglismaaga kukkusid läbi ning et Saksa kindralstaap asus septembris 1939 välja töötama kallaletungiplaani Prantsusmaale. Nõukogude vägede teise suurpealetungi alguspäeval Mannerheimi liinile, 11. veebruaril, lõppesid Moskvas edukalt Saksa-Nõukogude majanduskoostöö läbirääkimised. Nõukogude Liit võttis endale kohustuse tarnida Saksamaale aasta jooksul 500 miljoni saksa marga väärtuses 900 000 tonni naftat, 500 000 tonni rauamaaki, 300 000 tonni malmi ja vanarauda, 100 000 tonni kroomimaaki, 2,4 tonni plaatinat, miljon tonni teravilja, 1000 000 tonni puuvilla ning suures mahus metsamaterjali ja kaaliumpermanganaati. Saksamaa sai ka raudteetransiidi õiguse läbi NSV Liidu kaupadele Iraanist, Rumeeniast ja Kaug-Idast.¹⁰⁵

Kas Saksamaa kallaletungi ootav NSV Liit oleks lähiajal hakanud varustama sõjapidamiseks vajalike materjalidega oma kõige ohtlikumat vaenlast? Vastupidi, salakavala liitlasena andis Stalin Hitlerile tooraine Lääne-Euroopa kampaaniaks vajaliku lahingutehnika, relvastuse ja varustuse tootmiseks ning kütuse Guderiani ja Kleisti tankidele edukaks välksõja korraldamiseks Prantsusmaa, Hollandi ja Belgia väljadel.

Sel põhjusel laskis NKVD, juhindudes Nõukogude Liidu kompartei Keskkomitee 5. märtsi 1940. aasta otsusest, ilma igasuguse kohtuotsuseta Katõnis maha ka 21 857 Poola ohvitseri. Sõja korral Saksamaaga oleks NSV Liit, olles tõenäoliselt liidus Inglismaaga, pidanud nad vabastama ja Londonis asuvale Poola eksiilvalitsusele kui Inglismaa liitlasele üle

¹⁰⁴ Судоплатов, П. Разные дни тайной войны и дипломатии. 1941 год. Москва: Олма-Пресс, 2001. С. 87.

¹⁰⁵ СССР-Германия. Документы и материалы о советско-германских отношениях с сентября 1939 г. по июнь 1941 г. Т. 2. Vilnius: Mokslas, 1989. С. 37–38.

andma. Kremlile olid aga iseseisvusmeelsed sõjaväelased potentsiaalselt ohtlikud, sest Poola okupeerimisel Nõukogude vägede poolt, oleksid nad võinud organiseerida vastupanu “vabastajatele”.

Nõukogude juhtkond vajas kümneid lahingukogemustega Soomes tegutsevaid diviise oma peatselt loodaval läänerindel. Sellises olukorras teisejärguliseks muutuva “Soome probleemi lõpliku lahendamise” võis lükata hilisemale ajale. Prantsuse armee ja inglaste ekspeditsioonijõudude ootamatult kiire krahh Lääne-Euroopas 1940. a kevad-suvel tegi aga Stalini ettevaatlikuks ja sundis lükkama kallaletungi Saksamaale edasi 1941. aastale.

Rahulepe Soome ja NSV Liidu vahel kirjutati alla 13. märtsil 1940. aastal kell 2.00 öösel. Lepe jõustus samal päeval kell 11.00 Soome aja järgi. Samal ajal lõppes ka lahingutegevus. Stalin jäi oma sõjaeelsete territoriaalsete nõuete maksimumprogrammi juurde, seega kujunes leping Soome jaoks diktaadiks. Nõukogude Liit sai oma käsutusse Hanko poolsaare selle läheduses olevate saartega, Lappohja sadama, samuti territooriumid kagu pool joont Virolahti-Vainikkala-Värtsilä-Korpiselkä. Põhjas läks venelaste kätte Kuusamo ja Salla piirkondade idapoolne osa ning Rõbatši poolsaare Soomele kuuluvad alad. Peale selle kohustus Soome ehitama raudtee Sallast Kemijärvi ja andma NSV Liidule loa vabalt läbida oma territooriumi kuni Rootsi piirini. Ligi 400 000 soomlast olid sunnitud maha jätma oma kodud Nõukogude Liidule üle antud territooriumitel.

SOOME SÕJAVÄGI TALVESÕJAS

Vastupidiselt Balti riikidele, Tšehhoslovakkiale ja ka Poolale olid soomlased võimelised mitte ainult osutama agressorile sõjalist vastupanu, vaid tegema seda ka väga efektiivselt. Kogu maailm jälgis hinge kinni pidades väikese mehise rahva meeleheitlikku võitlust idast tulevate stalinlike hordide vastu.

Soomlaste tugevad küljed

Mannerheimi poolt õigesti valitud kaitsestrateegia – jäik ja sügavalt ešeloneeritud positsioonikaitse Kannase maakitsusel raskuspunktiga Viiburi suunal (efektiivsemat meetodit polnud võimalik kasutada) – ning vägede liikuvkaitse koos laiaulatusliku sissisõjaga Karjalas tagas Soome

armeele edu sõja esimesel perioodil. Vaatamata oma nõrgale relvastusele, eriti suurtükiväe, õhu- ja tankitõrjevahendite osas, oli Soome sõjavägi kõrgelt motiveeritud, hästi kohandatud ja välja õpetatud lahinguteks oma territooriumil. Soome ajaloolane Ilmari Hakala märgib: “Isegi kõige viimastel sõja päevadel võitlesid raskeid kaotusi kandnud Soome üksused ennastsalgavalt ja tulemusrikkalt.” Soome üksused osutusid hämmastavalt liikuvateks laantes ja tühermaal, väga sitkeks kaitselahingutes ning hästi distsiplineerituteks. Eriti kõrge kaitsetahte ja võitlusvõimega paistsid silma kaitseliitlased. Paljudel juhtudel moodustasid just Soome kaitseliidust tulnud mehed vastupanu selgroo.

John Keegan, kuulsa briti Sandhursti Kuningliku Sõjaväeakadeemia sõjaajaloo professor, kirjeldab soomlaste taktikat järgmiselt: “Tõenäoliselt kõigest Euroopa rahvastest sõjakaimad ja kindlasti kõige järeleandmatumad soomlased liikusid oma lumega kaetud kodumetsades ringiratast ümber ründajate, rakendades nn *motti* ehk kottiajamise taktikat, mis võimaldas vastase üksuse omadest ära lõigata ja sisse piirata, kusjuures vastane oli alatasa orientatsiooni kaotanud ja demoraliseeritud... Sel ajal, kui Soome vägede peajõud kaitsesid Karjala maakitsusel Mannerheimi liini..., ründasid ja hävitasid iseseisvalt tegutsevad Soome üksused Nõukogude diviise rinde idatiival, mis ulatus Laadoga järvest Valge mere- ni.”¹⁰⁶

Sõda näitas ka Soome võitleja head individuaalset ja taktikalist väljaõpet. Nad erinesid psüühika ja mentaliteedi poolest täielikult suurtes masšides tegutsema harjunud punaväelastest. Soome sõdur ei kaotanud meelekindlust ja külma närvi üheski olukorras, ka juhtudel, kui tal tuli sattuda piiramisrõngasse või astuda vastu kümneid kordi tugevamale vaenlasele. Soomlase kui individualisti ja iseseisva külmaverelise võitleja psüühika võimaldas tal väga efektiivselt tegutseda kas üksi või väikeste sissiüksuste koosseisus vaenlase tagalas. Lahing olukorras, kus teda ümbritses vaenlane, oli tema jaoks tavaline. Võideldes kodumetsades, olles meister liikumises suuskadel, oskas ta peaaegu igast olukorrast edukalt välja tulla. Sõdurite individuaalne hea väljaõpe ja eelkõige väikeste üksuste – rühm, kompanii ja pataljon – hea juhitavus, iseseisvus ning taktikaline ettevalmistus tagasid Soome vägede edu.

Vastupanulahingutes agressorile osutus eriti efektiivseks laialdane kõikvõimalike mittelõhkevate ja lõhkevate tõkete ehitamine. Just Talvesõjast pärineb arusaam, et maamiin on vaese mehe kõige tõhusam relv ülekaaluka vaenlase vastu. Soome üksused paistsid silma oskusliku ja

¹⁰⁶ Keegan, J. Teine maailmasõda. Tallinn: Varrak, 2004. Lk. 54.

kiire kaitserajatiste ja tugipunktide rajamise võimega. Ületades töökuselt Vene sõdurit mitmekordselt, olid Soome sõdurid ka väga leidlikud ja vilunud oma kaitse moondamise kunstis.

Soome üksused kasutasid väga oskuslikult oma väikesearvulisi auto- maatreivi. Püstolkuulipildujaga Suomi relvastatud väikesed grupid liikusid suuskadel pimeduse või lumesaju varjus kiiresti sügavale vaenlase tagalasse, ning ründasid ootamatult Punaarmee üksusi, staape ja tagala-asutusi, tekitades neile tihti suuri kaotusi ning kadusid seejärel jälle varjudena lumisesse metsa. Karmil põhjamaal üleskasvanud võitlejatele oli sõjapidamine pakaselisel ja pimedal talveajal sama loomulik kui kõigil teistel aastaaegadel.

Soomlaste nõrgad küljed

Soome relvajõududes oli sõja lõpupäevil 13 diviisi, 340 000 meest, 944 suurtükki (neist 1/3 vanu) ja 241 õhutõrjevahendit.¹⁰⁷

Mannerheimi ja tema vägede suurimaks probleemiks oli väikese riigi inimressursside piiratus, mis ei võimaldanud luua sõjaaja armeed vajalikus suuruses ning pidada pikaajalist sõda. Soome ülemjuhataja kirjutab: “Nõrgimaks punktiks sõja lõpposas polnud... mitte materiaalse külje vähesus, vaid väljaõpetatud elava jõu puudus.”¹⁰⁸ Sõjaks kõlblike reservväelaste hulk riigis ei ületanud 600 000 inimest, kuid kõiki ei oleks saanud rakendada, sest siis vajunuks kokku riigi majandus.

Soomlaste suurimaks tehniliseks probleemiks oli nõrk ja vananenud relvastus. Välisuurtükivägi, võrreldes Punaarmeeaga, oli väikesearvuline ning varustatud sajandivahetuse ja Esimese maailmasõja aegsete relvadega. Samasugune olukord valitses lennuväes. Täiesti väljaarendamata oli tankitõrje ning palju parem ei olnud ka õhukaitse seisukord.

Kaitselahinguteks oma territooriumil ettevalmistatud Soome sõjavägi, eriti selle juhtkond, polnud võimeline korraldama suurpealetunge. Kindral Östermanni katse minna 1939. aasta detsembri lõpus viie diviisiga üle pealetungile meenutas suuresti lööki harali sõrmedega, sest väed polnud koondatud löögiks otsustaval suunal, vaid tegutsesid laial rindel, oma kaitselõikudelaiustes ribades. Selle puuduse oma operatiivkunstis likvideerisid soomlased üsna kiiresti, mida tõendasid nende edukad pealetungioperatsioonid Kannasel ja Karjalas 1941. aasta suvel ja sügisel.

¹⁰⁷ Manninen 2004. Lk. 56.

¹⁰⁸ Mannerheim 1952. Lk. 102.

PUNAARMEE ÕPPETUNNID

Nõukogude sõjalis-poliitiline juhtkond, tiivustatuna Balti riikide ja Poola vallutamise kergusest, läks n-õ mütsiga lööma ka Soomet. Nõukogude Liidu kaitse rahvakomissar, marssal K. Vorošilov tunnistas hiljem, et ei tema, Punaarmee kindralstaap ega Leningradi sõjaväeringkonna juhtkond kujutanud ette kõiki selle sõjaga seotud raskusi ja selle eripära.¹⁰⁹ Marsali sõnul oli kogu relvajõudude juhtkonna suhtumine Soome kampaaniasse kergemeelne. Kõigepealt oli Soome vallutamiseks Karjalasse ja Kannasele koondatud vägede hulk Soome sõjaväe purustamiseks ebapiisav ja ka ette valmistamata. Punaarmeel puudusid tõepärased andmed Soome sõjaväe ja sõjatandri eripära kohta, mille tõttu Nõukogude juhtkond pidas võimalikuks kasutada samasugust taktikat nagu sõjakäigul Poola okupeerimiseks. Kogu rinde ulatuses püüti kasutada raskeid ja kohmakaid motoriseeritud diviise ning hulgaliselt tanke. Lootuses kergele ja kiirele sõjakäigule unustati varustada üksused sooja riietuse ning talviseks sõjapidamiseks vajalike vahenditega. Selgus, et laskurvägedel puudusid ka metsalahinguteks nii vajalikud automaatrelvad ja miinipildujad ning hädavajalik väljaõpe tegutsemiseks suuskadel. Nõukogude vägede suureks probleemiks Talvesõjas, mida ei suudetud likvideerida ka Suure Isamaasõja alguseks 1941. aastal, oli halb koostöö relvaliidide, eriti aga jalaväe ja suurtükiväe ning jalaväe ja tankide vahel.

Mannerheim iseloomustab oma vaenlast järgmiselt: “Vene ohvitserkond oli üldiselt vapper rahvas heade närvidega, kes kaotustest suurt ei hoolinud. Teatavat saamatust ilmnis peamiselt kõrgemais instantsides. See peegeldus juhtimise formalismis ja operatiivse mõtte lihtsuses, mis vältis manöövreid ja mida järgiti kangekaelselt, ükskõik kas läks nii või teisiti... Loova fantaasia puudumine andis end eriti tunda, kui olukorra vaheldusrikkus nõudis kiireid otsuseid... Oli harilik nähe, et komandörid ei olnud võimelised edu otsustavalt arendama... Alguses oli ka koostöö eri relvaliidide vahel puudulik, kuid selles suhtes õppisid venelased saadud kogemusi hiljem rakendama.”

Huvitav on ka marssali poolt vene sõdurile antud hinnang: “Vene jalaväelane oli vapper, visa ja vähesega rahuldav, kuid algatusvõimetu. Vastupidi soomlasest vastasele oli ta massivõitleja, kes väljaspool ülemuse ulatust ja ilma kaaslaste kontaktita oli võimetu iseseisvaks tegutsemiseks. Eriti sõja alguses kasutati sõdurimaterjali sel põhjusel eeskätt massirünnakuiks, mille tulemuseks mõne hästi asetatud automaatreleva vastu-

¹⁰⁹ Тайны и уроки Зимней Войны 1939–1940, 2002. С. 426.

astumisel oli sageli ründajate mahaniitmine kuni viimase meheni... Hämastav oli see fatalistlik alistumus, mis peegeldus jalaväest. Vene sõdurid olid vähe vastuvõtlikud väliseile mõjutustele ja juhuslikud šokid võideti kiiresti.”¹¹⁰ Mannerheim märgib ka teisi Vene sõduri omadusi, mainides, et erilist nimetamist väärib venelaste erakordne kaevumis- ja moondamisvõime.

Soomusväed valmistasid marssali arvates venelastele pettumuse, sest Soome maastik ning seda hästi ärakasutavad kaitsjad tegid võimatuks Nõukogude lahingumäärustike järgi tehtavad massiivsed ja sügavad, jalaväe tegevusega nõrgalt seotud tankiüksuste sissemurded. Need lõppesid enamasti suurte kaotustega. Kuid sõja viimasel perioodil paranes soomusvägede ja jalaväe koostöö oluliselt, mis aitas otsustavalt kaasa sellele, et strateegiline läbimurre Soome kaitses Kannasel õnnestus.

Mannerheimi hinnang punalennuväele langeb huvitaval kombel kokku ka suure osa vene analüütikute hinnanguga. Ta märgib: “Hoolimata hävitavast tugevusest – kokku ümmarguselt 2500 lennukit – ei kujunenud Vene õhujõud mingiks otsustava tähtsusega teguriks. Lennutegevus (Soome – A. L.) väeosade vastu oli eriti sõja algul kobav ja polnud võimaline murdma ka rahva kaitsetahet.”¹¹¹

POOLTE KAOTUSED

Et lugeja mõistaks väikese Soome rahva poolt sooritatud vägiteo suurust, toon siin võrdluseks mõned näited: Poola armee, mida peeti Euroopa üheks tugevamaks, kaotas 1939. aasta septembris-oktoobris 66 300 sõdurit hukkunutena, 133 700 sai haavata, ligi 420 000 langes vangi. Sakslaste kaotused Poola kampaanias olid suhteliselt väikesed: 10 600 langenut, 30 300 haavatut ja 3400 teadmata kadunut.¹¹²

Talvesõda osutus kõige pikemaks sõjaks, mida peeti Teise maailmasõja algusest kuni sakslaste kallaletungini NSV Liidule 22. juunil 1941. aastal. Ta kestis 105 ööpäeva, samal ajal kui *Wehrmacht* lõpetas Poola kampaania 36 päevaga, vallutas Norra 50 päevaga, purustas Inglismaa-Prantsusmaa koalitsiooni 35 päevaga, vallutas Jugoslaavia ja Kreeka 21 päevaga ning Taani 2

¹¹⁰ Mannerheim 1952. Lk. 107–108.

¹¹¹ Mannerheim 1952. Lk. 110.

¹¹² Советско-Финская война 1939–1940 гг., 1999. С. 15.

päevaga. Seejuures kaotas Saksa armee kogu Lääne- ja Kesk-Euroopa vallutamisel kokku 211 600 inimest, neist 40 500 tapeti.¹¹³

Talvesõda ja sellega seonduv olid Nõukogude Liidus kogu sõjajärgse perioodi kuni impeeriumi lagunemiseni valdkonnaks, millest püüti vaiki- misi mööda minna ja mille kajastamine oli ülimalt tsenseeritud. Eriti puu- dutas see NSV Liidu tõeliste kaotuste andmeid Talvesõjas. Nende täpset arvu ei tea ilmselt tänaseni keegi. Nõukogude propaganda püüdis näidata kaotusi võimalikult väikesena. Sama huvi oli lahingutegevuse ajal ka kõi- gil punakomandöridel, sest suured kaotused võisid maksta pea või pare- mal juhul karjääri. Esimesed andmed Punaarmee kaotustest Talvesõjas kõlasid NSV Liidu Ülemnõukogu 6. istungil 29. märtsil 1940. aastal, kus teatati, et surnud ja langenud punaarmee lasi oli 48 745 ja haavatuid ning vigastatuid 158 863 inimest.¹¹⁴ Vene uurija A. Noskovi poolt 1990. aastal avaldatud statistika erines oluliselt eespool öeldust. Tema andmetel oli tapetuid ja surnuid 72 408, teadmata kadunuid 17 520 ning haavatuid ja vigastatuid ligi 200 000.¹¹⁵ Üle kümne aasta Venemaa riiklikus sõjaväe- arhiivis töötanud Pavel Aptekar püüdis täpsed andmed välja arvestada arhiivis hoiul olevate Talvesõjas osalenud väeosade “Töolis-Talupoegliku Punaarmee pöördumatute kaotuste arvestuste raamatute” järgi. Tema ar- vestuste tulemus oli tapetuid, haavadesse surnuid ja teadmata kadunuid 131 476.¹¹⁶ Nende arvestustega langeb kokku ajaloolase M. Meltjuhovi seisukoht, mille kohaselt Punaarme kaotused Talvesõjas olid järgmised: surnuid ja langenuid 131 476 (sh 39 369 teadmata kadunud), haavatuid ja haigeid 264 908 (sh külmatraumadega 17 867), sõjavange 6116 ini- mest.¹¹⁷ Seega olid Nõukogude vägede üldised kaotused 402 500 inimest, ehkki ka seda numbrit ei pea paljud vene ajaloolased lõplikuks.

Marssal K. Vorošilov oli 1940. aastal oma ettekandes Stalinile sunni- tud tunnistama, et ainuüksi Karjalas purustasid Soome väed täielikult viis Punaarmee diviisi: 163., 44. ja 54. laskurdiviisi kõige enam kannatada saanud 9. armees ning 18. ja 168. laskurdiviisi 8. armees.¹¹⁸

Soomlaste arvestuste järgi hävitasid nad sõja jooksul umbes 2000 Nõukogude tanki, Nõukogude arhiivimaterjalidele juurde pääsenud vene uurijad kinnitavad, et see arv oli isegi suurem – ligi 2450.¹¹⁹ Pavel

¹¹³ Советско-Финская война 1939–1940 гг., 1999. С. 18.

¹¹⁴ **Аптекар** 2004. С. 326. Vaata ka: Правда, 30. märts 1940

¹¹⁵ **Носков, А. М.** Северный узел – Военно-исторически журнал, no. 7, 1990. С. 9.

¹¹⁶ **Аптекар** 2004. С. 329.

¹¹⁷ **Мелтюхов** 2000. С. 164.

¹¹⁸ Тайны и уроки Зимней Войны 1939–1940, 2002. С. 442.

¹¹⁹ **Соколов** 2000. С. 249.

Aptekari andmetel hävitati Talvesõja jooksul täielikult 650 Punaarmee tanki, ligi 1800 sai lahingutes vigastada ja enam kui 1500 tanki langes rivist välja tehnilistel põhjustel.¹²⁰

Soome taevas leidsid oma otsa ka paljud Stalini kotkad. Pavel Aptekari andmetel tulistasid Soome õhutõrje ja hävituslennukid alla 236 punatähelist lennukit, 86 jäi teadmata kadunuks, 124 sai raskelt viga ja veel 181 langes rivist välja tehnilistel põhjustel – seega kokku 687 lahingulennukit.¹²¹ See tähendab, et igal sõja päeval sai surma keskmiselt 1200 Punaarmee sõdurit, tulistati alla 6 lennukit ja hävitati 23 tanki.

Ei saa mainimata jätta ka Soome poolt Talvesõjas saadud trofeesid. Suurt täiendust oma nõrgale suurtükiväele said soomlased sõja jooksul trofeesuurtükide näol. Nende kätte langes kaks 76 mm 1902/30-tüüpi kahurit, 37 sama kaliibriga, kuid uuemat, 1936-tüüpi kahurit, 46 nn polgu 76 mm kahurit, 4 mägikahurit, kolmkümmend viis 122 mm ja neliteist 152 mm haubitsat.¹²² Ka soomustehnika park täienes sõja jooksul oluliselt saagiks langenud Nõukogude tankide arvel. Varkause linna masinaehitustehases “A. Ahlstrom LTD” remonditi ja saadeti lahingusse kokku 162 sõjasaagiks langenud Vene soomusmasinat. Soome tankiüksused said 1940. aastal täienduseks 34 tanki T-26, kaks HT-26, neli HT-130, kaks T-28, 29 T-37, 13 T-38, 56 soomusvedukit Komsomolets, kümme soomusautot BA-6/BA-10, kümme soomusautot FAI, FAI-M, BA-20, ühe D-8 ja ühe BA-27M.¹²³

Soome kaotuste suuruse kohta Talvesõjas kinnitab Mannerheim oma mälestustes, et tõelised kaotusarvud olid 24 923 langenut, kadunut ja haavadesse surnut ning 43 557 haavatut, seega kokku 68 480 sõjameest.¹²⁴ Leskineni ja Juutilaineni arvutuste järgi on hukkunute arv suurem – 26 662 inimest.¹²⁵ Neile lisanduvad ka sõja jooksul punavägedele vangid langenud 876 võitlejat. Seega olid Soome kaotused kõige rohkem 71 095 sõjaväelast ehk ligi 20% kogu väliarmee koosseisust.

* * *

¹²⁰ Аптекарь 2004. С. 333.

¹²¹ Аптекарь 2004. С. 334.

¹²² Paulaharju, J. Itsenäisen Suomen kenttätykit 1918–1995. Helsinki: Sotamuseo, 1996. Lk. 29.

¹²³ Коломнец, М. Танки в Зимней войне. Фронтальная иллюстрация. Стратегия КМ, 3/2001. С. 64.

¹²⁴ Mannerheim 1952. Lk. 112.

¹²⁵ Leskinen, Juutilainen 2004. Lk. 770.

Kogu maailm imetles meie hõimurahva kangelaslikku võitlust ja tundis talle kaasa. Väikese kindlameelse riigi mehisus ja ennastsalgavus ei olnud asjatu. Soome kaotas küll mõned oma territooriumi osad, kuid säilitas vaatamata rasketele kaotustele oma iseseisvuse ja demokraatliku riigikorra erinevalt teistest kahe imperialistliku kiskja – Saksamaa ja NSV Liidu – saagiks langenud Euroopa väikeriikidest. Nõukogude Liit aga sai endise neutraalse ja rahumeelse naabri asemel juurde tõsise vaenlase, kes olude sunnil pidi 1941.–1944. aastal võitlema tema vastu Saksamaa poolel.¹²⁶

Soome kaitsejõudude võitlusvõime ning punavägede kaotused Talvesõjas ja hiljem ka Jätkusõjas olid nii suured, et vapustasid isegi verist Nõukogude diktaatorit Stalinit, sundides teda tunnustama väikeriigi ennastsalgavat võitlust oma iseseisvuse eest. Kolme suure – Roosevelti, Churchilli ja Stalini – tippkohtumisel Teheranis 1943. aastal ütles Stalin Rooseveltile ja Churchilile: “Rahvas, kes on võidelnud iseseisvuse eest nii vapralt nagu Soome, väärrib... lugupidamist.”¹²⁷

Oma legendaarseks muutunud 14. märtsi 1940. aasta päevakäsus nr 34¹²⁸ kirjutab Soome vägede ülemjuhataja oma sõduritele: “...Te ei tahtnud sõda, te armastasite rahu, tööd ja elu, kuid teid sunniti võitlusse. Selles olete sooritanud suurtegeusid, mis aastasadu jäävad särama ajaloo lehekülgedel... Sõdurid! Olen võidelnud paljudel lahinguväljadel, kuid ma ei ole näinud sõjamehi, kes oleksid teile võrdsed. Olen uhke teie üle nagu oleksite mu omad lapsed... Tänan Soome armeed, selle kõiki relvaliike, kes õilsas võitluses on sooritanud kangelastegusid sõja esimestest päevadest alates, tänan neid julguse eest, millega nad on läinud rünnakule mitmekordselt ülekaaluka ja osaliselt tundmatute relvadega varustatud vaenlase vastu, selle visaduse eest, millega nad haakusid igasse tolli oma kodukamarast. Kuueistkümmne nädala pikkuste veriste lahingute järele, ilma puhkuseta õöl ja päeval, seisab meie armee veel sel tunnil võitmatuna vaenlase ees, kes tohutuist kaotustest hoolimata on vaid arvuliselt kasvanud. ...”

Allikad ja kirjandus

a) allikad

РГВА (= Российский Государственный Военный Архив). Коллекция Д. 232, 233, 243.

¹²⁶ Leskinen, Juutilainen 2004. Lk. 770.

¹²⁷ Jakobson 2004. Lk. 11.

¹²⁸ Mannerheim 1952. Lk. 103–105.

- РГВА. Ф. 25888. Оп. 11. Д. 17.
 РГВА. Ф. 25888. Оп. 14. Д. 2.
 РГВА. Ф. 33987. Оп. 3. Д. 1376, 1380.
 РГВА. Ф. 34980. Оп. 5. Д. 208, 212.
 РГВА. Указ. Соч. Д. 12592.
 РГВА. Коллекция. Оп. 1. Д. 645.
 Известия, 27. november 1939
 Правда, 3. november 1939
 Правда, 30. märts 1940

b) muu kirjandus

- Churchill, W. S.** The Second World War. The Gathering Storm. Boston: Houghton Mifflin Company, 1948.
- Guderian, H.** Panzer Leader. New York: Da Capo Press, 1996.
- Jakobson M.** Talvisota 50 vuotta. – Kanava, Nr. 6, 1989.
- Jakobson, M.** Talvesõja diplomaatia. Tallinn: Tänapäev, 2004.
- Keegan, J.** Teine maailmasõda. Tallinn: Varrak, 2004.
- Lappalainen, M., Vuoremaa, A., Juutilainen, A., Heinilä, H.** Suomen Puolustusvoimat ennen ja nyt. Porvoo-Helsinki-Juva. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1982.
- Leskinen, J.** Vendade riigisaladus. Tallinn: Sinisukk, 2000.
- Leskinen, J., Juutilainen, A.** Talvesõda 1939–1940. 105 päeva Soome rahva kangelaslikku võitlust. Tallinn: Varrak, 2004.
- Mannerheim, G.** Mälestused. Stockholm: Välis-Eesti Kirjastus, 1952.
- Manninen, O.** The Soviet Plans for the North Western Theatre of Operations in 1939–1944. Finnish Defence Studies 16. Helsinki: National Defence College, 2004.
- Paulaharju, J.** Itsenäisen Suomen kenttätykit 1918–1995. Helsinki: Sotamuseo, 1996.
- Suomen rintamamiehet 1939–1940.** Päämaja Sodanjohto, Erillisjoukot, Reservit. Lieto: Etelä-Suomen Kustannus OY, 1974.
- Sõja ja rahu vahel.** Eesti julgeolekupoliitika 1940. aastani. Tallinn: S-Keskus, 2004.
- Talvisodan historia 1.** Suomi Joutuu Talvisotaan. Porvoo–Helsinki–Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1977.
- Tanner, V.** Olin välisministriks Talvesõja ajal. Göteborg: Orto, 1951.
- Väli, T.** Punaarmee esimene taganemine Talvesõjas. – Sõdur, Nr. 4, 1999. Lk 29–34.
- Аптекарь. П.** Советско-Финские Войны. Москва: Яуза, Эскимо, 2004.
- Василевский, А.** Дело всей жизни. Издание пятое. Москва: Военное издательство, 1984.
- Власов, Л.** МАННЕРГЕЙМ. Москва: Молодая Гвардия, 2005.
- Гальдер, Ф.** Военный дневник 1939–1940. Москва-Ст.-Петербург: Издательство АЦ Терра Фантазия, 2002.

- Йоффе, Е.** Линии Маннергейма. Письма и документы. Тайны и открытия. Ст-Петербург: Звезда, 2005.
- Коломиец, М.** Танки в Зимней войне. Фронтовая иллюстрация. Издательство Стратегия КМ, 3/2001.
- Крысин, М. Ю.** Прибалтика между Сталином и Гитлером. Москва: Вече, 2004.
- Мелтюхов, М.** Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу (документы, факты, суждения). Москва: Вече, 2000.
- Мерецков, К. А.** На службе народу. (Издание четвёртое.) Москва: Высшая Школа, 1984.
- Носков, А. М.** Северный узел – Военно-исторический журнал, 7, 1990.
- Петров, П. В., Степаков, В. Н.** Советско-Финляндская война 1939–1940. Том 1. Том 2. Ст.-Петербург: Полигон, 2003.
- Принимай нас Суоми-красавица** – “Освободительный поход в Финляндию 1939–1940 гг. (Сборник документов и фотоматериалов), Издание второе. Ст-Петербург: Издательство Остров, 2004.
- Российская Академия Наук, Институт Всеобщей Историй / Финляндское Историческое Общество.** Политическая История. Зимняя Война 1939–1949. Книга 1. Книга 2. Москва: “Наука”, 1999.
- Советско-Финская война 1939–1940 гг.** Хрестоматия. Редактор-составитель А. Е. Тарас. Минск: Харвест, 1999.
- Соколов, Б.** Тайны Финской Войны. Москва: Вече, 2000.
- СССР-Германия.** Документы и материалы о советско-германских отношениях с сентября 1939 г. по июнь 1941 г. Т. 2. Vilnius: Mokslas, 1989.
- Судоплатов, П.** Разные дни тайной войны и дипломатии. 1941 год. Москва: Олма-Пресс, 2001.
- Тайны и уроки Зимней Войны 1939–1940.** Военно-историческая библиотека. Ст-Петербург: Полигон, 2002.
- Уткин, Н.** Россия – Финляндия. «Карельский вопрос». Москва: Международные отношения, 2003.
- Фельштинский, Ю.** СССР-ГЕРМАНИЯ 1939. Документы и материалы о советско-германских отношениях в апреле-сентябре 1939 г., 1983.
- Шерстнев, В.** Трагедия Сорок Первого. Документы и Размышления. Смоленск: Русич, 2005.
- Штеменко, С. М.** Генеральный штаб в годы войны. Москва, 1968.